

JAZYKOVEDNÝ ÚSTAV ĽUDOVÍTA ŠTÚRA
SLOVENSKEJ AKADEMIE VIED

2

ROČNÍK 62, 2011

SLOVAK ACADEMIC PRESS, spol. s r. o., Bratislava

OBSAH

Jana Kesselová: Zlučovaci vzťah v komunikačných a kognitívnych súvislostiach.....	81
Radoslav Pavlík: Akustické a auditívne vlastnosti slovenských laterálnych konsonantov I: Spektrálne parametre / a /.....	95

Rozhľady

Štefan Beňuš: Prozodické a pragmatické vlastnosti konverzačných hezitácií v angličtine	119
--	-----

Recenzie

Pavel Novák: Lingvistika a jazyková realita. Výber z diela. Slavomír Ondrejovič	131
Teoretické a komunikačné aspekty proprií. Prof. Rudolfa Šrámkovi k životnému jubileu. Lenka Garančová.....	133
STIL 7. Medzinárodný časopis. Vladimír Patráš.....	142
Jiří Homoláč: Internetové diskuse o cikánech a Romech. Anna Ráčová.....	145

Kronika

Jubileum profesora Gabriela Altmanna. Slavomír Ondrejovič	149
„Uchopení ptáka v letu...“ Jazyk a jazykoveda podľa Marie Krčmovej. Mira Nábělková.....	158
XIII. zasadnutie Medzinárodnej komisie pre slovanskú slovtvorbu pri Medzinárodnom komitete slavistov. Nicol Janočková – Martin Ološtiak	162
SLOVKO 2011. Počítačové spracovanie prirodzeného jazyka, multilingválnosť. Katarína Gajdošová – Beáta Kmeťová – Adriána Žáková	167
Jazyk a diskurz v kultúrnom a politickom kontexte. Júlia Vrábľová	172

CONTENTS

Jana Kesselová: Copulative Relation in Communication and Cognitive Context.....	81
Radoslav Pavlík: Acoustic and Auditive Properties of Slovak Lateral Consonants I: Spectral Parameters of / and /.....	95

Horizons

Štefan Beňuš: Prosodic and Pragmatic Characteristics of Conversational Fillers in English...	119
--	-----

Book Reviews

Pavel Novák: Linguistics and Linguistic Reality. Selection of Works. Slavomír Ondrejovič ...	131
Theoretical and Communicational Aspects of Proper Names. For Prof. Rudolf Šrámek to his Jubilee. Lenka Garančová	133
STIL 7. International Journal. Vladimír Patráš	142
Jiří Homoláč: Internet Discussions about Gypsies and Romas. Anna Ráčová	145

Chronicle

Jubilee of Professor Gabriel Altmann. Slavomír Ondrejovič	149
„Grasping a Bird in Flight...“ Language and Linguistics according to Marie Krčmová. Mira Nábělková	158
XIIIth Meeting of the Commission on Slavic Word-Formation of the International Slavistic Committee. Nicol Janočková – Martin Ološtiak	162
SLOVKO 2011. Natural Language Processing and Multilingualism. Katarína Gajdošová – Beáta Kmeťová – Adriána Žáková	167
Language and Discourse in a Cultural and Political Context. Júlia Vrábľová	172

СОДЕРЖАНИЕ

Яна Кеселова: Соединительные отношения в коммуникации и в когнитивном контексте	81
Радослав Павлик: Акустические и аудитивные свойства словацких латеральных согласных. I: спектральные параметры звуков л (l), ль (ľ)	95

Обзор

Штефан Бенюш: Просодические и прагматические характеристики хезитации в английской спонтанной речи	119
--	-----

Рецензии

Новак, Павел: Лингвистика и языковая действительность. Избранное. Славомир Ондрейович	131
Теоретические и коммуникативные аспекты проприальной лексики. Сборник в честь юбиляра проф. Рудольфа Шрамка. Ленка Гаранчовска	133
STIL 7. Международный журнал. Владимир Патраш	142
Гомолач, Йржи: Интернетовские дискуссии о цыганах и романах. Анна Рацова	145

Хроника

Юбилей профессора Габриела Алтмана. Славомир Ондрейович	149
Поймать птицу на лету... Язык и языкознание в понимании Марии Крчмовой. Мира Набелкова	158
XIII заседание Международной комиссии по славянскому словообразованию при Международном комитете славистов. Никол Яночкова – Мартин Олоштиак	162
SLOVKO 2011. Компьютерная обработка естественного языка, мультилингвальность. Катарина Гайдошова – Беата Кметьова – Адриана Жакова	167
Язык и дискурс в культурном и политическом контекстах. Юлия Врабльова	172

MIČ 49 263

ISSN 1337–6853 (tlačené vydanie)

ISSN 1337–9569 (online)

JAZYKOVEDNÝ ČASOPIS

Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra Slovenskej akadémie vied

Ročník 62, 2011, 2

Vychádza dvakrát do roka

Vydáva Slovak Academic Press, spol. s r. o.

Hlavný redaktor doc. PhDr. Ján Bosák, CSc.

Výkonná redaktorka Mgr. Gabriela Múcsková, PhD.

Redakčná rada:

doc. PhDr. Ján Bosák, CSc., PhDr. Klára Buzássyová, CSc., prof. PhDr. Juraj Dolník, DrSc.,
Mgr. Alexandra Jarošová, CSc., PhDr. Ľubor Králik, CSc., PhDr. Viktor Krupa, DrSc.,
Mgr. Gabriela Múcsková, PhD., Univ. Prof. Mag. Dr. Stefan Michael Newerkla (Rakúsko),
Associate Prof. Mark Richard Lauersdorf, Ph.D. (USA), doc. Mgr. Martin Ološtiak, PhD.,
prof. PhDr. Slavomír Ondrejovič, DrSc., prof. PaedDr. Vladimír Patráš, CSc.,
prof. PhDr. Ján Sabol, DrSc., prof. PhDr. Juraj Vaňko, CSc., prof. PhDr. Pavol Žigo, CSc.

Adresa redakcie: 813 64 Bratislava, Panská 26

Technický redaktor: Mgr. Vladimír Radik

Objednávky a predplatné prijíma Slovak Academic Press, spol. s r. o., P.O.Box 57,
Nám. slobody 6, 810 05 Bratislava
E-mail: sap@sappress.sk

Objednávky do zahraničia prijíma a vybavuje SLOVART G. T. G. Ltd., Krupinská 4,
P. O. Box 152, 852 99 Bratislava, Slovakia

Registračné číslo 7044

Evidenčné číslo 3697/09

Distributed by Slovak Academic Press Ltd., P.O.Box 57, Nám. slobody 6, 810 05 Bratislava
Distribution rights are held by KUBON und SAGNER, P.O.Box 34 01 08, D-80328 München,
Germany, www.kubon-sagner.de

Published by VERSITA – Central European Science Publishers, <http://versita.com>

Ročné predplatné 7 €, jednotlivé číslo 3,50 €

© Slovak Academic Press, spol. s r. o., 2011

ZLUČOVACÍ VZŤAH V KOMUNIKAČNÝCH A KOGNITÍVNYCH
SÚVISLOSTIACH

JANA KESSELOVÁ

Filozofická fakulta Prešovskej univerzity, Prešov

KESSELOVÁ, Jana: Copulative Relation in Communication and Cognitive Context. *Jazykovedný časopis*, 2011, Vol. 62, No. 2, pp. 81 – 94. (Bratislava)

The aim of corpus research is to enrich the existing paradigmatic view on copulative conjunctions by a syntagmatic approach aimed at their real textual behaviour in written and spoken communication (including cognitive and ontogenetic context). We proceed from a form of an operator through its contextual incorporation towards more general aspects of its functioning. At the same time we focus on these aspects: a) synchronic frequency characteristics of copulative conjunctions in the Slovak National Corpus texts; b) complementary and competitive relations between connective devices from the point of view of meaning coherence types between utterance meanings, style of written texts and dialogic text features; c) communication functions of utterances with individual types of operators; d) cognitive context of production and interpretation of utterances with copulative conjunctions including ontogenetic peculiarities. Psychology of forms is used as the basis for interpretation of relations between communication and cognitive aspects of a copulative relation. Functional diversity of copulative conjunctions corresponds with principles which are used in psychology of forms to clarify processes organising different constituents into a stable and coherent form (principle of figure and background, similarity, proximity and completion).

1. ÚVOD

Vzťahy medzi objektmi a javmi predstavujú sieť súvislostí, presnejšie, ľudia ich ako sieť vzájomných relácií interpretujú a v komunikácii jazykovo spracúvajú. Spomedzi prostriedkov funkčne orientovaných na utváranie vzťahov medzi výpovednými obsahmi sa v tejto štúdií zaciľujeme na spájacie prostriedky, ktoré z komunikačného i kognitívneho hľadiska predstavujú konštitutívny typ medzipropozíčnej relácie, t. j. na spojky zlučovacieho (kopulatívneho) vzťahu. Zlučovací vzťah sa v slovenskej jazykovede tradične vymedzuje ako prosté priradenie bez významovej špecifikácie, a tým sa stavia do protikladu ku všetkým ostatným vzťahom (Ondruš – Sabol, 1982, s. 206; Oravec – Bajzíkova, 1982, s. 168). Podobne sa aj v českej lingvistiky (Grepl – Karlík, 1986, s. 357) zlučovací vzťah chápe ako prostá spolunáležitost' propozíčných obsahov, ktoré sa usúvzťazňujú preto, aby vytvorili jeden obsahový celok. Ak vychádzame z predstavy, že verbálne správanie človeka je súčasťou jeho správania vôbec a že „jazykové procesy sú komponentom kognitívnych procesov“ (Dolník, 1995, s. 24), potom v prostom priradovaní výpovedných obsahov do koherentného celku vidíme súvislost' s perцепčnými vlastnosťami hovoriaceho, naj-

mä so zrkovou percepciou äloveka, keďže jej výsledkom je tiež tvorba integrovaných celkov z jednotlivých pozorovaných objektov. Percepcia štruktúry prostredia nevedie k zmesi nepochopiteľných a dezorganizovaných vnemov; naopak, pri percepcii okolitého sveta priradíme a usúvzäažňujeme rozličné zrkové podnety do koherentného a súvislého celku (porov. Sternberg, 2002, s. 147 a s. 150). Teda tvorba súdržných celkov je základným výsledkom zrkovej percepcie práve tak, ako prosté priradovanie obsahov do zlučovacieho vzäahu je komunikačne, kognitívne i ontogeneticky základným typom medziopozičnej relácie.

2. ZÄMER A METÓDA VÝSKUMU

Empirickým zdrojom výskumu sú texty Slovenského národného korpusu¹. Vychádzame z korpusu prim-5.0-public-all, z vyváženého korpusu (prim-5.0-vyv), v ktorom majú zastúpenie publicistické texty (33,3%; doc.type=inf), náučné texty (33,3%; doc.type=prf) a umelecké texty (33,3%; doc.type=img), a z korpusu hovorených textov (s-hovor-3.0). Tvrdenia týkajúce sa ontogenézy sa opierajú o vlastné transkripty detskej reči v systéme CHILDES². Cieľom korpusového výskumu je obohatiť doterajší paradigmatický pohľad na triedu zlučovacích spojok (operátorov zlučovacieho vzäahu) o prístup syntagmatický, zacielený na ich reálne textové „správanie sa“ v písaných i hovorených komunikátoch, vrátane kognitívnych a ontogenetických súvislostí. Postupujeme od formy operátora cez jeho kontextové začlenenie k všeobecnejším aspektom jeho fungovania. Pritom sa zacielujeme na tieto aspekty:

a) synchronná komunikačná zaťaženosť zlučovacích spojok v písaných a hovorených textoch Slovenského národného korpusu;

b) komplementárne a konkurenčné vzäahy medzi spájacími prostriedkami z hľadiska typov obsahových súvislostí medzi výpovednými obsahmi, štýlu písaných textov a vlastností dialogického textu (**riadený – spontánny rozhovor, formálny – neformálny rozhovor, účastníci sa poznajú – nepoznajú**);

c) komunikačné funkcie výpovedí s jednotlivými typmi operátorov;

d) kognitívne súvislosti produkcie a interpretácie výpovedí so zlučovacími spojkami, vrátane niektorých vývinových zvláštností.

¹ Využívali sme údaje o absolútnej frekvencii javu v korpuse, ktorú pokladáme za synchronnú komunikačnú zaťaženosť javu v konkrétnom korpuse, o štylistickej príslušnosti operátora (konkordancie → štatistiky → atribút doc. type → frekvenčná distribúcia), o najčastejších kolokáciách (konkordancie → štatistiky → atribút: word/lemma → najčastejšie kolokácie). Aby sme do celkového počtu výskytov jednotlivých operátorov nezapočítavali homonymné výrazy, spojky sme od iných slovných druhov separovali príkazom napr. [(word=“aj“) & (tag=“O.*“)], v prípade viac-slovných spojení aj pomocou negatívneho filtra a manuálne (napr. *aj keď*, *i keď*, *a preto* a pod.). Výpovede s dvojčlennými spojkami, teda s operátormi, ktorých súčasti nie sú v kontaktnej pozícii, sme získavali pomocou príkazu napr. [lemma = „aj“] []{2} [lemma = „aj“, pravda, s premenlivou číselnou hodnotou, udávajúcou kvantitatívny rozsah výrazov medzi zložkami operátora.

² Tieto transkripty primárne vznikli na riešenie grantovej úlohy VEGA 1/2228/05 (vedúca riešiteľka prof. PhDr. Daniela Slančová, CSc.) a APVV-0044-06 (vedúca riešiteľka Mgr. Svetlana Kapalková, PhD.).

3. KOMUNIKAČNÉ A KOGNITÍVNE SÚVISLOSTI PRODUKCIE A INTERPRETÁCIE VÝPOVEDÍ SO ZLUČOVACÍMI SPOJKAMI

3.1 Zlučovacie spojky ako kognitívne a komunikačné východisko v pomenúvaní vzťahov

Zlučovacie spojky predstavujú prvé gramatické slová vývinovo nasledujúce po tzv. obsahovej lexike. Výskyt prvých spojok je časovo späť s počiatočným formovaním gramatických kategórií, t. j. s obdobím, keď sa z pomenúvacieho tvaru substantív vydeľujú prvé tvary akuzatívu, na adjektívach sa začína realizovať zhoda a z nediferencovaného tvaru sloviess sa vyčleňuje tretia osoba prázenta. Možno povedať, že prvé štádium vývinu spojok je súčasťou prelomového obdobia, keď si dieťa popri nových slovách začína intenzívne osvojovať i pravidlá ich používania, pričom pravidlá oboch úrovní (flexia i syntagmatika) sa od tohto momentu osvojujú simultánne.

Raný vývin zlučovacích spojok je plynulý a kontinuálny. Začína sa aditívnym vyjadrením sociatívnosti, ktoré je motivované prežívaním a vyjadrením spolupatričnosti dieťaťa s okolím (1a), prechádza cez uvedomovanie si príslušnosti dvoch objektov alebo činností v zornom poli dieťaťa (1b) až k utváraniu väčších obsahových celkov na základe podobnosti alebo priestorovej blízkosti (1c). Po tomto predstupni sa začínajú objavovať prvé zlučovacie súvetia, ktorých podoba sa veľmi dynamicky mení. Najprv sa zlučovacou spojkou *a* usúvzťažňujú navzájom nesúvisiace činnosti, pričom súvetné výpovede majú charakter konsituáčnej informácie, ktorou dieťa sprevádza svoju aktivitu. Zvýšené formulačné úsilie pri tvorbe prvých súvetí sa prejavuje v dočasnom náraste nezrozumiteľných častí výpovede (1d). Neskôr výpovedné obsahy nadobúdajú zjednocujúci prvok. Buď je ním tá istá činnosť s dvoma rozličnými vecami (1e), alebo ten istý objekt v dvoch po sebe nasledujúcich rôznych činnostiach (1f). Vývin zlučovacieho súvetia zreteľne koreluje so štruktúrnymi premenami hry, ktorá zasa odzrkadľuje kognitívny vývin dieťaťa. V hre je pozorovateľný posun od jednoaktových hier (samostatné úkony, ktoré spolu nesúvisia a pripomínajú súvetia typu 1d) k hrám, ktoré pozostávajú zo zreteľných sekvencií s určitým zjednocujúcim prvkom (porov. Mikulajová, 2008, s. 59).

Štruktúrne premeny vo vyjadrení prostej súnáležitosti výpovedných obsahov možno modelovo vyjadriť takto:

(1a) Matka: *klobúčik má mamka*. Dieťa: *aj Janka*.

(1b) Otec: *Janka pekne tancuje*. Dieťa: *aj pije. aj Janka, aj macík*.

(1c) *aj tu je, aj tu je, aj tu*.

(1d) *a teraz to odnesieme tu ták a potom xxx urobíme xxx a odnesieme*.

(1e) *tu dáme takúto žltú kocku a tu dáme bielu*.

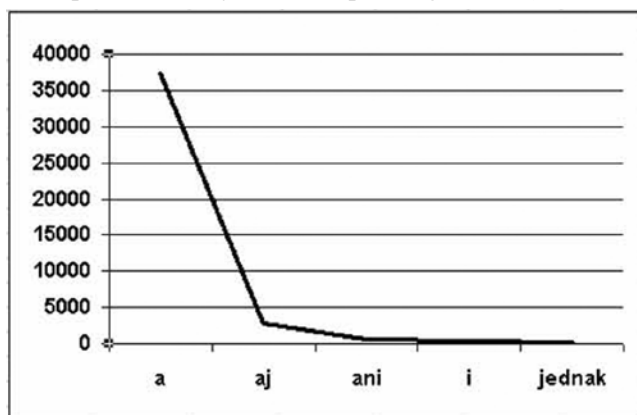
(1f) *zobere si takú tašku štvorčekovú a dá si ju na konika*.

Jazykové dáta individuálnej prípadovej štúdie ukazujú, že vývin od prvých adícií po prvé zlučovacie súvetia predstavuje približne polročné obdobie (v prípadovej

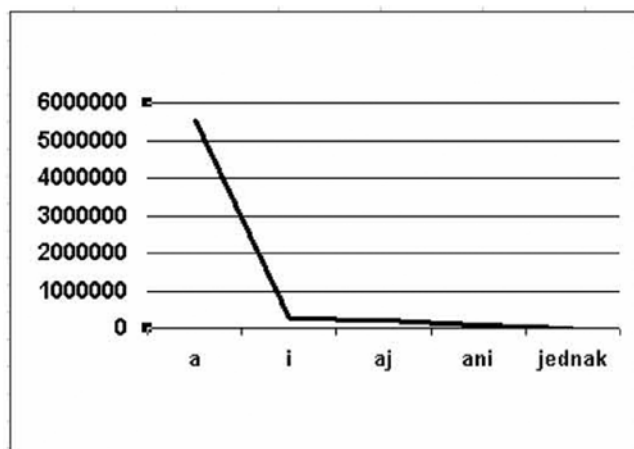
štúdiu 22. – 27. mesiac). Súzáležitosť výpovedných obsahov v zlučovacom vzťahu je ontogeneticky základným typom medziopozíčnej relácie.

3.2 Synchronná komunikačná zaťaženosť spojok zlučovacieho vzťahu

Sonda do frekvencie výskytu zlučovacích spojok v písaných a hovorených textoch Slovenského národného korpusu dokumentuje, že protiklad písanosť – hovorenosť neovplyvňuje frekvenčne krajné reprezentanty (*a – jednak*), pri ktorých je evidentný prejav ekonomizácie spätý s artikulačnou úspornosťou najfrekventovanejšieho výrazu, ale stredné pásmo (v písanom texte je frekvenčné poradie *i – aj – ani*, v hovorenom texte protichodne *aj – ani – i*; porov. graf 1 a 2).

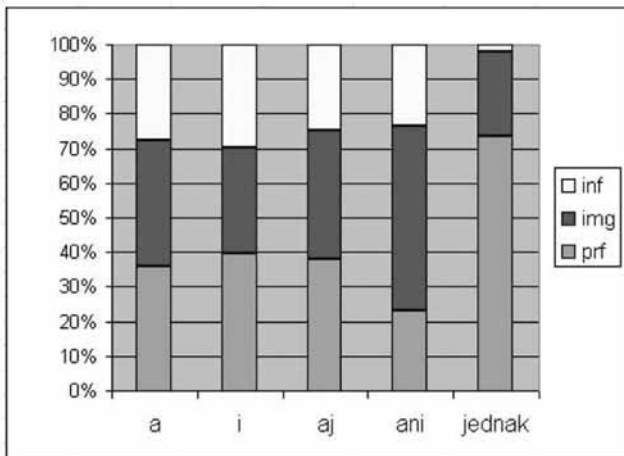
Graf 1: Frekvencia zlučovacích spojok v hovorenom texte (podľa verzie s-hovor-3.0)

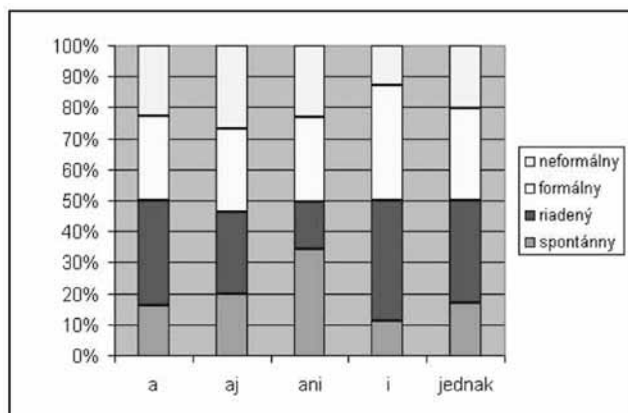
Graf 2: Frekvencia zlučovacích spojok v písanom texte (podľa verzie prim-5.0-public-all)

Tendencia, že každý syntaktický vzťah je reprezentovaný jedným centrálnym spájacím prostriedkom, sa v zlučovacom vzťahu prejavuje natoľko výrazne, že prototypový reprezentant – spojka *a* – je v písanom korpuse desaťkrát a v hovorenom texte deväťkrát viac frekventovaná než všetky ostatné spojky zlučovacieho vzťahu dovedna. Jazykové uchopenie prostej súnáležitosti výpovedných obsahov, objavujúce sa v ranom štádiu rečovej ontogenézy a pretrvávajúce i v komunikátoch dospelých, by mohlo mať súvislosť s tendenciou vnímať pole objektov spôsobom, ktorý najjednoduchšie usporadúva rôznorodé prvky do stabilného a súvislého tvaru (zákon pregnancie; Sternberg, 2002, s. 612).

Známy vzťah medzi frekvenciou a štylistickou príznakovosťou možno opísať škálovitým spôsobom tak, že popri prototypovej a štylisticky bezpríznačkovej spojke *a* sú spojky *jednak* a *i* v písanej slovenčine primárne späté s náučným textom, spojka *ani* sa ako spájací prostriedok preferenčne uplatňuje v umeleckom texte a spojka *aj* najmä v náučnom a umeleckom texte (graf 3). S istou mierou idealizácie, vyplývajúcou z vedomia, že korpus hovorených textov z hľadiska zastúpenia dialógov podľa opozičných vlastností nie je vnútorne vyvážený, možno povedať, že jestvuje korelácia medzi štylistickou príslušnosťou spojky v písanom texte a jej preferenčným využitím v istom type dialógu. Spojky, ktoré sú dominantné v náučnom texte (*jednak*, *i*), sú v hovorených textoch výraznejšie zastúpené v riadenom, formálnom dialógu s neznámymi účastníkmi. Spojka umeleckého textu *ani* je komunikačne viac zaťažená v dialógoch s vlastnosťou spontánnosť. Spojka *aj* vyvážene fungujúca predovšetkým v náučnom a umeleckom texte osciluje v hovorenom dialógu medzi spontánnym a riadeným, formálnym a neformálnym dialógom (graf 4).

Graf 3: Distribúcia zlučovacích spojok v náučnom (prf), umeleckom (img) a publicistickom (inf) texte

Graf 4: Distribúcia zlučovacích spojok v spontánnom, riadenom, formálnom a neformálnom dialógu

3.3 Prototypová spojka *a* v komunikačných a kognitívnych súvislostiach

Pragmaticky orientovaná literatúra upúšťa od predstavy, že „spojka *a* môže vyjadriť všetky významové odtienky pravej i nepravej parataxy“ (Oravec – Bajzíkova – Furdík, 1988, s. 193) a pristupuje k interpretácii výpovedí so spojkami viac z pozície príjemcu a produktora než samotného jazykového prostriedku. Namiesto predstavy o mnohznačnosti spojky sa preferuje výklad, že priradenie výpovedných obsahov bez významovej špecifikácie potenciálne otvára priestor pre interpretačnú aktivitu príjemcu a umožňuje mu z výpovedných obsahov a vlastného skúsenostného kontextu vyvodzovať či domýšľať informácie nové. Podľa Milady Hirschovej (2006, s. 16) príjemca textu rozličné významy do viet so zlučovacou spojkou *a* vnáša, a to na základe zvyčajného spôsobu organizovania informácií o udalostiach do skonvencionalizovaných „scenárov“. V súvislosti s interpretačnou aktivitou príjemcu sa v psychologickéj literatúre uvažuje o implicitnej a explicitnej inferencii (Johnson-Laird, 1983, s. 126 – 145). V lingvistickej literatúre sa v tejto súvislosti používa termín sugerovaný záver (Karlík, 2002, s. 563) chápaný ako interpretácia syntaktickej štruktúry, do ktorej sa mylne začleňujú i sémantické komponenty, ktoré táto syntaktická štruktúra v skutočnosti nevyjadruje. Pragmaticky orientovaná literatúra uvažuje o konvenčnej implikature (Hirschová, 2006, s. 147), ktorá sa automaticky navrstvuje na doslovný význam, konvenčne sa pridáva k jednotlivým lexikálnym jednotkám. Prítom sa zvyrazňuje, že implikaturu a inferenciu nemožno zamieňať. Implikatura je záležitosťou produktora výpovede a inferencia je interpretačná aktivita adresáta.

Na výberovej vzorke 250 korpusových výpovedí so spojkou *a* získaných náhodným výberom sme pozorovali, že sugerovaným záverom vo výpovediach so spojkou *a* je predovšetkým sukcesívnosť, implikácia a simultánnosť.

Sukcesívna interpretácia sa opiera o bežnú skúsenosť, že to, čo je v realite predchádzajúce, sa spravidla i skôr pomenúva, a to, čo nasleduje neskôr, sa zvyčajne i jazykovo spracúva neskoršie (2a, b, c). Výpovedná lineárnosť je v súvetiach so spojkou *a* spravidla kompatibilná s časovým sledom udalostí. Vysoký stupeň ikonickosti zlučovacieho vzťahu tohto typu korešponduje s vysokou mierou prirodzenosti (o vzťahu medzi ikonickosťou a prirodzenosťou Dolník, 1995, s. 19).

(2a) *Prišiel som, poobšmietal sa a hybaj preč.* (doc.type=img)

(2b) *Jeden z fanúšikov chytil pod krk nášho asistenta trénera Richarda Neubauera a snažil sa ho vytiahnuť do hľadiska.* (doc.type=inf)

(2c) *No a začala brať tie lieky a zistila, že čím ďalej, tým sa cíti horšie.* (s-hovor-3.0)

Vo výpovediach hovoreného korpusu je sukcesívna interpretácia podporená explicitne vyjadrenými časovými výrazmi *potom, teraz, nakoniec, naraz, zrazu, postupne*, ktoré patria do okruhu najčastejších pravostranných kolokátov spojky *a*.

V textoch s rozprávacím slohovým postupom sa konvenčná implikácia o časovej sukcesívnosti obvykle prelína s priestorovou predstavou. Aj bez toho, aby sa vo výpovedi miesto pomenúvalo explicitne, priradené výpovedné obsahy sugerujú predstavu (3a) najčastejšie totožného, (3b) potenciálne odlišného miesta dejov. Podloží, z ktorého vyrastá priestorovo-časová interpretácia výpovedí so spojkou *a*, je skúsenostný kontext človeka, ktorého konštitutívnym prvkom je orientácia v priestore a v čase. Vnášanie významov do výpovede, jej dotváranie a „kompletizovanie“ koreluje s našou tendenciou perцепčne uzatvárať (kompletizovať) predmety, ktoré v skutočnosti úplne nie sú (princíp uzatvárania z tvarovej psychológie).

(3a) *Dva vozne súpravy boli pri zásahu úplne zničené, ďalšie sa zapálili od vzniknutého ohňa a vykolajili sa.* (doc.type=img)

(3b) *Všetci chlapi snivali o bostonských širokých nohaviciach, pašovali ich námorníci a predávali domorodci.* (doc.type=img)

Časová súvislosť, a to ani pravidelne opakovaná súvislosť medzi dvoma javmi, ešte, prirodzene, nemusí značiť súvislosť príčinnú. Avšak možným sugerovaným záverom pri interpretácii zlučovacieho vzťahu so spojkou *a* je implikácia. Na pozadí bežnej skúsenosti, že príčina alebo podmienka predchádza dôsledkom alebo výsledkom deja, sa percipientovi môže prvý výpovedný obsah v zlučovacom vzťahu so spojkou *a* javiť ako príčina (podmienka) a nasledujúci obsah ako dôsledok deja, jeho výsledok alebo účel. Kognitívna psychológia (Sternberg, 2002, s. 458) uvádza dva prípady, ktoré v indukívnom myslení ľudia pokladajú za potvrdenie kauzality – spoločná prítomnosť novej príčiny a výsledku a spoločná neprítomnosť novej príčiny a výsledku. Ak sa spoločne vyskytnú udalosť a istý výsledok alebo

dôsledok, existuje sklon k induktívnemu uvažovaniu a k posudzovaniu tejto udalosti ako pravdepodobnej príčiny, resp. podmienky deja. Napr. vzťah medzi signálom a správaním sa mravcov opísaným vo výpovedi *No zrazu sa vyskytne akýsi signál a mravce rýchlo odnášajú telesné pozostatky čím ďalej od svojho príbytku*. vedie k sugerovanému záveru o príčinnom vzťahu medzi signálom a náhlou zmenou v konaní mravcov. Implikáciu ako možnú podobu sugerovaného záveru podporuje i celkový jazykový kontext, najmä, ak je výpoveď so spojkou *a* súčasťou (4a) explikatívnej expanzie témy v náučnom texte alebo (4b) narácie v hovorenom texte:

- (4a) *Mechanizmus znásobovania DNK vyzerá podľa jednej hypotézy takto: Vodíkové väzby spájajúce dve špirály DNK medzi sebou sa pri delení buniek roztrhnú, dvojitá špirála sa rozmotá a na každej jednotlivjej špirále vznikne vzápätí nová.* (doc.type=prf)
- (4b) *Neviem, či ju chcel zadržať alebo tak a ona schytila nejakú väzu, hodila ju po ňom. – Žijeme v osobitnej domácnosti a pociťujem to (=finančnú ujmu) najmä pri nákupoch, hlavne potravín, drogérie a odevov.* (s-hovor-3.0)

Číra súdržnosť propozičných obsahov, zabezpečená prototypovým reprezentantom zlučovacieho vzťahu (spojkou *a*), predstavuje z hľadiska obsahovej súvislosti súčasti jednej statickej alebo dynamickej situácie (jedného obrazu, istého celku). Ide teda buď o javy/vlastnosti jestvujúce popri sebe v tom istom čase, alebo o udalosti prebiehajúce súbežne. Ak výpovedné obsahy *x* a *y* platia simultánne, ich poradie v zlučovacom vzťahu spravidla možno ľubovoľne meniť bez zásahu do zmyslu výpovede. Na výberovej vzorke korpusových výpovedí sme pozorovali, že simultánnosť sa v zlučovacom vzťahu výraznejšie realizuje v deskriptívnej expanzii témy (5a) alebo v orientačnej časti bežného spontánneho rozprávania (uviedenie prostredia, okolností, situácie) (5b):

- (5a) *Z 13. – 14. st. pochádza odpadová jama s veľkým počtom rozbitých hrncov, pokrievok a mís, ako aj s obrovským množstvom rybích šupín a kostí.* (doc.type=prf) – *More uzavreté náprotivným polostrovom a schované dolu za domami sa z nočnej panorámy vytratilo.* (doc.type=img) – *Neboli veriaci, odmietali pomoc a pracovali poctivo.* (s-hovor-3.0)
- (5b) *Ona hovorí, že postupne zaspávala a ešte vnímala, čo sa dialo, ale nemohla nič robiť. – Som robila mojej mame trvalú a hovorila ten obsah knihy.* (s-hovor-3.0)

Simultánna platnosť výpovedných obsahov v zlučovacom vzťahu so spojkou *a* je funkčne blízka eventualitnému vzťahu so spojkou *alebo*. V eventualitnom vzťahu sa komponenty nepopierajú, ale vyjadrujú striedanie možností, teda eventualitný vzťah v zmysle „platí výpovedný obsah *x*, alebo *y*, alebo *z*, alebo aj všetky súčasne“ potenciálne zahŕňa i spolunáležitosť a súčasnú platnosť všetkých členov enumerácie (6a, b, c):

- (6a) *Častejšie sa však používajú názvy kreačný a/alebo anihilačný operátor.* (doc.type=prf)
- (6b) *Naproti tomu zdanenie právnických osôb vo Veľkej Británii, Rakúsku, Francúzsku a/alebo Maďarsku nie je vyššie ako 35 percent.* (doc.type=inf)
- (6c) *Mátejová a Mašura odporúčajú hlavne diela z obdobia hudobného baroka a/alebo klasicizmu.* (doc.type=prf)

Prosté priradenie bez významovej špecifikácie otvára priestor medzi tým, čo sa povie, a tým, čo sa mieni. Je zrejmé, že okrem samotného operátora zlučovacieho vzťahu zmysel výpovede konštituuju ďalšie gramatické prostriedky, predovšetkým slovesný vid, čas, poradie výpovedí, lexikálne obsadenie, ale i širší jazykový kontext (výpoveď sa vníma na pozadí expanzie témy a celkovej stratégie produktora). Výsledkom je register možných variácií, jedinečných kombinácií a jemných modifikácií (7a, b, c, d), ktoré sa vymykajú z možnosti generalizácie.

- (7a) *Ona sa skryla za kreslo a zrazu zvonil telefón.* (sugerovaným záverom je sukcesívnosť)
- (7b) *Zrazu zvonil telefón a ona sa skryla za kreslo.* (obsah prvej vety vyznieva ako príčina)
- (7c) *On jej vyberal prsteň a ona už nevládala, sadla si pred obchod.* (časová simultánnosť a priestorová totožnosť – sedela pred tým istým obchodom, kde on vyberal prsteň)
- (7d) *Ona už nevládala, sadla si pred obchod a on jej vyberal prsteň.* (priestorová totožnosť je len potenciálna)

3. 4 Ostatné operátory zlučovacieho vzťahu

Priradenie obsahov v kladnej podobe	Priradenie obsahov v zápornej podobe	
<i>aj</i>	<i>i</i>	<i>ani</i>
<i>ako aj</i>	<i>ako i</i>	<i>ako ani</i>
<i>tak ako aj</i>	<i>tak ako i</i>	<i>tak ako ani</i>
<i>aj – aj (...aj)</i>	<i>i – i (...i)</i>	<i>ani – ani (... ani)</i>
<i>jednak – jednak</i>		

Z prehľadu ostatných operátorov v tabuľke je zrejmé, že súbor zlučovacích operátorov sa čiastočne prelína s operátormi gradačného vzťahu (*aj, i, ani*). Z najčastejších kolokácií všetkých troch operátorov (*ale aj, ba aj, dokonca aj; ba i, dokonca i; ba ani, dokonca ani*) vyplýva, že gradačný vzťah je pre ne primárny. Tento fakt spôsobuje, že prosté priradenie výpovedných obsahov sa prostredníctvom spojok *aj, i, ani* modifikuje na priradenie s odstupňovaním a so zvýraznením pripojeného výpovedného obsahu. Zvýrazneným obsahom v súčasných písaných textoch spravidla býva vetný člen, len zriedkavo veta (*V ďalšom priebehu sme však zaslúžene vyrovnali i strhli víťazstvo na svoju stranu.*). Z komunikačnofunkčného hľadiska sa operátory *aj, i, ani* navzájom dopĺňajú.

Spojka *i* je v písaných i hovorených textoch predovšetkým operátorom na spojenie dvoch protikladných, vzájomne komplementárnych zložiek do jedného a úplného celku (*turisti i domáci, tréneri i pretekári, v origináli i v predlohe, na ľadovci i v doline, útočníci i napadnutí, funkčnosť i estetickosť, obraz i zvuk, majstri štetca i dláta, presilovky i oslabenia, v meste i na vidieku, v exteriéri i interiéri, expert i laik, obdiv i odpor*.) alebo dvoch komplementárnych vlastností (*súťažná i nesúťažná sekcia, osobný i profesijný život, široké i blízke okolie, otvárací i záverečný ceremoniál, aktívni i penzionovaní prezidenti, komunálna i parlamentná politika, národné i medzinárodné majstrovstvá, technická i estetická stránka, útočná i obranná fáza, satelitný i terestriálny signál, cestovná i športová verzia, osobný i písomný styk, svetové i naše, úplné i neúplné*). Keďže pripojený výpovedný obsah sa javí ako odstupňovaný a závažnejší, tento spôsob usúvzťažnenia je nielen súčasťou tvrdení a oznámení, ale najmä výpovedí s komunikačnou funkciou hodnotiaci postoj (8a). Ak je spojkou *i* pripojený neočakávaný, z bežnej skúsenosti človeka vymykajúci sa fakt, zmyslom výpovedi je vyvolať údiv, prekvapenie či záujem percipienta (8b).

- (8a) *Tréner Juraj Benčík bol trénerom československej i slovenskej reprezentácie sedemnást' rokov a jeho zverenci vybojovali sedemnást' medailí na vrcholných podujatiach. – Niet divu, že na jar je organizmus fyzicky i psychicky úplne vyčerpaný.*
- (8b) *Program: testovanie lyží a snouboardov, autogramiáda Franza Klammera, horúce discoparty v doline i na ľadovci. – V minulosti neexistovala kanalizácia, v potokoch sa ľudia umývali i pili.*

Kým spojka *i* spája najmä dve komplementárne zložky tvoriace celok, spojka *aj* sa uplatňuje skôr pri enumerácii viacerých zložiek. Zvýraznenie posledného člena v enumerácii viacerých prvkov je súčasťou argumentačnej alebo persuzívnej stratégie vo výpovediach s komunikačnou funkciou uistenie a presvedčanie percipienta o správnosti vyslovenej tézy:

- (9) *Týmto masážnym gulôčkovým pásom si môžeme premasírovať chrbát, nohy aj ruky. Presvedčte sa sami! – Žiť v okolí statku Tolstého začína byť móda. V poslednom čase sa tu konajú medzinárodné sympóziá, konferencie, koncerty aj rodinné stretnutia potomkov. – Aj v ďalších minútach Rekostaváci mali prevahu, ale nedokázali ju využiť. Šance na to mali Pisarčík, Tkáč, Kroták aj Kačmarčík.*

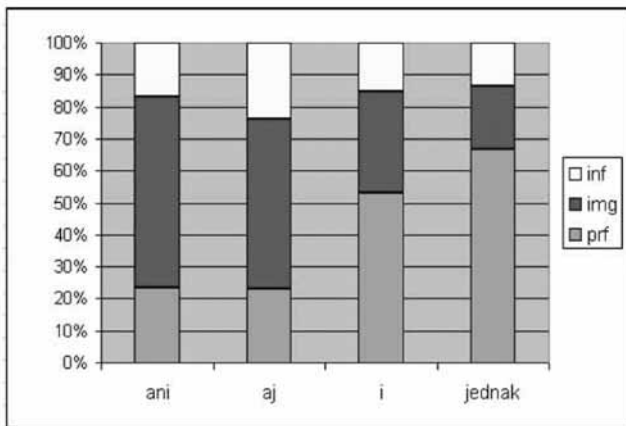
Spojka *ani* je záporným variantom spojok *aj, i*. Výpovede so spojkou *ani* sú zväčša vyjadrením hodnotiaceho postoja, či presnejšie sú súčasťou širšieho jazykového kontextu hodnotiaceho charakteru (*Vládna koalícia na Slovensku nie je zvyknutá rešpektovať žiadne pravidlá ani slobodný názor. – Z papradia sa vystrčila Glochova hlava, ale netváril sa úslužne ani priateľsky*). V lexikografickom spracovaní spojky *ani* (Krátky slovník slovenského jazyka, 2003) sa síce uvádza zlučovací vzťah ako primárny, no komunikačne sa tento výraz častejšie realizuje vo funkcii

operátora gradačného vzťahu (*ba ani*) alebo častice. Spoločnou funkciou všetkých troch operátorov (*aj, i, ani*) je odstupňovanie závažnosti obsahu. Niektoré priradené obsahy tak vystúpia do centra pozornosti, iné sú v úzadí, podobne ako pri zrakovom vnímaní štruktúry prostredia diferencujeme kľúčové objekty od pozadia. V gestaltistickom ponímaní (Sternberg, 2002, s. 148 – 149) sa tento princíp vnímania označuje ako *figúra – pozadie* a analogicky možno o ňom uvažovať i v súvislosti s priradovaním výpovedných obsahov s odstupňovaním závažnosti.

Spojkové výrazy *ako aj, ako i, ako ani* sú hlavne prostriedkami náučného textu. Prostredníctvom nich sa jednotlivosť začleňuje do celku, prípadne do systému zloženého z jednotlivín rovnakého (podobného) druhu alebo do spoločnej nadradenej kategórie javov (*interlingválna motivácia, ako aj ďalšie typy lexikálnej motivácie – Boileau a jeho poetika, ako aj ďalšie klasicistické poetiky – delfín, vorvaň, ako aj iní echo-lokační „odborníci“ – tento typ názvov, ako aj ostatné viacčlenné názvy*). Najčastejšie ľavostranné kolokáty operátorov *ako aj, ako i, ako ani* sú výrazy podobnosti a totožnosti (*podobne, rovnako, takisto, tak, presne + ako aj, ako i, ako ani*). Poukazujú na ďalší aspekt priradovania výpovedných obsahov – priradovanie na základe podobnosti, ktoré korešponduje s gestaltistickým princípom podobnosti, chápaným ako sklon človeka zoskupovať objekty do celku na základe podobnosti (similarity).

3.5 Dvojčlenné, resp. viacčlenné opakované spojky

Dvojčlenné, resp. viacčlenné opakované spojky *aj – aj, i – i, ani – ani, jednak – jednak* sú ešte výraznejšie štylisticky diferencované než samostatné spojky. Kým spojky *aj – aj, ani – ani* sú komunikačne späté predovšetkým s umeleckým textom; spojky *i – i, jednak – jednak* sú operátormi hlavne v náučnom texte (graf 5).

Graf 5: Distribúcia opakovaných zlučovacích spojok v náučnom (prf), umeleckom (img) a publicistickom (inf) texte (s hodnotou 2 výrazy medzi zložkami opakovanej spojky)

Zjednocujúcim menovateľom výpovedí s opakovanými zlučovacími spojkami je ich komunikačná funkcia, ktorou je predovšetkým charakteristika ako enumerácia údajov, ktorými sa vystihuje vec či udalosť z rozličných stránok, podáva sa opis niekoho alebo niečoho uvedením príznačných, podstatných črt (Müllerová, 1979, s. 82). Konvenčnou implikatúrou výpovedí s touto komunikačnou funkciou je viac či menej výrazný hodnotiaci postoj produktora.

- (10a) „*Všetko ju teší,*“ *veršoval o nej Voltaire v tom čase. Všetko je v súlade s jej nesmiernym géniom. Knihy aj šperky. Kompas aj bižutéria. Poézia aj diaman-ty. Karty aj teórie o optike. Algebra aj večere. Latinčina aj čipkované blúzky. Opera. Procesy. Tanec aj astronómia.*
- (10b) *Adaptácia fragmentov sa vykonáva pomocou osteosyntetických klincov, ktoré sú stabilné **jednak** voči rotácii, **jednak** voči silám v smere ohybu a strižného posunu.*

Za výpovedami s dvojčlennými a opakovanými spojkami je viditeľné formulačné úsilie produktora podať komplexný obraz o objekte prostredníctvom uvedenia všetkých alebo relevantných vybraných zložiek. Enumerácia jednotlivostí usúvzťažnených operátormi zlučovacieho vzťahu smeruje k vytvoreniu komplexnej predstavy na strane percipienta, a teda aj k naplneniu maximy kvantity a relevancie, ale hlavne požiadavky identifikácie. Podľa Johna R. Searla (cit. podľa M. Hirschovej, 2006, s. 34) podmienka identifikácie spočíva v tom, že výraz použitý na referenciu musí entitu, o ktorej referuje, identifikovať jednoznačne. Vo výpovediach s opakovanými zlučovacími spojkami sa totiž komplexnosť často explicitne signalizuje absolútnymi kvantifikátormi (*všetko, všetci, celý, každý, viacerí, mnohí, rôzni*; vo vetách so záporom *nič, nikdy*), ktoré na strane percipienta vyvolávajú očakávanie špecifikovať a spresniť informácie v mene referenčnej jedinečnosti.

- (11a) *Všetko sa stáva znakom a systémom znakov – architektúra i kuchyňa, móda i mytológie, politika i samo nevedomie.*
- (11b) *Grady sa pokúša žiť vo viacerých mierkach naraz. Aj v skutočnom svete, aj na mape. Aj v prítomnosti, aj v budúcnosti.*
- (11c) *V púšti nemožno nahradiť vodu ničím iným – ani zlatom, ani drahokamami, ani olejom.*

Na druhej strane, zvýšené formulačné úsilie produktora spojené s konštrukciou výpovede s opakovaným operátorom je pozadím pre vznik špecifickejších komunikačných funkcií než je prostá enumerácia. Vo formálnej štruktúre výpovedí s opakovanými spojkami sa podľa princípu konštrukčného ikonizmu istým spôsobom odráža i pragmatika výpovede (to, ako je niečo povedané, predznačuje, čo sa tým mieni).

Opakované spojky *aj – aj*, *ani – ani* sú najmä konštrukčnými prostriedkami výpovedí umeleckého textu, ktorými hovoriaci s rôznym stupňom naliehavosti realizuje apelovú, persuzívnu alebo expresívnu funkciu jazyka. Výpovedami s opakovanými spojkami *aj – aj*, *ani – ani* hovoriaci presadzuje svoj vplyv na adresáta, a to spôsobom od odporúčania cez výzvu až po naliehanie a presvedčanie partnera. Keďže tie isté operátory participujú na konštrukcii výpovedí s rôznou mierou „tlaku“ na adresáta, veľmi často sa v kontextovom okolí nachádzajú verba dicendi alebo slovesá s významom „nadobudnúť presvedčenie o niečom“. Tieto slovesá explicitne špecifikujú komunikačný zámer výpovede: produktor sa usiluje primäť adresáta k tomu, čo je propozíciným obsahom výpovede (12a) alebo ubezpečuje adresáta o úprimnosti (pravdivosti) svojich postojov, ktoré v momente rečového aktu prežíva a adresátovi vsugerúva. Opakovanie spojok pritom korešponduje s opakovaním iných pragmaticky kľúčových výrazov (12b). Napokon, opakované spojky *aj – aj*, *ani – ani* vytvárajú expresívny rečový akt, ktorého zámerom je vyjadriť psychický stav produktora (12c – výčitka, 12d – ohradenie sa).

- (12a) *Poznám modlitebnú knihu, ktorá je veľmi pohodlná, lebo nie je **ani** veľká, **ani** ťažká, každý si ju môže vložiť do vrečka, kúpiť ju za lacný peniaz. Vydrží dlho, lebo jej listy sa tak ľahko nezničia a – **uverte** mi? Poslúžiť si ňou môžu pohodlne **aj** starí, **aj** bez okuliarov, **aj** v tmavej noci.*
- (12b) *Nájdem ich, nájdem ich **aj** pod zemou, **aj** v podsvetí, **aj** na Olympe, nájdem ich a potrestám..., **prisahám** pri Diovi a Athene, že ich nájdem.*
- (12c) *Pekne oblečeného človeka si všade vážia. A ty? **Ani** kravatu si si neuviazal, **ani** topánky nevyčistil.*
- (12d) *My s vami nechceme bojovať. Akým právom na nás útočíte? More predsa nepatrí **ani** vám, **ani** nám.*

Z porovnania grafov 3 a 5 vyplýva, že opakované spojky *i – i*, *jednak – jednak* sú ešte viac symptomatické pre náučný text než samostatné spojky *i*, *jednak*. Sú konštitutívnym prostriedkom výpovedí, v ktorých je dominantná presnosť, úplnosť, názornosť smerujúca k vysvetleniu terminologických alebo neterminologických atributívnych spojení, k vytvoreniu čo najvšestrannejšej predstavy objasňovaného pojmu u adresáta, a tým aj k dosiahnutiu referenčnej jedinečnosti (13a – c):

- (13a) *Ide o **sujetový polyžáner**, v ktorom by bola zastúpená historická epika **i** kronikárstvo, spoločenská próza **i** kalendárová poviedka, rozprávka **i** krimipríbeh, mystifikácia **i** dokument, lyrická reflexia **i** epický opis.*
- (13b) *Vytvoril pomerne **bohatú zbierku**, ktorá sa vzťahuje na významné obdobie z dejín slovenského národa. Zbieral zbrane **i** významenania, dokumenty **i** fotografie, uniformy **i** vojenský výstroj.*
- (13c) *Termínom **logistická jednotka** je označený **jednak** súhrn tovaru na odoslanie, skladovanie a **jednak** dopravnotechnická jednotka.*

4. ZÁVER

V prostom priradovaní výpovedných obsahov do koherentného celku prostredníctvom zlučovacích spojok možno pozorovať istú súvislosť s perцепnými vlastnosťami človeka, najmä so zrakovou perцепciou. Súvislosť spočíva v tom, že tvorba súdržných celkov patrí k základným výsledkom zrakovej perцепcie práve tak, ako prosté priradovanie obsahov do zlučovacieho vzťahu je komunikačne, kognitívne i ontogeneticky základným typom medzipropozíčnej relácie. Ako východisko na výklad vzťahov medzi komunikačnými a kognitívnymi aspektmi zlučovacieho vzťahu využívame tvarovú psychológiu. V prieniku lingvistického a gestaltistického prístupu je tvrdenie, že celok je nadradený súčtu jednotlivých častí. Spôsob, akým zlučovacie spojky organizujú výpovedné obsahy do celku, je jazykovým korelátom spôsobov, ako pri perцепcii zjednocujeme odlišné zrakové podnety do súvislého tvaru. Funkčná diferencovanosť súboru zlučovacích spojok korešponduje s princípmi, ktorými sa v tvarovej psychológii až pozoruhodne jednoducho objasňujú procesy organizujúce odlišné prvky do stabilnej a súvislej formy (princíp figúry a pozadia, podobnosti, blízkosti a kompletizácie, resp. dotvárania).

Táto štúdia vznikla v rámci riešenia grantového projektu VEGA 1/0169/09 *Operátory na rozširovanie a rozvíjanie výpovede*.

Bibliografia

- ČAPKOVÁ, Dagmar: Inference z hľadiska psychologie a lingvistiky. In: Časopis pro moderní filologii, 1998, roč. 80, č. 1, s. 26 – 34.
- DOLNÍK, Juraj: Teória jazykovej prirodzenosti. In: Slovenská reč, 1995, roč. 60, s. 18 – 25.
- GREPL, Miroslav – KARLÍK, Petr: Skladba spisovné češtiny. Praha: Státní pedagogické nakladatelství 1986. 474 s.
- HIRSCHOVÁ, Milada: Pragmatika v češtině. Olomouc: Univerzita Palackého 2006. 243 s.
- JOHNSON-LAIRD, Philip Nicholas: Mental Models. Towards a Cognitive Science of Language, Inference, and Consciousness. Cambridge 1983, s. 126 – 145. Dostupné na: <http://books.google.sk/books>
- KARLÍK, Petr: Závěr sugerovaný. In: Encyklopedický slovník češtiny. Praha: Nakladatelství Lidové noviny 2002, s. 563.
- Krátký slovník slovenského jazyka. 4., doplnené a upravené vydanie. Redigovali: J. Kačala – M. Pisárčiková – M. Považaj. Bratislava: Veda 2003. Dostupné na: <http://slovník.juls.savba.sk/>
- MIKULAJOVÁ, Marína: Vývin rečovej činnosti v kontexte psychického vývinu. In: Štúdie o detskej reči. Ed.: Daniela Slančová. Prešov: Filozofická fakulta 2008, s. 29 – 66.
- MÜLLEROVÁ, Olga: Komunikativní složky výstavby dialogického textu. Praha: Univerzita Karlova 1979. 161 s.
- ONDRUŠ, Šimon – SABOL, Ján: Úvod do štúdia jazykov. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1982, s. 162 – 210.
- ORAVEC, Ján – BAJZÍKOVÁ, Eugénia: Súčasný slovenský spisovný jazyk. Syntax. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1982. 261 s.
- ORAVEC, Ján – BAJZÍKOVÁ, Eugénia – FURDÍK, Juraj: Súčasný slovenský spisovný jazyk. Morfológia. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1988. 227 s.
- Slovenský národný korpus – Verzia prim-5.0-public-all, prim-5.0-vyv, s-hovor-3.0. Bratislava: Jazykovedný ústav L. Štúra SAV 2011. Dostupné na <http://korpus.juls.savba.sk>.
- STERNBERG, Robert Jeffrey: Kognitívni psychologie. Praha: Portál 2002. 636 s.

AKUSTICKÉ A AUDITÍVNE VLASTNOSTI SLOVENSKÝCH LATERÁLNYCH KONSONANTOV I: SPEKTRÁLNE PARAMETRE *l* A *l'*.

RADOSLAV PAVLÍK

Pedagogická fakulta Univerzity Komenského, Bratislava

PAVLÍK, Radoslav: Acoustic and Auditive Properties of Slovak Lateral Consonants I: Spectral Parameters of *l* and *l'*. Jazykovedný časopis, 2011, Vol. 62, No. 2, pp. 95 – 118. (Bratislava)

Acoustic and auditive observations are reported for Slovak consonants *l* (in non-syllabic position not followed by *e*, *i*, *í* in spelling) and *l'* (orthographically represented by the letter *l'*), for which the IPA uses the symbols /l/ and /ɫ/. The laterals were produced by 20 news-readers of Rádio Slovensko and by V. Záborský (a traditional model of good pronunciation), and analyzed in terms of two indicators of softness (clarity)/hardness (darkness, velarization): F_2-F_1 and F_1/F_2 . Acoustic and auditive analyses revealed that the majority of the selected indicators are suited for the leveling (normalization) of gender differences in the production of *l* and *l'*. Individual genders can therefore be analyzed jointly. It has further been determined that there are significant differences in the realization of *l* and *l'* in the speech of individual speakers, and at least two types of *l* and *l'* can be identified in the selected sample. Normalization by means of the modified Lobanov z-score transformation makes the samples of the individual speakers so homogeneous, that not only physiological, but also sociolinguistic variation disappears. Finally, the comparison of the laterals in the speech of news-readers and V. Záborský showed no significant differences in the production of *l* and *l'*.

1. ÚVOD

Predložený príspevok predstavuje prvú časť zo série štúdií o slovenských laterálnych konsonantoch. Cieľom týchto empirických štúdií je vniesť viac svetla do problematiky akustických vlastností laterálnych konsonantov, najmä ich možných alofonických realizácií v závislosti od vybraných kontextových a sociolingvistických premenných. Aj napriek tomu, že laterálne konsonanty (najmä otázka stupňa ich mäkkosti a fonologická dištinkcia *l* – *l'*) boli a sú predmetom mnohých príspevkov a diskusií, stále chýbajú konkrétne štatisticky vyhodnotené údaje o súčasnom stave a používaní laterál v jednotlivých štýloch/žánroch spisovnej slovenčiny. Naše príspevky do tejto tematiky majú za cieľ exaktne kvantifikovať akustické a auditívne vlastnosti rôznych typov laterálnych konsonantov.

V štúdiu budeme analyzovať akustické a auditívne parametre tzv. tvrdého neslabičného *l*, ktoré foneticky značíme znakom [l], a mäkkého *l'*, ktoré foneticky transkribujeme ako [ɫ], resp. [ʎ] (Kráľ – Sabol, 1989; Pavlík, 2004). Inými slovami, v štúdiu budeme analyzovať spektrálne parametre konsonantu [l], po ktorom v slove nasledujú hlásky *e*, *i* alebo *í* (teda *l* v sekvenciách *la*, *lo*, *lô*, *lu*, *l* + konsonant, *l* + pauza) a spektrálne parametre hlásky [ɫ], ktorú v ortografii značíme písmenom *l'*.

Naším cieľom je určiť spektrálne parametre tvrdosti a mäkkosti týchto laterál v súčasnej spisovnej slovenčine, ktoré nám neskôr (v ďalších častiach série štúdií o laterálnych konsonantoch) poslúžia ako referenčné hodnoty na posúdenie stupňa mäkkosti/tvrdosti laterál pred hláskami *e, i, í, ia, ie, iu* v domácich a cudzích slovách. Nebudeme sa zaoberať určovaním rozdielu medzi tvrdým *l* a mäkkým *l'* (*l'* s mäčkčom), pretože táto dištinkcia je percepčne známa a akusticky dokumentovaná v iných štúdiách (Isačenko, 1968; Dvončová – Jenča – Král', 1969; Liška, 1971). Tvrdé *l* a mäkké *l'* budeme skúmať na výberovom súbore dvadsiatich moderátoriek/moderátorov Rádia Slovensko a tiež z hľadiska modelovej spisovnej výslovnosti v podaní Viliama Záborského. Získané formantové hodnoty porovnáme z hľadiska akustického aj auditívneho.

Druhá časť série štúdií o laterálnych konsonantoch (Pavlík, 2010) sa venuje akustickým a auditívnym vlastnostiam spoluhlásky *l'* pred samohláskami *e, i, í, ia, ie* a *iu* v domácich slovách, a v tretej časti sa budeme zaoberať komplexnou analýzou a porovnaním spektrálnych parametrov laterál v domácich a prevzatých slovách.

2. SÚČASNÝ STAV PROBLEMATIKY VÝSKUMU LATERÁLNYCH KONSONANTOV *l* A *l'*

Laterálne konsonanty možno definovať ako bokové (prevažne sonórne) segmenty, ktoré sa artikuluju vytvorením takej prekážky v ústnej dutine, pri ktorej expiračný vzduchový prúd uniká po jednej alebo oboch stranách jazyka (Hála, 1962, 1975; Ladefoged – Maddieson, 1996). Laterály možno považovať za pomerne bežné konsonanty vyskytujúce sa (v rôznych formách) vo väčšine svetových jazykov (porov. Novotná, 1972; Bladon – Al-Bamerni, 1976; Recasens – Fontdevila – Pallarès, 1995; Handbook of the IPA, 1999).

V slovenčine rozlišujeme dva základné typy alveolár – tzv. tvrdé *l* a mäkké *l'*. Konsonant *l* je z artikulačného hľadiska hláska, pri ktorej sa konček jazyka dotýka o ďasno svojím ostrím a fonačný prúd voľne prechádza po bokoch (alebo boku) jazyka. Jazyk sa ohýna v oblasti predného chrbta, potom sa vyrovnáva a opäť mierne stúpa k zadnému chrbtu. Koreň jazyka sa nedotýka mäkkého podnebia, takže hlasový trakt sa nedelí na dve rezonančné dutiny – ústnu a faryngálnu (Isačenko, 1968; Dvončová – Jenča – Král', 1969; Král' – Sabol, 1989). V niektorých fonetických príručkách sa uvádza, že toto tzv. tvrdé *l* má dva varianty: stredné *l*, ktoré je najbežnejšie a tvrdé (mierne velarizované) *l* (Stanislav, 1953, s. 199 – 202; Záborský, 1975, s. 80 – 81). Akustické porovnanie týchto dvoch typov tvrdého *l* zatiaľ neexistuje.

Mäkké *l'* môžeme definovať ako bokovú hlásku, ktorá sa v porovnaní s *l* artikuluje so širším dotykcom dorzálny plochy jazyka a so značne rozšírenou faryngálnou dutinou. Väčšina fonetických zdrojov sa zhoduje na tom, že v spisovnej slovenčine existujú minimálne dva druhy mäkkého *l'* – (alveo)palatálne a (alveoprepatálne) palatalizované (terminológia u rôznych autorov je rôzna). Prvý, (alveo)palatálny, variant *l'* sa artikuluje podobne ako hlásky *l', d'* a *ň*, s končekom jazyka za dolnými zu-

bami alebo na hornom ďasne. Centrum artikulačného úsilia smeruje k ďasnovému oblúku. Druhý variant, palatalizované *l'*, sa artikuluje končekom jazyka o horné ďasno a dotyková plocha je menšia ako pri prvom type. Ohnisko artikulačného úsilia je však tiež na ďasnovom oblúku. Zadný chrbát jazyka sa oblúkovito ohýna pod podnebnú klenbu, kde vyplňa a zmenšuje ústnu dutinu, no nedosahuje takú výšku ako *l'* prvého typu (Isačenko, 1968; Dvončová – Jenča – Král, 1969; Dvončová, 1980; Král – Sabol, 1989). Keďže naša práca je zameraná len na akustické vlastnosti laterálnych konsonantov, ďalšie artikulačné vlastnosti týchto hlások tu rozoberať nebudeme. Naše stručné informácie o artikulačných vlastnostiach tvrdého *l* a mäkkého *l'* si možno doplniť podrobnými opismi laterálnych konsonantov v slovenskej (a českej) fonetickej literatúre.

Základným akustickým parametrom kvality laterálnych konsonantov je hodnota formantov F_1 , F_2 a F_3 . Vzhľadom na to, že naša štúdia je zameraná na analýzu akustických prejavov tvrdosti a mäkkosti, budeme pracovať len s hodnotami prvých dvoch formantov – F_1 a F_2 – ktoré slúžia ako relatívne objektívny korelát auditívnej dištinkcie *tvrdosť* – *mäkkosť* (porov. Bladon – Al-Bamerni, 1976; Recasens – Fontdevila – Pallarès, 1995; Huffman, 1997; Recasens – Espinosa, 2005; Pavlík, 2008). Hodnoty formantov F_1 a F_2 uvádzané v doterajších výskumoch konsonantov *l* a (ortografického) *l'* sumarizujeme v nasledovnej tabuľke (radené chronologicky):

Tabuľka 1. Hodnoty formantov *l* a *l'* v slovenskej fonetickej literatúre

Autor	stredné (tzv. tvrdé) neslabičné <i>l</i>	mäkké <i>l'</i> (ortografické <i>l</i>)
Isačenko (1968)	F_1 : 200 – 400 Hz F_2 : 900 – 1400 Hz	F_1 : 200 Hz F_2 : 1600 – 1800 Hz
Dvončová – Jenča – Král (1969)	F_1 : 500 Hz F_2 : 1000 – 1500 Hz	F_1 : 350 Hz F_2 : 1500 Hz
Liška (1971)	F_1 : 481 Hz (priemer uvedených priemerov) F_2 : 1385 Hz (priemer uvedených priemerov)	F_1 : 457 Hz (priemer priemerov) F_2 : 2171 Hz (priemer priemerov)
Král – Sabol (1989)	F_1 : 500 Hz F_2 : 1000 Hz	F_1 : 350 Hz F_2 : 1500 Hz

Ako vidíme, formantové hodnoty laterálnych spoluhlások *l* a *l'* nachádzajúce sa v uvedených zdrojoch sú variabilné a nie celkom kompatibilné, pretože niektoré hodnoty pochádzajú len od respondentov ženského pohlavia, iné predstavujú zmiešané údaje. Taktiež treba povedať, že ide o pomerne malé výskumné vzorky (ktoré postačovali na deskriptívne účely opisu hláskového inventára slovenčiny, ale nedajú sa štatisticky analyzovať) a mnohé vzorky pochádzajú z realizácií v rôznom kontexte (napr. niektoré vzorky pochádzajú zo spisovných prejavov, iné z nárečia; niektoré vzorky pochádzajú z výslovnosti jednotlivých slov, iné z plynulej reči atď.). Pripomíname, že tieto konštatácie nijako neznižujú hodnotu doterajších výskumov. Slúžia len na vykreslenie situácie ohľadne nateraz dostupných informácií o tejto problema-

tike a umožňujú nám zhodnotiť perspektívy ďalšieho výskumu laterál v rámci súčasného stavu lingvistiky a terajších technických možností.

Naša štúdia teda nadväzuje na predchádzajúce výskumy laterálnych konsonantov *l* a *l'*, ale líši sa od nich v týchto hlavných bodoch:

- (a) Spektrálne vlastnosti *l* a *l'* skúmame v konkrétnych žánrových útvaroch, čiže v reálnej žánrovo špecifikovanej slovenčine.
- (b) Zameriame sa len na také výskumné osoby, ktoré je možné považovať za nositeľov spisovnej slovenčiny (vysokoškolsky vzdelané osoby s relatívne kultivovaným prejavom bez výraznejších regionálnych príznakov).
- (c) Naša práca sonduje súčasný stav v spisovnej slovenčine (posledné akustické výskumy slovenských laterál sú zo sedemdesiatych rokov minulého storočia).
- (d) Pracujeme s väčším počtom skúmaných osôb.
- (e) Vzorky analyzujeme pomocou precíznych akustických techník (LPC analýza).
- (f) Tvrdosť a mäkkosť *l*-ových konsonantov overujeme podľa rôznych ukazovateľov.
- (g) Stupeň tvrdosti a mäkkosti posudzujeme nielen z akustického, ale aj auditívneho hľadiska.
- (h) Získané hodnoty vyhodnocujeme štatisticky.

3. VÝSKUMNÁ VZORKA A METODOLÓGIA

Náš materiál pozostáva zo slov obsahujúcich hlásky *l* a *l'*, ktoré sme získali segmentáciou digitálneho záznamu rečového kontinua s parametrami 16 bitov 22050 Hz. Zvukový záznam sme získali z verejného vysielania stanice Rádio Slovensko. Základ nášho materiálu tvoria digitálne súbory hlavných správ čítaných v rozhlasovom štúdiu (neanalyzovali sme prejavy reportérov „z terénu“), ktoré možno zaradiť do kategórie *spravodajský žáner*. Skúmali sme vybraných moderátorov, ktorí pracujú alebo v nedávnej minulosti pracovali v Slovenskom rozhlase (10 žien, 10 mužov):

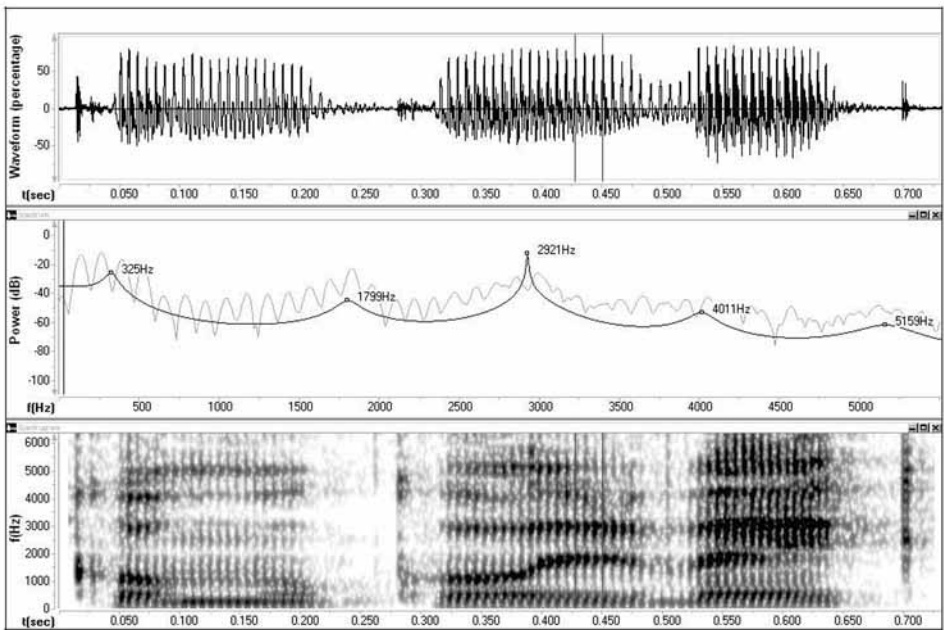
J. Balková, J. Bárdošová, J. Belovičová, L. Hurajtová, D. Kulová, K. Martinková, V. Polešovská, M. Straková, A. Vavrušová, L. Virostková, J. Barborák, P. Farkaš, V. Hauzer, M. Janitor, J. Jedinák, P. Kollárik, M. Laca, P. Šrámek, I. Štefuca, R. Tomeš.

Ide o výberovú vzorku, ktorá nám bude slúžiť na získanie orientačných parametrov *l* a *l'* v súčasnej spisovnej slovenčine v spravodajskom štýle. Tieto hodnoty porovnáme aj so vzorovou spisovnou výslovnosťou V. Záborského, ktorú možno nájsť v súbore dlhohrajúcich platní s názvom Slovenská výslovnosť (Král, 1978).

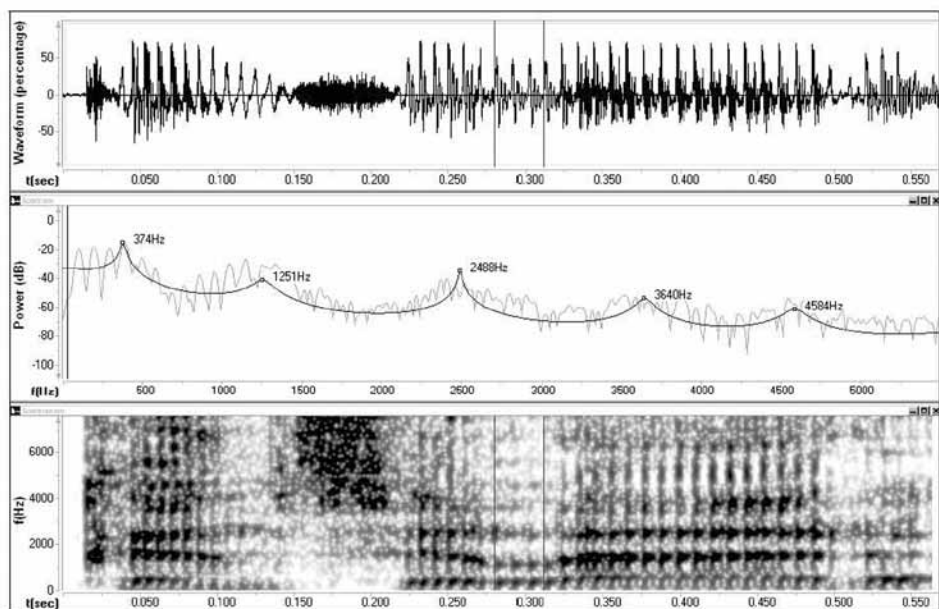
Od každej skúmanej osoby sme získali a zaznamenali 35 realizácií tzv. tvrdého *l* a 35 realizácií mäkkého *l'* (postupovali sme v súlade so zaužívanou sociofonetickou praxou – zaznačili sme prvých 35 realizácií od začiatku digitálneho záznamu, s prihliadnutím na kontext). Zaznamenávali sme len také realizácie, ktoré bolo možné jednoznačne vyhodnotiť ako tvrdé alebo mäkké (v súlade s našim cieľom).

Výber bol vlastne obmedzený len v prípade hlásky *l'* (*l'* s mäkkčňom), kde sme do vzorky nezahrnuli tvrdú výslovnosť *l'* s mäkkčňom. Takýto postup bol nutný, pretože zahrnutím tvrdej realizácie *l'* (ktorú možno považovať za ortoepickú chybu, čo potvrdzuje aj pomerne nízky výskyt) by sme skreslili celkový stupeň mäkkosti *l'*. Skúmané realizácie konsonantov *l* a *l'* pochádzali z prízvučných aj neprízvučných slabík, a to v pozícii pred jadrom slabiky aj po ňom.

Jednotlivé vzorky na akustickú analýzu sme získali segmentáciou jadra (stred) príslušných *l*-ových segmentov. Tieto vzorky spravidla obsahujú tri periódy (cykly) kváziperiodickej vlny (obr. 1 a 2). Pri laterálach s dostatočným počtom periód sme segmentovali jadro (stred), resp. tú časť, ktorá sa nachádzala pred uvoľnením záveru, t. j. moment uvoľnenia záveru netvorí súčasť segmentovaných vzoriek. V niektorých prípadoch, najmä u mužov s nízkym hlasovým registrom, sme segmentovali len dva cykly, aby sme dodržali toto kritérium. Tým sme čiastočne eliminovali vplyv hláskového okolia. Na segmentáciu a LPC analýzu sme použili softvér Speech Analyzer 3.0.1. (obrázky č. 1 a 2).

Obr. 1. Ukážka segmentácie jadra konsonantu *l'* v slove *komukoľvek* (V. Polešovská). Hore oscilogram, v strede LPC spektrum (a FFT spektrum), dole spektrogram

Obr. 2. Ukážka segmentácie jadra konsonantu *l* v slove *kancelár* (I. Štefucu). Hore oscilogram, v strede LPC spektrum (a FFT spektrum), dole spektrogram.

Každú zaznačenú realizáciu sme analyzovali z hľadiska hodnôt formantov F_1 a F_2 . Poloha a vzájomný pomer týchto dvoch formantov pomerne dobre koreluje s auditívnym vnemom mäkkosti a tvrdosti. Platí tu vzťah: čím vyšší je formant F_2 a nižší formant F_1 , tým vyšší je dojem mäkkosti a naopak (Zimmermann, 2004). Vzhľadom na to, že výška formantov úzko súvisí s fyziologickými parametrami artikulačného traktu, hodnoty formantov u žien sú všeobecne vyššie, ako u mužov. Dokonca je nutné predpokladať, že aj v rámci jedného pohlavia bude existovať štatisticky významná variabilita. Z tohto dôvodu nemôžeme porovnávať len samotné absolútne hodnoty formantov, ale najmä ich vzájomné pomerné hodnoty. V zahraničnej fonetickej literatúre zaoberajúcej sa otázkou tvrdosti a mäkkosti laterálnych konsonantov sa najčastejšie používajú hodnoty F_2 a F_2-F_1 (Bladon – Al-Bamerni, 1976; Recasens – Fontdevila – Pallarès, 1995, Huffman, 1997, Recasens – Espinosa, 2005). Pre naše účely je najvhodnejšie nájsť jeden číselný ukazovateľ, ktorý by vyjadroval hodnotu tvrdosti/mäkkosti konsonantov *l* a *l'*, a to bez ohľadu na pohlavie alebo charakteristiku artikulačného traktu. Takáto filtrácia (odstraňovanie) vplyvu anatomicko-fyziologických faktorov na spektrálnu štruktúru hlások sa nazýva *normalizácia*. Možno povedať, že samotný vzorec F_2-F_1 zaručuje istý stupeň normalizácie, pretože zachytáva rozdielovú formantovú hodnotu. V našej štúdiu teda využijeme tento ukazovateľ (F_2-F_1) a porovnáme ho s ukazovateľom F_1/F_2 , ktorý sa zatiaľ vo fonetike nepoužíva, ale predpokladáme, že by tiež mohol byť

vhodný na normalizáciu laterálnych konsonantov z hľadiska anatomicko-fyziologických rozdielov. V prvom prípade ($F_2 - F_1$) ide o výpočet rozdielu formantov, čiže výsledný údaj je hodnota frekvencie v jednotkách *Hz*. Čím je toto číslo väčšie, tým je konsonant mäkkší a naopak. Druhý ukazovateľ (F_1/F_2) vyjadruje pomer dvoch formantov, a preto nevyjadruje absolútnu hodnotu, ale pomernú hodnotu. Je to koeficient tvrdosti/mäkkosti s teoretickým rozsahom hodnôt od 0 do 1. Teoretické minimum F_1 nemôže byť menšie ako 0 (čiže $0/F_2 = 0$) a F_1 nemôže byť väčšie ako F_2 , takže teoretické maximum F_1 je F_2 (čiže $F_1/F_2 = 1$). Čím je koeficient väčší, tým je laterála tvrdšia a naopak.

Je známe, že akustická analýza formantov hlások meraných v *hertzoach* nevyjadruje objektívne to, čo počúvajúcí vníma pri percepcii rečového signálu. Auditórny systém analyzuje zvuk nelineárne, to značí, že ľudský sluch je citlivejší na frekvenčné zmeny v nižšom pásme počuteľných frekvencií a menej citlivý vo vyšších pásmach (Denes – Pinson, 1963, s. 84 – 86; Král – Sabol, 1989, s. 105; Ladefoged, 1996, s. 77 – 81; Johnson, 2003, s. 46 – 57). Ak teda chceme získať objektívnejší obraz o tom, čo počúvajúcí skutočne vníma, musíme pretransformovať lineárnu frekvenčnú škálu v *hertzoach* na nelineárnu (logaritmickú) škálu v *meloch* alebo *barkoch*. Tieto jednotkové škály, *mel* aj *bark*, vznikli prostredníctvom mnohých psychofyzických experimentov a informujú nás o tom, ako ľudské ucho vníma rozdiely vo výške tónu. Pri posudzovaní stupňa tvrdosti/mäkkosti slovenských laterál v tejto práci využijeme auditívnu jednotku *bark*, ktorú dnes fonetici väčšinou uprednostňujú pred auditívnou škálou v *meloch*.

V štúdiu sme si stanovili tieto základné kroky a výskumné úlohy:

- (a) Zistiť stupeň mäkkosti/tvrdosti laterálnych konsonantov v súčasnom spravodajskom štýle.
- (b) Zistiť, či medzi navrhovanými ukazovateľmi existuje taký indikátor tvrdosti/mäkkosti ($F_2 - F_1$ a F_1/F_2 v *hertzoach* a *barkoch*), ktorý by vyrovnal (normalizoval) rozdiely medzi mužmi a ženami.
- (c) Zistiť, či (v našej vzorke) existujú dva typy tzv. tvrdého *l* (stredné a mierne velarizované, čiže tvrdšie) a dva typy mäkkého *l* (palatálne, t. j. mäkkšie a palatalizované, t. j. menej mäkké), o ktorých sa zmieňuje fonetická literatúra.
- (d) Otestovať, do akej miery možno redukovať fyziologickú a sociolingvistickú variabilitu laterál použitím *Lobanovovej transformácie prostredníctvom z-skóre*, ktorá sa využíva pri normalizácii samohlások.
- (e) Porovnať akustickú analýzu formantov s auditívnou analýzou formantov.
- (f) Porovnať kvalitu *l* a *l'* vybranej vzorky moderátorov so vzorovou spisovnou výslovnosťou V. Záborského.

4. ŠTATISTICKÁ ANALÝZA

Hodnoty formantov jednotlivých realizácií *l* a *l'* sme zapísali do tabuliek v programe Excel, ktorý umožňuje rýchly prepočet týchto akustických jednotiek (*Hz*) na auditívne jednotky *bark*. Na konverziu sme použili nasledovný vzorec (Hoemeke – Diehl, 1994):

Konverzia *Hz* na *bark*: $=((26,81)*X/(1960+X)-0,53)$ pre $X > 200\text{Hz}$

(*X* je frekvencia formantu v hertzoch)

V tabuľkách (pre *l* aj *l'*) sme zaznačili hodnoty týchto premenných: F_1 *Hz*, F_2 *Hz*, F_2-F_1 *Hz*, F_1/F_2 (*Hz*), F_1 *bark*, F_2 *bark*, F_2-F_1 *bark*, F_1/F_2 (*bark*), pohlavie, hovoriaci. Namerané hodnoty sme analyzovali a porovnávali pomocou viacerých štatistických programov.

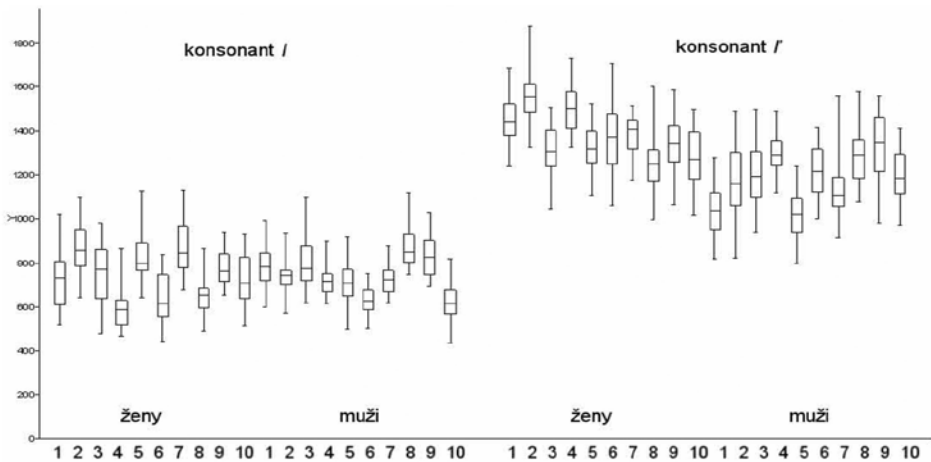
Dovedna sme zaznačili 1400 realizácií od moderátorov Rádia Slovensko (70 realizácií od každého hovoriaceho: 35 x *l*, 35 x *l'*) a 70 realizácií od V. Záborského. Ďalej sme vyrátali priemer a smerodajnú odchýlku (sd) formantov F_1 a F_2 pre *l* a *l'* u každého hovoriaceho a z hľadiska každého ukazovateľa. Výsledky týchto výpočtov uvádzame v tabuľkách 2 – 3 a na obrázkoch 3 – 6.

Tabuľka 2. Tabelácia hodnôt aritmetického priemeru formantov F_1 a F_2 a štandardných odchýlok v skúmanej vzorke (v *hertzoch*)

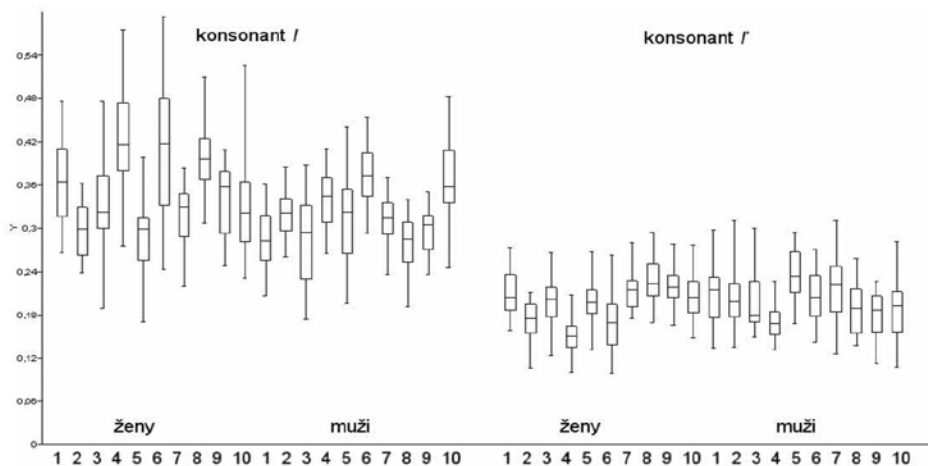
číslo	moderátori	Konsonant <i>l</i>				Konsonant <i>l'</i>			
		F_1		F_2		F_1		F_2	
		priemer	sd	priemer	sd	priemer	sd	priemer	sd
1	Balková	419,971	51,752	1150,200	116,960	384,800	54,161	1829,800	102,745
2	Bárdošová	368,771	53,883	1224,800	106,183	321,343	46,552	1877,057	100,182
3	Belovičová	363,429	53,443	1117,429	133,352	330,543	39,228	1640,514	101,839
4	Hurajtová	428,771	82,818	1015	72,623	269	43,144	1767,03	107,51
5	Kulová	337,286	53,661	1166,486	101,727	318,114	47,502	1637,400	74,281
6	Martinková	441,257	117,529	1078,66	83,891	274,857	60,842	1629,66	135,458
7	Polešovská	399,343	36,138	1267,371	110,750	376,057	44,124	1759,257	76,368
8	Straková	428,057	39,647	1080,43	69,774	367	38,408	1618,6	130,917
9	Vavrušová	401,257	55,962	1180,63	65,442	377,229	36,896	1716,31	132,362
10	Virostková	363,343	78,660	1089,06	85,175	329,629	34,721	1607,34	134,842
1	Barborák	316,4	37,876	1103,63	82,100	269,857	45,581	1306,66	108,442
2	Farkaš	343,314	37,136	1071,257	78,016	290,600	34,332	1457,543	150,773
3	Hauzer	309,457	55,096	1100,14	72,032	292,657	55,434	1486,09	138,683
4	Janitor	367,257	43,030	1087,543	72,218	270,600	42,417	1568,657	96,518
5	Jedinák	316,371	50,400	1017,34	71,703	313,543	39,039	1320,49	98,195
6	Kollárik	377,771	36,938	1007,49	64,112	317,029	47,218	1538,11	93,398
7	Laca	329,429	39,837	1053,686	77,750	312,771	54,183	1449,686	117,331
8	Šrámek	339,829	37,601	1208,771	79,716	295,314	42,460	1584,000	96,435
9	Štefuca	351,886	28,760	1187,943	95,886	292,029	43,727	1626,229	140,914
10	Tomeš	357,086	39,699	982,486	82,2	277,114	58,044	1472,91	117,983
11	Záborský	417,486	51,152	997,114	115,942	339,086	43,261	1780,000	118,388
	Spolu	370,37	51,477	1104,17	87,503	315,199	45,299	1603,49	113,027

Tabuľka 3. Aritmetické priemery konsonantu *l* a *l'* moderátoriek a moderátorov pre jednotlivé ukazovatele: F_2-F_1 Hz, F_1/F_2 (Hz), F_2-F_1 bark, F_1/F_2 (bark)

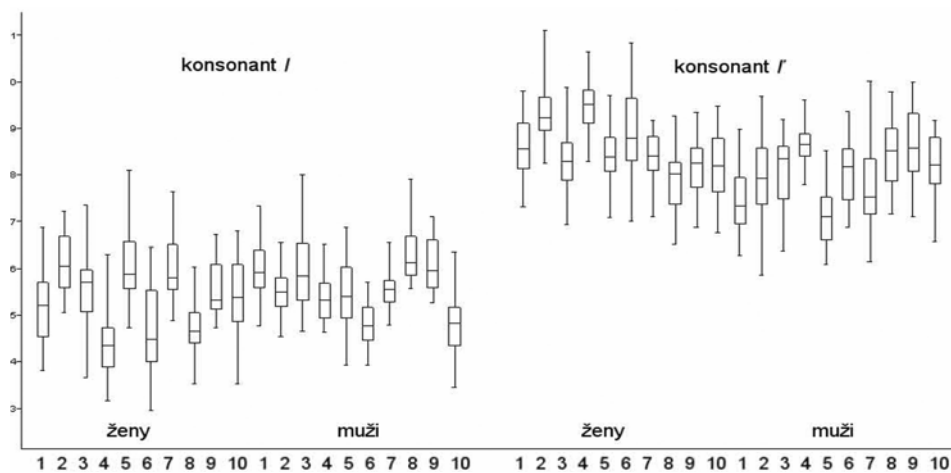
číslo	KONSONANT <i>l</i>								KONSONANT <i>l'</i>							
	$F_2 - F_1$ Hz		F_1/F_2 Hz		$F_2 - F_1$ bark		F_1/F_2 bark		$F_2 - F_1$ Hz		F_1/F_2 Hz		$F_2 - F_1$ bark		F_1/F_2 bark	
	ženy	muži	ženy	muži	ženy	muži	ženy	muži	ženy	muži	ženy	muži	ženy	muži	ženy	muži
1	730.229	787.229	0.368	0.288	5.172	5.927	0.449	0.350	1445.000	1036.800	0.211	0.209	8.546	7.472	0.312	0.267
2	861.743	727.943	0.298	0.321	6.110	5.472	0.375	0.387	1555.714	1166.943	0.172	0.202	9.339	7.949	0.257	0.271
3	754.000	790.686	0.328	0.284	5.521	5.987	0.400	0.344	1309.971	1193.429	0.203	0.198	8.342	8.068	0.286	0.268
4	586.229	720.286	0.422	0.338	4.350	5.335	0.494	0.409	1497.829	1298.057	0.152	0.172	9.471	8.663	0.222	0.239
5	829.200	700.971	0.291	0.314	6.061	5.436	0.360	0.370	1319.286	1006.943	0.195	0.239	8.463	7.087	0.275	0.309
6	637.400	629.714	0.409	0.376	4.629	4.769	0.482	0.444	1354.800	1221.086	0.170	0.207	8.871	8.054	0.237	0.284
7	868.029	724.257	0.317	0.313	5.978	5.511	0.403	0.375	1383.200	1136.914	0.214	0.217	8.367	7.705	0.311	0.291
8	652.371	868.943	0.398	0.281	4.718	6.261	0.475	0.354	1251.600	1288.686	0.229	0.187	7.885	8.470	0.320	0.260
9	779.371	836.057	0.340	0.299	5.528	6.026	0.421	0.371	1339.086	1334.200	0.221	0.181	8.178	8.667	0.317	0.254
10	725.714	625.400	0.335	0.366	5.394	4.813	0.403	0.430	1277.714	1195.800	0.206	0.188	8.204	8.179	0.289	0.253

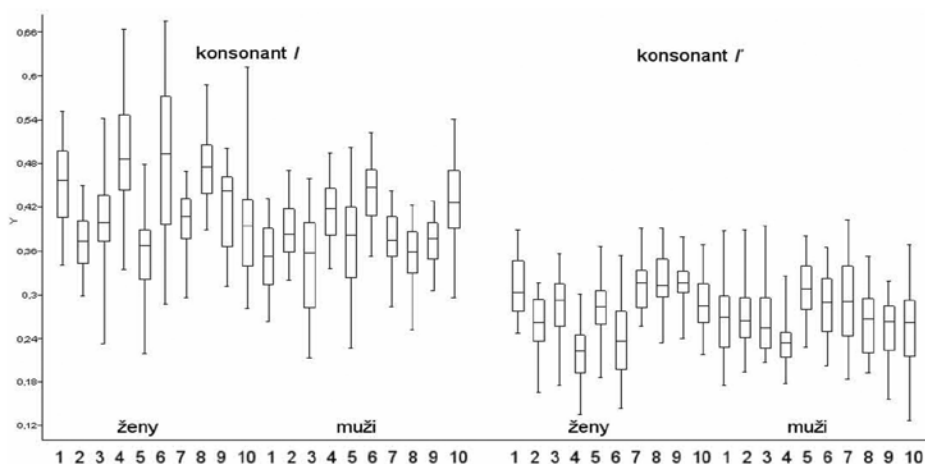
Obr. 3. Škatuľové grafy jednotlivých hovoriacich pre konsonanty *l* a *l'*
 – ukazovateľ F_2-F_1 Hz (škatuľa: 25. až 75. percentil, dolná a horná čiarka: minimum a maximum, plná čiara v obdĺžniku: medián)

Obr. 4. Škatuľové grafy jednotlivých hovoriacich pre konsonanty /l/ a /l'/
 – ukazovateľ F_1/F_2 (Hz)

Obr. 5. Škatuľové grafy jednotlivých hovoriacich pre konsonanty /l/ a /l'/
 – ukazovateľ F_2-F_1 bark

Obr. 6. Škatuľové grafy jednotlivých hovoriacich pre konsonanty *l* a *l'*
– ukazovateľ F_1/F_2 (*bark*)

Našou ďalšou úlohou bolo porovnať rozdiely medzi jednotlivými pohlaviami a zistiť, či niektorý z použitých ukazovateľov F_2-F_1 (*Hz*), F_1/F_2 (*Hz*), F_2-F_1 (*bark*) a F_1/F_2 (*bark*) dokáže vyrovnáť (normalizovať) rozdiely vo formantových hodnotách žien a mužov (osobitne pre realizáciu tvrdého *l* a osobitne pre realizáciu mäkkého *l*). Pred vykonaním štatistických operácií bolo nutné preveriť normalitu rozdelenia pravdepodobnosti, aby sme mohli vybrať vhodný štatistický test.

Normalitu rozdelenia sme skúmali pomocou Shapiro-Wilkovho *W* testu a Jarqueho-Beraovho testu. Hodnoty menšie ako 0,05 ($p < 0,05$) znamenajú, že na danej vzorke zamietame hypotézu o normalite rozdelenia ukazovateľa. Zistili sme, že vo všetkých prípadoch (F_2-F_1 (*Hz*), F_1/F_2 (*Hz*), F_2-F_1 (*bark*), F_1/F_2 (*bark*)), okrem drobných výnimiek, majú jednotlivé ženy a jednotliví muži normálne rozdelenie pravdepodobnosti. Celá skupina desiatich žien aj celá skupina desiatich mužov má vo všetkých ukazovateľoch normálne rozdelenie pravdepodobnosti. Okrem toho sme zistili, že aj stredné hodnoty všetkých ukazovateľov (v tabuľke č. 3) sú na jednotlivých súboroch (ženy a muži) a hláskach (*l* a *l'*) normálne rozdelené. Ďalej sme preverili mieru rozptylu (disperzie) vzoriek v skupine žien a v skupine mužov. To znamená, že sme v prípade všetkých ukazovateľov (F_2-F_1 (*Hz*), F_1/F_2 (*Hz*), F_2-F_1 (*bark*), F_1/F_2 (*bark*)) preverili rozptyly skupín mužov a skupín žien, teda 8 skupín s desiatimi hovoriacimi pre oba konsonanty *l* aj *l'*, čo je dovedna šesťnásť testov. Leveneho test homogenity rozptylu vo väčšine prípadov zamietol nulovú hypotézu, že medzi rozptylmi nie je významný rozdiel. Z tohto dôvodu nebolo možné považovať priemerné hodnoty desiatich žien a priemerné hodnoty desiatich mužov za rovnocenné (t. j. nebolo možné spriemerovať hodnoty jednotlivých žien a hodnoty jednot-

livých mužov a prostredníctvom t-testu skúmať, či medzi nimi existuje signifikantný rozdiel).

Skutočnosť, že štatistická analýza nevyvrátila hypotézu o normalite rozdelenia pravdepodobnosti skúmaných vzoriek ukazovateľov na jednotlivcoch i na celej skupine hovoriacich (pozri vyššie) nás oprávňuje k tomu, aby sme pri matematicko-štatistickom modelovaní hodnôt jednotlivých ukazovateľov použili heteroskedastický jednofaktorový model s náhodnými efektmi

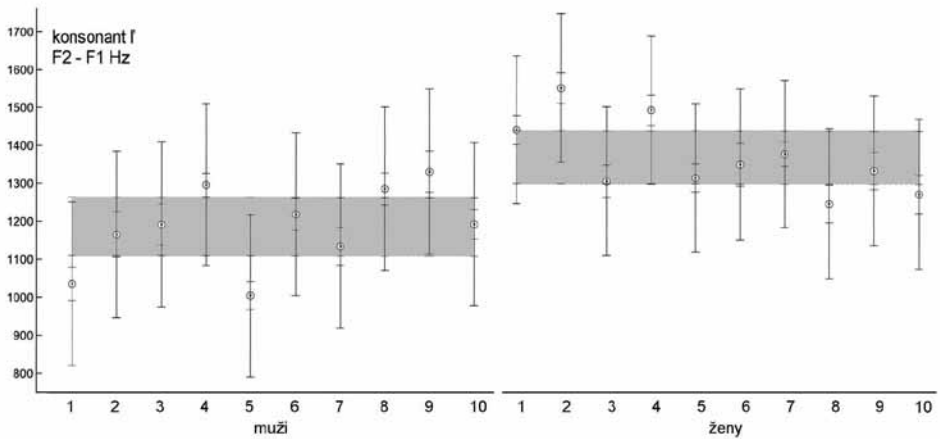
$$Y_{ij} = \mu + b_i + \varepsilon_{ij},$$

$i = 1, \dots, k, j = 1, \dots, n_i$. V tomto modeli je Y_{ij} náhodná veličina, ktorej realizácia je nameraná hodnota ukazovateľa na i -tej osobe a j -tej hláske, μ je (neznáma), tzv. konsenzná hodnota pre danú hlásku (l alebo l'), daný súbor (ženy alebo muži) a daný ukazovateľ (F_2 - F_1 Hz, F_1 / F_2 (Hz), F_2 - F_1 bark, F_1 / F_2 (bark)), $b_i \sim N(0, \sigma_b^2)$ je normálne rozdelená náhodná veličina so strednou hodnotou 0 a (neznámym) rozptylom σ_b^2 , ktorá modeluje strednú hodnotu ukazovateľa na i -tej osobe v danom súbore, $\varepsilon_{ij} \sim N(0, \sigma_{ij}^2)$ je náhodná veličina, ktorá modeluje náhodnú odchýlku ukazovateľa pre i -tu osobu pri j -tej hláske. Predpokladáme, že všetky b_i, ε_{ij} sú nezávislé. Podobný model môžeme nájsť napr. aj v metrológii, kde sa využíva na riešenie problematiky medzilaboratórných porovnávaní (Witkovský – Wimmer, 2001, 2003, 2008; Witkovský – Savin – Wimmer, 2003).

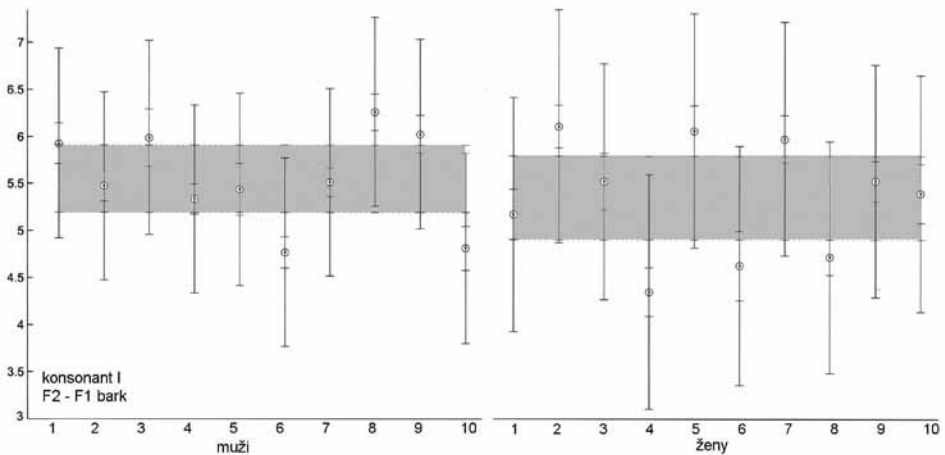
Na odhad (bodový aj intervalový) konsenznej hodnoty a inter-individuálneho rozptylu σ_b^2 sme použili metódu a postup uvedený vo vyššie spomenutých publikáciách. Výsledky analýzy uvádzame v nasledujúcej tabuľke a (vybraných) grafoch.

Tabuľka 4. Tabelácia konsenzných hodnôt, konfidenčných intervalov konsenzných hodnôt a inter-individuálnych rozptylov pre ukazovatele F_2 - F_1 Hz, F_1 / F_2 (Hz), F_2 - F_1 bark, F_1 / F_2 (bark) – alfa hladina 0,05

ukazovateľ	pohlavie	Konsontant l			Konsontant l'		
		μ	95% konf. interval	σ_b^2	μ	95% konf. interval	σ_b^2
F_2 - F_1 Hz	muži	740,937	683,700 - 798,173	6216,693	1187,833	1111,089 - 1264,578	11103,84
	ženy	742,169	673,579 - 810,758	8898,136	1373,779	1303,992 - 1443,567	9145,971
	všetci	741,534	701,234 - 781,835	7126,237	1280,782	1216,031 - 1345,532	18672,92
F_1 / F_2 (Hz)	muži	0,318	0,294 - 0,341	0,001	0,200	0,186 - 0,214	0,0003
	ženy	0,350	0,318 - 0,383	0,002	0,197	0,180 - 0,215	0,0006
	všetci	0,334	0,314 - 0,353	0,002	0,199	0,188 - 0,209	0,0004
F_2 - F_1 bark	muži	5,552	5,193 - 5,911	0,243	8,033	7,666 - 8,399	0,249
	ženy	5,347	4,903 - 5,791	0,371	8,567	8,201 - 8,932	0,250
	všetci	5,450	5,189 - 5,712	0,299	8,300	8,034 - 8,566	0,309
F_1 / F_2 (bark)	muži	0,384	0,360 - 0,408	0,001	0,269	0,255 - 0,284	0,0004
	ženy	0,426	0,393 - 0,459	0,002	0,283	0,258 - 0,307	0,0011
	všetci	0,405	0,384 - 0,425	0,002	0,276	0,263 - 0,290	0,0008

Obr. 7. Porovnanie 95% konfidenčných intervalov konsenzných hodnôt skupiny mužov a žien pre konsonant *l* a ukazovateľ F_2-F_1 Hz. Horizontálne šedé pásy = 95% konfidenčné intervaly pre konsenzné hodnoty, krúžok v strede lineárnych grafov = aritmetický priemer pre danú osobu, dve čiarky v strede grafu = $\mu \pm 2\sigma$, vrchná a spodná čiarka = $\mu \pm 2\sqrt{\sigma_b^2 + (\sigma_i^2/n)}$

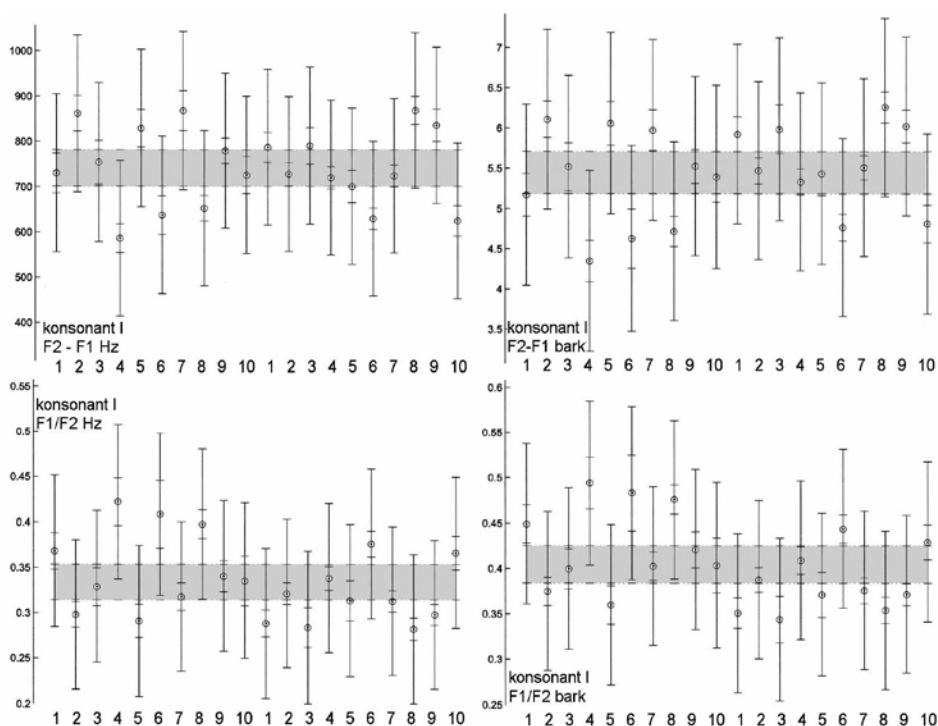

Obr. 8. Porovnanie 95% konfidenčných intervalov konsenzných hodnôt skupiny mužov a žien pre konsonant *l* a ukazovateľ F_2-F_1 bark

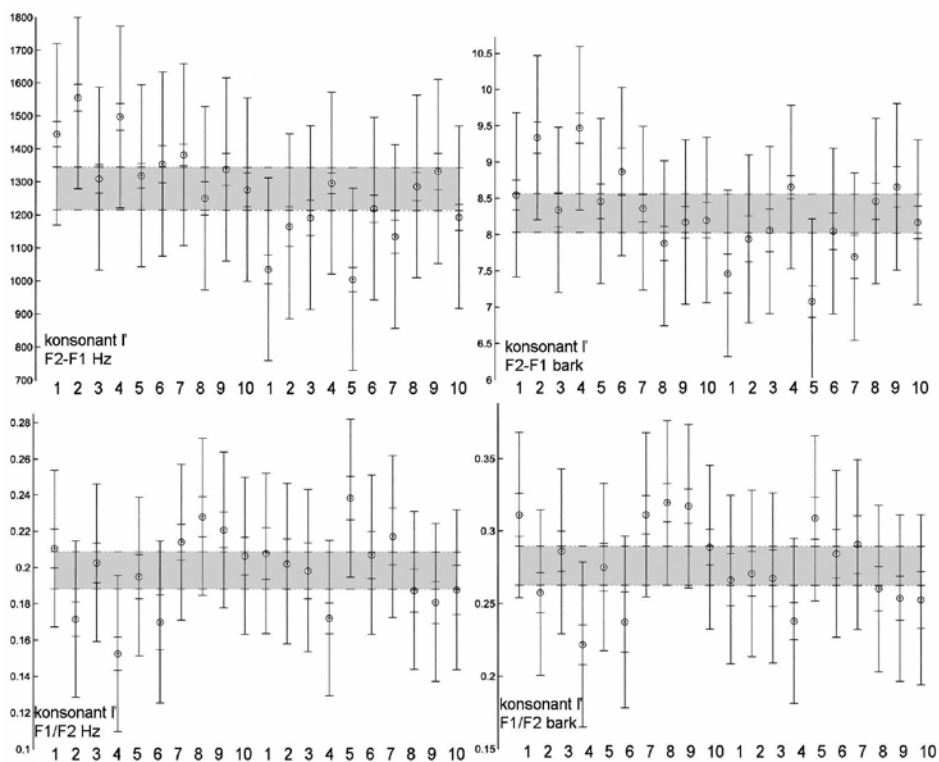
Porovnaním konfidenčných intervalov konsenzných hodnôt jednotlivých párov skupín mužov a žien pre všetky indikátory a oba konsonanty (napr. ženy F_2-F_1 Hz verus muži F_2-F_1 Hz, ženy F_1/F_2 (Hz) verus muži F_1/F_2 (Hz) atď.) sme zistili, že v jednom prípade – mäkké *l*: ženy F_2-F_1 Hz verus muži F_2-F_1 Hz – sa confi-

denčné intervaly neprelínajú (obr. 7). Tu môžeme na hladine významnosti 0,1 zamietnuť hypotézu, že obe konsenzné hodnoty (pre mužov a ženy) sú rovnaké. Inak povedané, v tomto prípade existuje medzi mužmi a ženami signifikantný rozdiel. Naopak, ak sa konfidénčné intervaly konsenzných hodnôt skupiny mužov a skupiny žien prelínajú (pozri napr. obr. 8), nezamietame hypotézu $H_0: \mu_{\text{muži}} = \mu_{\text{ženy}}$ (porov. Schenker – Gentleman, 2001; Austin – Hux, 2002). To znamená, že všetky ukazovatele, okrem F_2-F_1 Hz, redukujú (normalizujú) anatomiccko-fyziologické rozdiely medzi mužmi a ženami.

Aplikáciou tohto postupu sme určili aj hodnoty niektorých akustických parametrov fonémy /l/ a fonémy /l'/ v spravodajskom štýle. Inak povedané, vybrané akustické parametre foném /l/ a /l'/ u mužov a žien v spravodajskom štýle majú v súčasnej spisovnej slovenčine konkrétne konsenzné hodnoty a príslušné 95% konfidénčné intervaly uvedené v tabuľke 4 a na obrázkoch 9 a 10. To znamená, že na hladine významnosti 0,1 nezamietame hypotézu, že existuje jediná (spoločná) konsenzná hodnota pre každý skúmaný parameter v spravodajskom štýle.

Obr. 9. 95% konfidénčné intervaly konsenzných hodnôt moderátorov/moderátoriek pre konsonant /l/ a všetky ukazovatele

Obr. 10. 95% konfidenčné intervaly konsenzných hodnôt moderátorov/moderátoriek pre konsonant *l* a všetky ukazovatele

Napriek tomu je zrejmé, že medzi jednotlivými hovoriacimi existujú isté individuálne rozdiely (napr. obrázky 3 – 6), ktoré by sme mohli charakterizovať ako socio-lingvistické. Tieto rozdiely sa dajú identifikovať aj auditívne, čo znamená, že výslovnosť laterál jednotlivých hovoriacich je počuteľne tvrdšia alebo mäkkšia. Našou ďalšou úlohou je teda preveriť existenciu dvoch typov tvrdého *l* a dvoch typov mäkkého *l*, o ktorých sa zmiňuje fonetická literatúra. Analyzovali sme skupiny 20 moderátoriek/moderátorov a V. Záborského z hľadiska tých ukazovateľov, o ktorých vieme, že redukujú anatomicko-fyziologickú variabilitu medzi pohlaviami. Na analýzu týchto rozdielov sme použili jednofaktorovú analýzu rozptylu s Welchovým F-testom pre rôzne disperzie jednotlivých hovoriacich. Výsledky uvádzame v nasledujúcej tabuľke.

Tabuľka 5. Výsledky jednofaktorovej analýzy rozptylu pre všetkých hovoriacich (moderátorky/moderátori + V. Záborský) z hľadiska oboch laterál a vybraných ukazovateľov

	<i>l</i>	<i>l</i>	<i>l</i>	<i>l</i>	<i>l'</i>	<i>l'</i>	<i>l'</i>
ukazovateľ	F ₂ -F ₁ Hz	F ₁ /F ₂ (Hz)	F ₂ -F ₁ bark	F ₁ /F ₂ (bark)	F ₁ /F ₂ (Hz)	F ₂ -F ₁ bark	F ₁ /F ₂ (bark)
F-štatistika	31,21	27,13	30,45	25,61	17,87	26,89	17,35
<i>p</i> hodnota	<0,001	<0,001	<0,001	<0,001	<0,001	<0,001	<0,001

Analýza rozptylu vo všetkých prípadoch (pre všetky ukazovatele) zamietla nulovú hypotézu o rovnosti stredných hodnôt jednotlivých hovoriacich na daných ukazovateľoch. To znamená, že medzi jednotlivými hovoriacimi existujú signifikantné rozdiely v tvrdosti/mäkkosti realizácie laterál *l* aj *l'*. Prostredníctvom Tukeyho post-hoc testov párov priemerov je možné v prípade všetkých skúmaných ukazovateľov vymedziť minimálne dve skupiny tvrdosti/mäkkosti pre obe laterály:

Tvrde l:

Tvrdší variant: Hurajtová, Martinková, Straková, Kollárik, Tomeš, Záborský

Mäkkší variant: Bárdošová, Kulová, Barborák, Hauzer, Šrámek, Štefuca

Mäkké l':

Tvrdší variant: Straková, Barborák, Jedinák

Mäkkší variant: Bárdošová, Hurajtová, Martinková, Janitor, Štefuca, Záborský

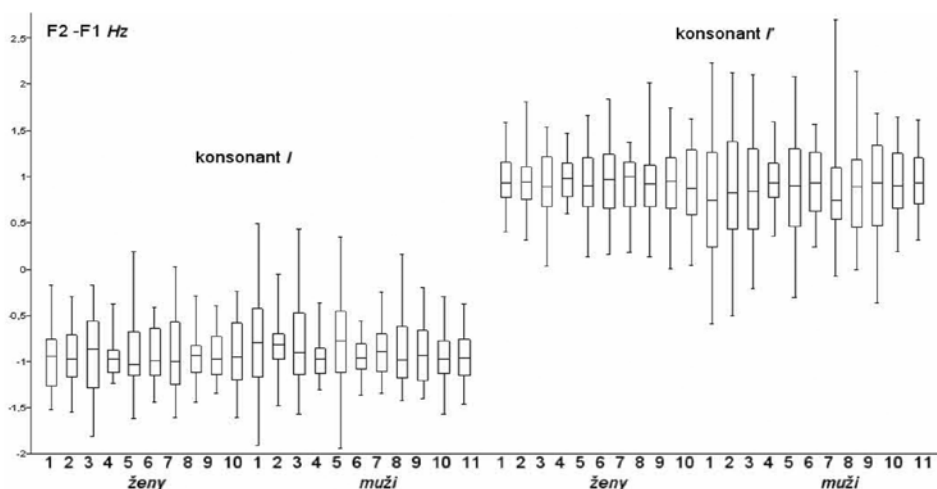
Tieto výsledky neodporujú hypotéze, že v spisovnej slovenčine možno z hľadiska stupňa tvrdosti/mäkkosti vydeliť dva typy *l* a dva typy *l'*. Treba však pripomenúť, že naša analýza nedokáže priamo potvrdiť alebo vyvrátiť toto tvrdenie, pretože kategorizácia tohto druhu by mala byť založená na percepčných testoch, kde by sa dala presnejšie vymedziť korešpondencia medzi nameranými akustickými hodnotami a sluchovým dojmom tvrdosti/mäkkosti. Tieto otázky treba ďalej skúmať.

Komplexné riešenie problému normalizácie laterálnych konsonantov v slovenčine by nebolo úplné, ak by sme sa nepokúsili využiť normalizačné techniky známe pri normalizácii samohlások (Adank – Smits – van Hout, 2004; Escudero – Hoffman Bion, 2007; Volín – Studenovský, 2007). Použijeme modifikáciu *Lobanovovej transformácie prostredníctvom z-skóre*, v ktorej sa transformované hodnoty samohláskových formantov F₀ až F₃ vypočítajú podľa algoritmu

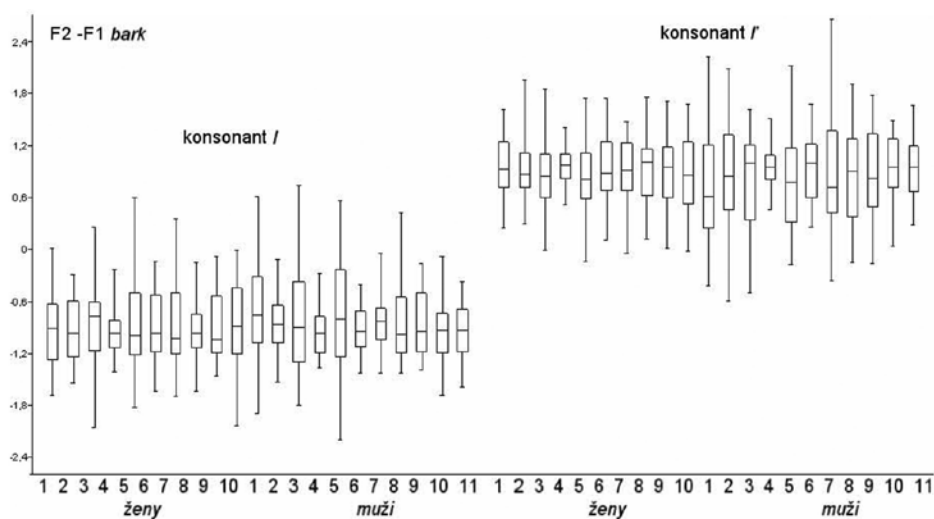
$$F_{ii}^{\text{Lobanov}} = (F_{ii} - \mu_{ii})/\sigma_{ii},$$

kde *i* je skúmaný formant (F₀ až F₃), μ_{ii} je priemerná hodnota formantov všetkých samohlások hovoriaceho *t* a σ_{ii} je štandardná odchýlka. Naša modifikácia spočíva v tom, že nebudeme konvertovať jednotlivé formanty, ale rozdielové hodnoty for-

mantov (F_2-F_1 Hz a F_2-F_1 bark) a namiesto priemernej hodnoty všetkých skúmaných samohlások (samohláskového priestoru) použijeme priemer hodnôt všetkých laterálnych konsonantov skúmaných v tejto štúdií, čiže *l* a *l'* (teda priestor laterálnych konsonantov). Predpokladáme, že použitím normalizácie prostredníctvom z-skóre zredukujeme variabilitu medzi jednotlivými hovoriacimi. Ide nám o to, aby sme našli taký algoritmus, ktorý vyrovná (fyziologické a sociolingvistické) rozdiely medzi hovoriacimi, ale zachová fonologickú dištinkciu medzi tvrdým *l* a mäkkým *l'*. Vychádzame tu z predpokladu, že výslovnosť jednotlivých hlások skúmaných hovoriacich je (aj napriek zjavnej fyziologickej a sociolingvistickej variabilite) kategorizovateľná do všeobecnejších a abstraktnejších jazykových tried – foném. Inými slovami, keďže všetky variantné realizácie skúmaných laterál je možné sluchovo zatriediť do dvoch základných skupín (fonémy /l/ a fonémy /l'/), mal by existovať nejaký spôsob, ako možno túto skutočnosť matematicky modelovať a kvantifikovať. Uvedený algoritmus testujeme práve z tohto hľadiska a výsledky našej analýzy uvádzame v nasledovných grafoch.

Obr. 11. Škatuľové grafy transformovaných hodnôt moderátorov a V. Záborského pre konsonanty *l* a *l'* – ukazovateľ F_2-F_1 Hz (škatuľa: 25. až 75. percentil, dolná a horná čiarka: minimum a maximum, plná čiara v obdĺžniku: medián)

Obr. 12. Škatuľové grafy transformovaných hodnôt moderátorov a V. Záborského pre konsonanty /l/ a /l' – ukazovateľ F_2-F_1 bark

Znormalizované hodnoty vzoriek žien a mužov pre ukazovatele F_2-F_1 Hz a F_2-F_1 bark, ktoré už na prvý pohľad vyzerajú homogénnejšie v porovnaní s pôvodnými hodnotami F_2-F_1 Hz a F_2-F_1 bark (obr. 3 a 5), sme testovali prostredníctvom jednofaktorovej analýzy rozptylu. Skúmali sme, či medzi strednými hodnotami takto znormalizovaných vzoriek budú stále existovať signifikantné rozdiely. Vzhľadom na to, že vzorky všetkých hovoriacich mali normálnu distribúciu pravdepodobnosti, ale nemali rovnaké disperzie, použili sme analýzu rozptylu s Welchovým F-testom. Výsledky testu nezamietli nulovú hypotézu $H_0: \alpha_1 = \alpha_2 = \dots = \alpha_m = 0$. Možno teda povedať, že fonologická dištinkcia medzi /l/ a /l'/ zostala zachovaná (pozri aj obrázky 11 a 12), ale rozdiely v rámci jednotlivých foném /l/ a /l'/ sú nesignifikantné. Z toho vyplýva, že použitím týchto algoritmov (hodnoty F_2-F_1 Hz a F_2-F_1 bark normalizované prostredníctvom Lobanovovho z-skóre) sme zredukovali nielen fyziologické, ale aj sociolingvistické rozdiely medzi ženami a mužmi. Dodávame, že objektivita týchto zistení je zatiaľ platná len v rámci skúmanej populácie.

Nakoniec sme porovnali rozdiely vo výslovnosti moderátoriek/moderátorov a V. Záborského. Vychádzali sme z predpokladu, že ak interval $\mu \pm 2\sqrt{\sigma_b^2 + (\sigma_i^2/n)}$ V. Záborského zasahuje do 95% konfidenčného intervalu konsenznej hodnoty skupiny mužov a žien pre daný ukazovateľ a hlásku, potom nezamietame hypotézu, že V. Záborský patrí do rovnakej populácie, ako skúmané moderátorky a moderátori Rádia Slovensko. Výsledky analýzy uvádzame v tabuľke č. 6.

Tabuľka 6. Intervaly $\mu \pm 2\sqrt{\sigma_b^2 + (\sigma_i^2/n)}$ V. Záborského a ich porovnanie s 95% konfidenčnými intervalmi konsenzných hodnôt skupín mužov a žien pre jednotlivé ukazovatele a hlásky

		F ₂ -F ₁ Hz	F ₁ /F ₂ (Hz)	F ₂ -F ₁ bark	F ₁ /F ₂ (bark)
konsonant <i>l</i>	V. Záborský	406,973 – 752,285	0,330 – 0,513	3,199 – 5,433	0,401 – 0,584
	95% konf. int.	701,234 – 781,835	0,314 – 0,353	5,189 – 5,712	0,384 – 0,425
konsonant <i>l'</i>	V. Záborský	1162,954 – 1718,866	0,151 – 0,234	7,657 – 9,944	0,222 – 0,339
	95% konf. int.	1216,031 – 1345,532	0,188 – 0,209	8,034 – 8,566	0,263 – 0,290

Vzhľadom na to, že všetky intervaly $\mu \pm 2\sqrt{\sigma_b^2 + (\sigma_i^2/n)}$ V. Záborského zasahujú do pásma 95% konfidenčných intervalov konsenzných hodnôt skupín mužov a žien, môžeme povedať, že spektrálne parametre *l* a *l'* V. Záborského sa signifikantne nelíšia od spektrálnych parametrov našej vzorky moderátoriek a moderátorov Slovenského rozhlasu (hoci inter-individuálne rozdiely tu existujú). To znamená, že stupeň tvrdosti/mäkkosti laterálnych konsonantov *l* a *l'* v skúmanom kontexte (*la*, *lo*, *lô*, *lu*, *l* + konsonant a *l* + pauza; ortografické *l'*) u V. Záborského nie je odlišný od tvrdosti/mäkkosti konsonantov *l* a *l'* vo výslovnosti skupiny moderátoriek a moderátorov.

5. VYHODNOTENIE VYBRANÝCH SPEKTRÁLNYCH PARAMETROV *l* A *l'*

V predchádzajúcej kapitole sme stručnou formou uviedli výsledky základných štatistických testov, ktoré sme použili na porovnanie rozdielov medzi tvrdosťou a mäkkosťou konsonantov *l* a *l'*. Podrobnejšie informácie týkajúce sa metodológie výberu testov a ich matematických princípov možno nájsť v štatistickej literatúre (Sabol – Zimmermann, 1986a; Woods – Fletcher – Hughes, 1986; Wimmer, 1993; Chajdiak, 2003; Rietveld – Hout, 2005; DeCoster, 2006; Motulsky, 2007; Miller, 2008; *inter alia*). V tejto kapitole sa pokúsime zhrnúť získané štatistické výsledky.

Našou prvou úlohou bolo porovnať formantové hodnoty nášho výskumu s už existujúcimi hodnotami F₁ a F₂ v iných (starších) prácach. Ako sme uviedli, vzhľadom na rozdielnosť použitej metodológie nemôžeme tieto výskumy objektívne porovnať a naše konštatácie sú len orientačné. Priemerné hodnoty formantov 20 moderátoriek/moderátorov nám vychádzajú takto (zaokrúhlené v Hz): konsonant *l*: F₁ = 368, F₂ = 1110; konsonant *l'*: F₁ = 314, F₂ = 1595 (údaje sú vyrátané z tabuľky č. 2). Tieto výsledky sme porovnali s výskumom Alexandra Isačenka, Ábela Kráľa a Jozefa Lišku (pozri tabuľku č. 1). V prípade konsonantu *l* pozorujeme relatívnu zhodu formantových hodnôt s uvedenými autormi, hoci náš F₁ je nižší v porovnaní s hodnotami, ktoré uvádza Á. Kráľ. Podobne aj pri konsonante *l'* vidíme podobnosť hodnôt oboch formantov v našej štúdiu a v prácach uvedených autorov, okrem práce J. Lišku, ktorého F₂ je v porovnaní s ostatnými výskumami výrazne vyššie (je to zrejme spôsobené tým, že čerpal materiál zo sotáckeho nárečia).

Našou ďalšou úlohou bolo nájsť taký ukazovateľ tvrdosti/mäkkosti, ktorý by znormalizoval rozdiely v hodnotách F₁ a F₂ u osôb rôzneho pohlavia. Chceli sme

porovnať objektivitu a využiteľnosť vybraných ukazovateľov tvrdosti/mäkkosti: F_2-F_1 a F_1/F_2 . Vychádzali sme z predpokladu, že stupeň tvrdosti/mäkkosti laterálnych konsonantov je v dôsledku anatomicko-fyziologických charakteristík artikulačného traktu hovoriacich rozdielny, ale prostredníctvom vhodných algoritmov je možné tieto rozdiely odstrániť (normalizovať). Vzhľadom na to, že vzorky v rámci oboch skúmaných skupín (žien a mužov) mali normálne rozdelenie pravdepodobnosti, no nemali rovnakú disperziu, na výpočet konsenznej hodnoty sme použili heteroskedastický jednofaktorový model analýzy rozptylu s náhodnými efektmi. Výsledok analýzy ukázal, že medzi ženami a mužmi v prípade väčšiny ukazovateľov niet signifikantných rozdielov (čiže nezamietli sme hypotézu o rovnosti konsenzných hodnôt). To značí, že tieto ukazovatele možno považovať za vhodný prostriedok normalizácie laterál. Nateraz sa teda ukazuje, že všetky ukazovatele, okrem F_2-F_1 Hz, dokážu zredukovať anatomicko-fyziologické rozdiely medzi pohlaviami.

Rozborom vzoriek všetkých hovoriacich sme prostredníctvom jednofaktorovej analýzy rozptylu s Welchovým F-testom a následnými post-hoc testami zistili, že v mnohých prípadoch sú medzi jednotlivými hovoriacimi štatisticky signifikantné rozdiely. Z toho vyplýva, že v prípade tvrdého l aj mäkkého l' je možné vymedziť minimálne dva stupne tvrdosti/mäkkosti. Toto zistenie neodporuje hypotéze, že v slovenčine máme minimálne dva typy tvrdého l a dva typy mäkkého l' . Zároveň však pripomíname, že uvedený test túto hypotézu nepotvrďuje priamo; táto otázka sa musí riešiť pomocou percepčných testov.

Ďalej sme sa pokúsili otestovať, do akej miery možno redukovať fyziologickú a sociolingvistickú variabilitu laterál použitím *Lobanovovej transformácie prostredníctvom z-skóre*, ktorá sa využíva pri normalizácii samohlások. Táto transformácia hodnôt vypočítaných podľa ukazovateľov F_2-F_1 Hz a F_2-F_1 bark zhomogenizovala vzorku žien a mužov (osobitne pre l a osobitne pre l') do takej miery, že analýza rozptylu neodhalila nijaké štatisticky signifikantné rozdiely medzi jednotlivými hovoriacimi. To znamená, že nami modifikovaná *Lobanovova transformácia prostredníctvom z-skóre* odstránila aj sociolingvistické rozdiely medzi skúmanými hovoriacimi.

Pokiaľ ide o spektrálne vlastnosti laterálnych konsonantov l a l' V. Záborského, môžeme konštatovať, že medzi ním a moderátorkami/moderátormi Rádia Slovensko neexistujú žiadne signifikantné rozdiely. Inak povedané, akustické aj auditívne parametre laterálnych konsonantov V. Záborského patria zo štatistického hľadiska do tej istej populácie ako parametre laterál skúmaných moderátoriek a moderátorov.

Nakoniec môžeme zhodnotiť aj výsledky akustickej analýzy v *hertzochoch* a auditívnej analýzy v *barkoch*. Porovnaním výsledkov jednotlivých štatistických testov zisťujeme, že výsledky akustickej analýzy sa vo väčšine prípadov zhodujú s výsledkami auditívnej analýzy. To znamená, že ak napr. akustická analýza uvádza signifikantný rozdiel medzi formantovými hodnotami, nachádzame vo väčšine prípadov signifikantný rozdiel aj pri auditívnej analýze. V tých prípadoch, kde sú výsledky akustickej a auditívnej analýzy odlišné, odporúčame uprednostniť auditívnu analýzu.

zu, pretože objektívnejšie zachytáva to, čo počúvajúcí skutočne vníma pri percepcii reči.

6. ZÁVER

V príspevku sme sa venovali analýze niektorých akustických a auditívnych parametrov slovenského neslabičného tvrdého *l* (v kontexte *la, lo, lô, lu, l* + konsonant a *l* + pauza) a mäkkého ortografického *l'*. Inak povedané, analyzovali sme spektrálne parametre konsonantu *l*, po ktorom v domácom slove nenasleduje písmeno *e, i* alebo *í* a spektrálne parametre konsonantu *l'*, ktorý v ortografii značíme prostredníctvom písmena *l'*. Tvrdé *l* a mäkké *l'* sme analyzovali na výberovom súbore dvadsiatich moderátoriek/moderátorov Rádia Slovensko a V. Záborského. Na vyjadrenie stupňa tvrdosti/mäkkosti sme použili ukazovatele F_2-F_1 a F_1/F_2 . Tieto ukazovatele sme porovnali z hľadiska akustického (v *hertzoch*) a auditívneho (v *barkoch*).

Výsledkom nášho výskumu sú tieto základné zistenia: (a) väčšinu zo skúmaných ukazovateľov možno považovať za vhodný prostriedok na normalizáciu laterálnych konsonantov v slovenčine; (b) sociolingvistické rozdiely medzi jednotlivými hovoriacimi sú vo všetkých prípadoch štatisticky významné; (c) použitím modifikovanej *Lobanovovej transformácie prostredníctvom z-skóre* sa dajú odstrániť nielen fyziologické, ale aj sociolingvistické rozdiely medzi všetkými hovoriacimi; (d) analýza tvrdosti/mäkkosti laterálnych konsonantov nepotvrdila významné rozdiely medzi moderátorkami/moderátormi a V. Záborským; (e) výsledky akustickej a auditívnej analýzy formantov sa vo väčšine prípadov zhodujú.

Pod'akovanie

Autor vyslovuje úprimné pod'akovanie prof. RNDr. Gejzovi Wimmerovi, CSc. a doc. RNDr. Viktorovi Witkovskému, CSc. za pomoc pri štatistickom spracovaní údajov.

Bibliografia

ADANK, Patti – SMITS, Roel – HOUT, Roel van: A comparison of vowel normalization procedures for language variation research. In: Journal of the Acoustical Society of America, 2004, roč. 116, č. 5, s. 3099 – 3107.

AUSTIN, Peter C. – HUX, Janet E.: A brief note on overlapping confidence intervals. In: Journal of Vascular Surgery, 2002, roč. 36, s. 194 – 195.

BLADON, Anthony R. – AL-BAMERNI, Ameen: Coarticulation Resistance in English /l/. In: Journal of Phonetics, 1976, roč. 4, s. 137 – 150.

CLARK, John – YALLOP, Colin: An Introduction to Phonetics and Phonology. 2. vyd. Oxford: Blackwell Publishers Ltd 1995. 468 s.

DeCOSTER, Jamie: Testing Group Differences using T-tests, ANOVA, and Nonparametric Measures. Alabama: Department of Psychology 2006. 71 s. Dostupné na: <http://www.stat-help.com/notes.html>

DENES, Peter B. – PINSON, Elliot N.: The Speech Chain: The Physics and Biology of Spoken Language. Baltimore: Bell Telephone Laboratories 1963. 166 s.

DVONČOVÁ, Jana: Fyziologická fonetika. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1980. 156 s. + 110 obr.

DVONČOVÁ, Jana – JENČA, Gejza – KRÁL, Ábel: Atlas slovenských hlások. Bratislava: Vydavateľstvo SAV 1969. 109 s. + 62 obr. tab.

ESCUADERO, Paola – HOFFMAN BION, Ricardo Augusto: Modeling vowel normalization and sound perception as sequential processes. In: Proceedings of the ICPhS XVI. Ed. J. Trouvain – W. J. Barry. Saarbrücken: Organizing Committee 2007, s. 1413 – 1416.

HÁLA, Bohuslav: Uvedení do fonetiky češtiny na obecně fonetickém základě. Praha: Nakladatelství ČSAV 1962. 459 s.

HÁLA, Bohuslav: Fonetika v teorii a praxi. Praha: SPN 1975. 482 s.

Handbook of the International Phonetic Association. Cambridge: Cambridge University Press 1999. 204 s.

HOEMEKE, Kathryn A. – DIEHL, Randy L.: Perception of vowel height: The role of F1–F0 distance. In: Journal of the Acoustical Society of America, 1994, roč. 96, č. 2, s. 661 – 674.

HUFFMAN, Marie K.: Phonetic variation in intervocalic onset /l/’s in English. In: Journal of Phonetics, 1997, roč. 25, s. 115 – 141.

CHAJDIAK, Jozef: Štatistika jednoducho. Bratislava: Statis 2003. 194 s.

ISACENKO, Alexandr Vasilievič: Spektrografická analýza slovenských hlások. Bratislava: Vydavateľstvo SAV 1968. 263 s.

JOHNSON, Keith: Acoustic and Auditory Phonetics, 2. vydanie. Oxford: Blackwell Publishing 2003. 182 s.

KAČALA, Ján: Slovenská mäkká spoluhláska ĺ. In: Kultúra slova, 1997, roč. 31, č. 2, s. 65 – 72.

KRÁL, Ábel: Problémy slovenskej ortoepie. In: Slovenská reč, 1966, roč. 31, č. 6, s. 325 – 335.

KRÁL, Ábel: Tvrdé a mäkké spoluhlásky. In: Kultúra slova, 1975, roč. 9, č. 1, s. 9 – 15.

KRÁL, Ábel: Slovenská výslovnosť. Hovorí Á. Král a V. Záborský. 1 vyd. Bratislava: Opus 1978. 8 gramofónových platní, 174 s. sprievodného textu.

KRÁL, Ábel: Pravidlá slovenskej výslovnosti. Systematika a ortoepický slovník. Martin: Matica slovenská 2005. 423 s.

KRÁL, Ábel – SABOL, Ján: Fonetika a fonológia. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1989. 392 s.

LADEFOGED, Peter: A Course in Phonetics. New York: Harcourt Brace Jovanovich Inc. 1975. 298 s.

LADEFOGED, Peter: Elements of Acoustic Phonetics, 2. vydanie. Chicago – London: The University of Chicago Press 1996. 216 s.

LADEFOGED, Peter – MADDIESON, Ian: The Sounds of the World’s Languages. Oxford: Blackwell Publishing 1996. 426 s.

LIŠKA, Jozef: O niektorých problémoch slovenskej spisovnej výslovnosti. In: Slovenská reč, 1964, roč. 29, č. 4, s. 193 – 210.

LIŠKA, Jozef: Kodifikácia spisovnej výslovnosti. In: Kultúra spisovnej slovenčiny. Red. J. Ružička. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1967, s. 149 – 160.

LIŠKA, Jozef: Palatálna laterála v slovenčine. In: Jazykovedný časopis, 1971, roč. 22, č. 2, s. 128 – 156.

LIŠKA, Jozef: Výskum hovorenej slovenčiny a ortoepia. Hovorená podoba spisovnej slovenčiny. Sociolinguistica Slovaca 6. Red. S. Ondrejovič. Bratislava: Veda 2007, s. 167 – 179.

MACHAČ, Pavel – SKARNITZL, Radek: Fonetická segmentace hlásek. Praha: Nakladatelství Epocha 2009. 152 s.

MIHÁL, Ján: Fonéma ʀ v slovenskom spisovnom jazyku. In: Jazykovedné štúdie. 11. Jónov zborník. Red. J. Ružička. Bratislava: Vydavateľstvo SAV 1971, s. 241 – 244.

MILLER, William G.: Statistics and Measurement Using OpenStat. Manuál k programu OpenStat, 2008. 737 s.

MILROY, Lesley – GORDON, Matthew: Sociolinguistics. Method and Interpretation. Oxford: Blackwell Publishing 2003. 261 s.

MOTULSKY, Harvey: Prism 5 Statistics Guide. San Diego CA: GraphPad Software, Inc. 2007. 255 s. www.graphpad.com.

MURÁNSKY, Jozef: Hovorená podoba slovenčiny na východnom Slovensku. In: Hovorená podoba spisovnej slovenčiny. Sociolinguistica Slovaca 6. Red. S. Ondrejovič. Bratislava: Veda 2007, s. 61 – 73.

NOVOTNÁ, Jiřina: Akustická stránka souhlásek l-ových v češtině a polštině. In: Slavica, 1972, roč. 61, s. 172 – 176.

ONDREJOVIČ, Slavomír: Medzi jazykom mesta a jazykom vidieka. In: Nárečia a národný jazyk. Red. A. Ferenčíková. Bratislava: Veda 1999, s. 113 – 120.

ONDREJOVIČ, Slavomír: Jazyk, veda o jazyku, societa. Sociolingvistické etudy. Bratislava: Veda 2008. 304 s.

PAVLÍK, Radoslav: Slovenské hlásky a Medzinárodná fonetická abeceda. In: Jazykovedný časopis, 2004, roč. 55, č. 2, s. 87 – 109.

PAVLÍK, Radoslav: Klasifikácia spoluhlások zo sluchového hľadiska. In: Jazyk a jazykoveda v pohybe. Red. S. Mislovičová. Bratislava, Veda 2008, s. 326 – 346.

PAVLÍK, Radoslav: Akustické a auditívne vlastnosti slovenských laterálnych konsonantov II: Spektrálne parametre /l/ pred e, i, í, ia, ie, iu v domácich slovách. In: Slovenská reč, 2010, roč. 75, č. 3, s. 143 – 158.

RECASENS, Daniel – ESPINOSA, Aina: Articulatory, positional and coarticulatory characteristics for clear /l/ and dark /l/: evidence from two Catalan dialects. In: Journal of the International Phonetic Association, 2005, roč. 35, č. 1, s. 1 – 25.

RECASENS, Daniel – FONTDEVILA, Jordi – PALLARÈS, Maria Dolors: Velarization degree and coarticulatory resistance for /l/ in Catalan and German. In: Journal of Phonetics, 1995, roč. 23, s. 37 – 52.

REŠETÁR, Jozef: K hovorenej podobe spisovnej slovenčiny v dvoch severných okresoch stredoslovenskej nárečovej oblasti. Hovorená podoba spisovnej slovenčiny. Sociolinguistica Slovaca 6. Red. S. Ondrejovič. Bratislava: Veda 2007, s. 112 – 118.

RIETVELD, Toni – HOUT, Roeland van: Statistics in Language Research: Analysis of Variance. Berlin – New York: Mouton de Gruyter 2005. 265 s.

SABOL, Ján: Zásady a východiská pri kodifikácii slovenskej ortoepickej normy. In: Kultúra spisovnej slovenčiny. Red. J. Ružička. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1967, s. 178 – 181.

SABOL, Ján – ZIMMERMANN, Július: (1986a) Štatistika – Exaktné metódy v jazykovede a literárnej vede. Košice: UPJŠ v Košiciach 1986. 158 s.

SABOL, Ján – ZIMMERMANN, Július: (1986b) Základy akustickej fonetiky, 3. vyd. Košice: Edičné stredisko UPJŠ 1986. 101 s.

SABOL, Ján – ZIMMERMANN, Július: Akustický signál – semióza – komunikácia. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, Filozofická fakulta 2002. 144 s.

SAVIN, Alexander – WIMMER, Gejza – WITKOVSKÝ, Viktor: On Kenward-Roger Confidence Intervals for Common Mean in Interlaboratory Trials. In: Measurement Science Review, 2003, roč. 3, č. 1, s. 53 – 56.

SCHENKER, Nathaniel – GENTLEMAN, Jane F.: On judging the significance of differences by examining the overlap between confidence intervals. In: The American Statistician, 2001, roč. 55, č. 3, s. 182 – 186.

- STANISLAV, Ján: Slovenská výslovnosť: Príručka pre umelcov a iných verejných pracovníkov. Martin: Osveta 1953. 299 s.
- STEVENS, Kenneth N.: Acoustic Phonetics. Cambridge, Massachusetts: The MIT Press 1998. 607 s.
- VOLÍN, Jan: Statistické metody ve fonetickém výskumu. Praha: Nakladatelství EPOCHA. 344 s.
- VOLÍN, Jan – STUDENOVSKÝ, David: Normalization of Czech vowels from continuous read texts. In: Proceedings of the ICPhS XVI. Ed. J. Trouvain – W. J. Barry. Saarbrücken: Organizing Committee 2007, s. 185 – 190.
- WIMMER, Gejza: Štatistické metody v pedagogike. Hradec Králové: Gaudeamus 1993. 154 s.
- WITKOVSKÝ, Viktor – SAVIN, Alexander – WIMMER, Gejza: On small sample inference in heteroscedastic one-way model. In: Discussiones Mathematicae Probability and Statistics, 2003, roč. 23, s. 123 – 145.
- WITKOVSKÝ, Viktor – WIMMER, Gejza: On statistical models for consensus values. In: Measurement Science Review, 2001, roč. 1, č. 1, s. 33 – 36.
- WITKOVSKÝ, Viktor – WIMMER, Gejza: Consensus mean and interval estimators for the common mean. In: Tatra Mountains Mathematical Publications, 2003, roč. 26, s. 183 – 194.
- WITKOVSKÝ, Viktor – WIMMER, Gejza: Estimation of the common mean and determination of the comparison reference value. In: Tatra Mountains Mathematical Publications, 2008, roč. 39, s. 53 – 60.
- WOODS, Anthony – FLETCHER, Paul – HUGHES, Paul: Statistics in Language Studies. Cambridge: Cambridge University Press 1986. 322 s.
- ZÁBORSKÝ, Viliam: Výslovnosť a prednes. Bratislava: Osvetový ústav 1975. 145 s.
- ZIMMERMANN, Július: Akustika hlások. Experimentálna analýza (Študijný materiál k predmetu Akusticko-auditívna komunikácia). Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity 2004. 16 s.

ROZHLADY

PROZODICKÉ A PRAGMATICKÉ VLASTNOSTI KONVERZAČNÝCH HEZITÁCIÍ V ANGLIČTINE

ŠTEFAN BEŇUŠ

BEŇUŠ, Štefan: Prosodic and Pragmatic Characteristics of Conversational Fillers in English. Jazykovedný časopis, 2011, Vol. 62, No. 2, pp. 119 – 129. (Bratislava)

Conversation fillers are sounds like *uh* or *um* that commonly occur in spontaneous conversational speech. When these sounds are noticed, they are commonly perceived negatively in that speakers are considered unprepared, nervous, or less confident. This paper reviews several recent studies dealing with linguistic, psycholinguistic, and neurolinguistic aspects of conversational fillers and suggests that, despite generally negative perception, conversational fillers play an important role in interpersonal spoken interactions and function positively in facilitating communication. For example, they signal intonational or syntactic structure, cue given vs. new entities in discourse, increase attention, improve retention of words following them in memory, or signal metacognitive states of the speaker to the listener. These functions bring potential of using conversational fillers in various applications that are based on interactive speech and voice processing. Further studies of fillers in languages like Slovak may improve our understanding of the complexities of human spoken interactions.

1. ÚVOD

Spontánna ľudská reč, najmä pri interaktívnej komunikácii, sa vyznačuje veľkým počtom zvukov, ako *uh* alebo *ehm*, ktoré sa najčastejšie vnímajú ako prejav váhania. V anglickej literatúre sa pre tieto zvuky používa termín *filled pause*, resp. čoraz častejšie *conversational filler* (napr. Clark – Fox Tree, 2002). V príspevku budem tieto zvuky označovať ako *hezitácie* (podľa angl. *hesitation* – váhanie). Frekvencia týchto zvukov sa v rôznych štúdiách a typoch reči pohybovala od 2,5% všetkých slov v korpuse Switchboard pri telefónnych dialógoch medzi neznámymi ľuďmi (Shriberg, 2001) alebo pri konverzačných hrách s laptopmi, pri ktorých sa hovoriaci nevidia (Beňuš 2009a) do 4,5% v kontrolovaných interview zameraných na zistenie, či hovoriaci klame (Benus – Enos – Hirschberg – Shriberg, 2006). To znamená, že frekvencia týchto zvukov je porovnateľná s frekvenciou najbežnejších slov.

V tomto prehľadovom príspevku predstavujem niekoľko nedávnych štúdií rôznych lingvistických, psychologických a kognitívnych funkcií týchto zvukov, čím chcem ukázať, že napriek ich všeobecne negatívnemu vnímaniu majú tieto zvuky viacero pozitívnych vplyvov na rečovú komunikáciu a ich štúdium aj v jazykoch ako slovenčina má potenciál priniesť zaujímavé poznatky pri snahe o lepšie pochopenie komplexnosti medziľudskej rečovej komunikácie.

2. BEŽNÝ POHĽAD NA HEZITÁCIE

Bežný pohľad na hezitácie a ich vnímanie v širokej verejnosti dosť negatívny. Vo všeobecnosti sa hezitácie považujú za „pomocné barličky“ hovoriaceho, ktoré však spomaľujú porozumenie a celkovo zhoršujú jeho kvalitu pre počúvajúcich. V lepšom prípade si ich počúvajúci ani neuvedomujú, v horšom počúvajúci „trávia čas detekciou ich zbytočnosti“, a v extrémnych prípadoch pôsobia vyslovene rušivo. Tento pohľad platí nielen pre rečovú komunikáciu medzi ľuďmi ale aj pri automatickom rozpoznávaní reči. Hezitácie sú v angličtine foneticky podobné mnohým slovám (napr. neurčitý člen) alebo ich začiatkom a ich správna detekcia a odstránenie zo signálu pred tým, ako sa začne s automatickým rozpoznávaním reči prináša zlepšenia v kvalite rozpoznávania.

Hezitácie taktiež pôsobia negatívne na vnímanie osobnosti hovoriaceho. Nicolas Christenfeld vo svojej štúdii (1995) napríklad ukázal, že hovoriaci s hezitáciami pôsobia na počúvajúcich nervózne, nepripraveno, bez sebadôvery a nezaujímavo. Tento negatívny pohľad bol potvrdený v citovanej štúdii aj kvantitatívne. Autori vybrali niekoľko nahratých monológov s hezitáciami a vytvorili z tohto materiálu tri skupiny: pôvodný monológ s hezitáciami (na obrázku 1 označené prázdnyimi krúžkami), všetky hezitácie nahradené tichom v rovnakej dĺžke ako hezitácia (plné štvorce) a hezitácie úplne odstránené zo signálu (prázdne trojuholníky). Tieto monológy potom hodnotili ľudia na škále „elokvencie“, čiže kvality hovoreného prejavu (y-ová os) v troch skupinách: v prvej požiadali ľudí, aby sa sústredili na obsah prejavu, v druhej na štýl (teda na formu) a tretia bola kontrolná skupina. Tieto tri skupiny sú zobrazené na x-ovej osi obrázku 1.

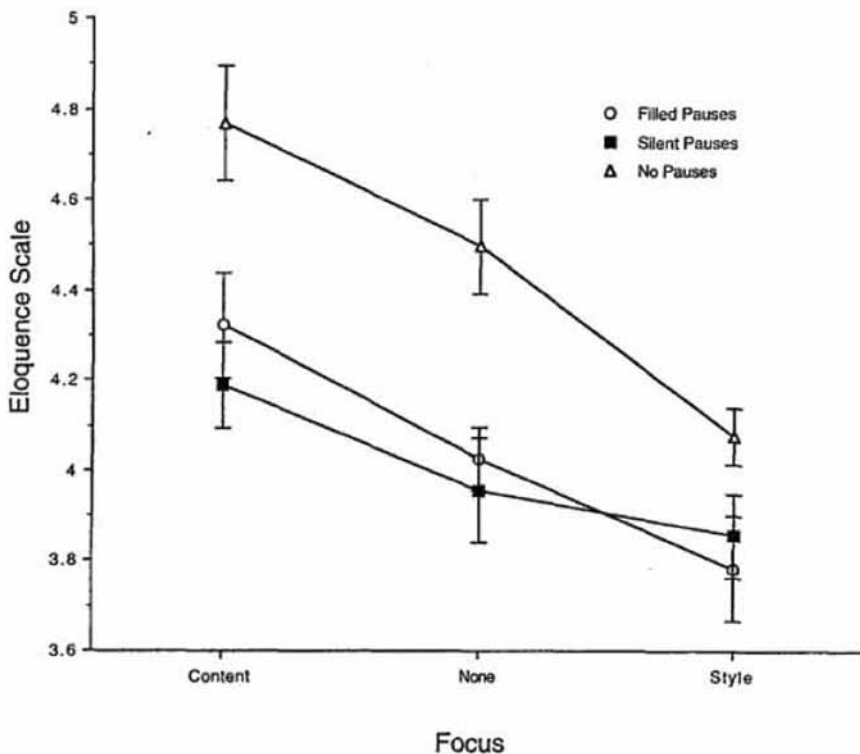
Z obrázku je jasné, že reč bez hezitácií je považovaná za najlepšiu, ale tiež to, že pri sústredení sa na obsah pôsobia hezitácie menej rušivo ako intervaly ticha, ale pri sústredení sa na štýl je tento vzťah obrátený.

K negatívne mu obrazu hezitácií prispieva aj to, že pri kurzoch hovoreného prejavu, ako napríklad pri praktickej rétorike, sa aktívne pracuje na ich odstránení alebo aspoň na ich minimalizovaní. Množstvo manuálov v tejto oblasti upozorňuje na hezitácie ako na niečo, čoho by si hovoriaci mal byť vedomý a čo by mal mať pod vlastnou kontrolou (napr. Lucas, 2004). N. Christenfeld cituje štúdiu Jamesa Deesea, ktorý hovorí:

„Speech without filled pauses gives a sense of directness and strength, and, what is more, of the speaker's superiority“ (Deese, 1984, s. 100, cit. podľa N. Christenfeld, 1995, s. 172).¹ Navyše hezitácie sa hodnotia ako negatívny faktor, ktorý ovplyvňuje plynulosť pri produkcii cudzích jazykov.

Okrem iného sa zistilo, že absencia nejazykových modalít zvyšuje frekvenciu hezitácií, z čoho možno vyvodíť, že hezitácie sú neprirodzeným jazykovým prejavom. Napríklad pri porovnávaní dialógov s vizuálnym kontaktom hovoriacich a bez-

¹ Rečový prejav bez hezitácií vyvoláva dojem úprimnosti a presvedčivosti a navyše aj dominantnosti hovoriaceho.

Obr. 1: Hodnotenie hezitácií v monológoch, štandardné odchýlky pre každú skupinu sú naznačené zvislými úsečkami. (Prevzaté z Christenfeld, 1995, s.182.)

neho, ako napríklad pri telefonovaní, sa ukázalo, že telefonovanie má väčšiu frekvenciu hezitácií ako rozhovory, pri ktorých sa hovoriaci navzájom vidia (Oviatt, 1995). Absencia možnosti gestikulácie, ktorá je prirodzeným prejavom pri rečovej komunikácii, takisto zvyšuje frekvenciu hezitácií. Michael Erard (2007) napríklad uvádza, že keď musia mať hovoriaci ruky vo vreckách, alebo keď si na nich sedia, používajú vtedy viac hezitácií, ako keď majú ruky voľné. Keďže sa zdá, že frekvencia hezitácií sa zvyšuje úmerne tomu, do akej miery klesá prirodzenosť konverzácie, používanie hezitácií môže byť považované za neprirodený element rečovej komunikácie.

V krátkosti, hezitácie sú vnímané ako rušivý prvok pri rozhovoroch, čo je podporené viacerými vedeckými štúdiami. V ďalšej časti tejto práce však predstavím niektoré poznatky a novšie štúdie podporujúce názor, že hezitácie sú jazykovým prostriedkom, ktorý veľmi aktívne vstupuje do komunikácie, má potenciál pozitívne vplývať na komunikačný proces, a štúdiom ich produkcie a percepcie môže priniesť

nové poznatky v rôznych odvetviach, ktoré sa venujú bádaniu ľudského správania, ako napríklad v lingvistiky, psychológii (klinickej aj experimentálnej), kognitívnych vedách, ako aj pri aplikáciách, ktoré využívajú komunikáciu, či už medzi ľuďmi alebo aj v automatických dialógových systémoch.

3. POZITÍVNE FUNKCIE HEZITÁCIÍ V REČOVEJ KOMUNIKÁCI

3.1. Lingvistické funkcie

V oblasti lingvistických funkcií umiestnenie a charakteristika hezitácií v monológoch signalizuje intonačnú aj diskurzívnu štruktúru. Marc Swerts (1998) ukázal, že dôležité intonačné a diskurzívne hranice sú často nasledované hezitáciami. Čiže keď hovoriaci prechádza z jednej témy na druhú, alebo keď v rámci monológu začína nový diskurzívny segment, je pravdepodobné, že takáto štruktúrna hranica bude okrem iných produkčných, syntaktických a lexikálnych aspektov označená aj hezitáciou. To umožňuje počúvajúcejmu efektívnejšie predpokladať, kedy napríklad nastáva zmena témy a vo všeobecnosti lepšie rozpoznávať diskurzívnu a intonačnú štruktúru prichádzajúcej reči. Swertsova štúdia analyzovala monológy v holandčine a tiež ukázala, že na hraniciach štruktúrnych celkov, či už intonačných alebo diskurzívnych, sa častejšie vyskytovala hezitácia končiaca na nazálny zvuk, bežne prepisovaná ako *um*, ako hezitácia bez tohto nazálneho ukončenia prepisovaná ako *uh*. Hezitácie na takýchto hraniciach mali takisto vyššiu priemernú základnú frekvenciu a aj dlhšie trvanie ako hezitácie mimo hraníc.

V oblasti syntaxe sa zistilo, že hezitácie ovplyvňujú štruktúrnu analýzu v reálnom čase (Ferreira – Lau – Bailey, 2004). Na ilustráciu môžeme uviesť slovenskú vetu „*Keď muž pilil strom ...*“, pri ktorej väčšina ľudí analyzuje slovo *strom* ako predmet prísudku *pilil*. Ak sa však ďalej pokračuje „... *sa zaknísal*“, táto pôvodná analýza sa ukáže ako nesprávna a je potrebné analyzovať slovo *strom* nie ako predmet v prvej časti súvetia, ale ako podmet v druhej časti.² Ak sa hezitácia vyskytne za slovom *strom*, predlžuje tým interval, počas ktorého je syntaktický analyzátor v „zlej“ analýze. Tým pádom aj predlžuje čas, ktorý je potrebný na re-analýzu vety, keď zistíme jej pokračovanie.

Hezitácie však pomáhajú aj pri analýze nejednoznačných viet, čím opäť pôsobia pozitívne na komunikáciu. V našej ilustračnej vete „*Keď muž pilil strom sa zaknísal*“, môžeme povedať, že slovo *strom* má potenciálne nejednoznačnú syntaktickú funkciu v čase jeho vyslovenia. Ak sa hezitácia vyskytne pred ním, teda medzi slovami *pilil* a *strom*, upozorňuje na prítomnosť hranice medzi dvomi syntaktickými celkami (podobne ako pri hraniciach medzi intonačnými a diskurzívnymi celkami, o ktorých sme sa zmieňovali vyššie), a napomáha tak „správnej“ syntaktickej analýze.

² Samozrejme, pri písanom texte je takáto nejednoznačnosť v tomto prípade nemožná, lebo v plnej vete by sa vyskytovala za slovom *pilil* čiarka. Pri takýchto experimentoch však ide buď o porozumenie hovorenej reči, alebo o online porozumenie, kde sa na obrazovke ukazuje vždy iba jedno slovo. Tento typ viet, pri ktorých je potrebná re-analýza, či už syntaktická, sémantická alebo iná, je známy pod anglickým názvom „garden path sentences“ (GPS).

ze vety, a teda efektívnejšiemu porozumeniu, v reálnom čase. Navyše automatický analyzátor syntaktickej štruktúry viet má lepšiu úspešnosť vtedy, ak sa hezitácie ponechajú v texte, ktorý predstavuje vstup do analyzátoru, ako keď sa hezitácie najprv odstránia (Charniak – Johnson, 2001).

V pragmatickej oblasti majú hezitácie tendenciu signalizovať slová a koncepty, ktoré ešte neboli spomenuté v doterajšom priebehu dialógu (Barr, 2001; Arnold – Fagnano – Tanenhaus, 2003; Arnold – Altmann – Fagnano – Tanenhaus, 2004, a iné). V štúdiách Arnoldovej a jej spolupracovníkov sa napríklad skúmali pohyby očí pri komunikatívnej úlohe, ktorá vyžadovala presuny myšou medzi viacerými obrázkami na obrazovke počítača. Jedným zo zistení bolo, že pri inštrukciách, ktoré obsahovali hezitácie, ako na príklad: „*teraz sa presuň na uh...*“, sa účastníci systematicky pozerali na tie predmety na obrazovke, ktoré ešte neboli v doterajšom trvaní hry spomenuté, čo zodpovedalo tomu, že ľudia majú tendenciu použiť hezitáciu pri hovorení o predmetoch a činnostiach, ktoré sú v diskurze nové. Opäť teda použitie hezitácií napomáha pri efektívnosti a bezproblémovosti komunikácie.

Preberanie slova a striedanie hovoriacich v dialógoch tiež patrí medzi dôležité lingvistické roviny, pri ktorých sa skúma najmä vzťah medzi formou výpovede (prozodickou a syntaktickou) a jej pragmatickou funkciou v interakcii hovoriacich. Ťažisko výskumu je v robustnom identifikovaní tých miest v dialógu, ktoré môžu slúžiť ako potenciálne miesto na zmenu hovoriacich (Transition Relevance Place, TRP), ich prozodické a syntaktické signalizovanie a miera stochasticity, teda pravdepodobnosti, zmeny hovoriacich na takýchto miestach. Hezitácie veľmi významne vstupujú do procesu striedania sa hovoriacich tým, že signalizujú úmysel hovoriaceho nebyť prerušený a udržať si slovo aj napriek tomu, že syntakticky alebo prozodicky nastalo TRP, teda miesto vhodné na to, aby si komunikačný partner zobral slovo. Táto hlavná funkcia hezitácie môže byť doplnená menej bežnými funkciami, pri ktorých hezitácia signalizuje, že hovoriaci už nechce pokračovať ďalším prehovorom, alebo sa mu ho nedarí dobre naplánovať, a teda ponúka svojho partnera, aby prebral slovo, alebo je to signál toho, že hovoriaci má úmysel si slovo zobrať (Stenström, 1990).

3.2. Paralingvistické, psycholingvistické a neurolingvistické funkcie

V tejto rovine môžu hezitácie napríklad naznačovať kognitívny zdroj váhania. Herbert Clark a Jean Fox Treeová (2002) zistili, že prípady typu *um* v angličtine väčšinou signalizujú hlbšie problémy pri plánovaní prehovoru, zatiaľ čo prípady typu *uh* väčšinou signalizujú problémy pri hľadaní správneho slova alebo slovného spojenia. Na základe tohto zistenia potom argumentovali, že *um* a *uh* sa dajú považovať za rozdielne slová aj napriek tomu, že nemajú lexikálny význam, lebo sú navzájom kontrastné svojim paralingvistickým významom.

Tento návrh otvára zaujímavé pole pre interkultúrny a interjazykový výskum, či sa podobné rozdiely dajú pozorovať aj v jazykoch, ktoré majú len jednu hlavnú formu hezitácie, ako je to napríklad v slovenčine, alebo v jazykoch, ktoré ich majú viac,

ako napríklad v japončine. V tejto súvislosti je potrebné spomenúť nedávnu štúdiu Esther de Leeuwovej (2007), kde sa argumentovalo, že rozdiel medzi *um* a *uh*, o ktorom hovorili Clark a Fox Treeová, je platný pre americkú angličtinu, ale nemusí platiť pre angličtinu britskú.

V neposlednom rade hezitácie zefektívňujú aj proces výmeny informácií medzi hovoriacimi tým, že pri váhaní naznačujú dĺžku intervalu ticha od konca predchádzajúceho prehovoru po začiatok ďalšieho. Napríklad Štefan Beňuš a kol. (Benus – Enos – Hirschberg – Shriberg, 2006) zistili, že čím dlhšia je hezitácia, tým je dlhší interval ticha pred ňou aj za ňou. Navyše, podporená bola aj myšlienka kontrastu medzi *um* a *uh* v angličtine tým, že intervaly ticha v okolí *um* sú dlhšie ako v okolí *uh*.

Je pravdepodobné, že hezitácie majú efekt zvýšenia pozornosti počúvajúceho. Tomu zodpovedajú aj výsledky zistené v štúdiu Jean Fox Treeovej (Fox Tree, 2001), v ktorej výskyt hezitácie *uh* urýchl'oval a celkovo uľahčoval percepciu jazykového materiálu za ňou. Túto pozitívnu funkciu hezitácie podporujú aj výsledky experimentov merajúcich mieru zapamätania slov a mozgovej aktivity v závislosti od prítomnosti hezitácie (Corley – MacGregor – Donaldson, 2007; Collard – Corley – MacGregor – Donaldson, 2009). Hezitácie napríklad zlepšujú zapamätanie si slov a konceptov, ktoré sa nachádzajú bezprostredne za nimi (Corley – Stewart, 2008). V neurolingvistickej štúdiu merali Corley a kolegovia (2007) hodnoty mozgovej aktivity pri slovných spojeniach, kde hlavnou kontrolovanou premennou bol výskyt alebo absencia hezitácie. Sústredili sa na takzvaný N400, čo je označenie mozgovej aktivity (event related potential, ERP), merateľný technológiou elektroencefalogramu v strednej temennej oblasti zhruba 400 milisekúnd od počutia signálu. Táto aktivita je závislá od miery pravdepodobnosti slovného spojenia tak, že nepravdepodobné spojenie slov zvyšuje mozgovú aktivitu, čo sa prejavuje zvýšenou mierou N400. Čiže ak je spojenie dvoch slov nepravdepodobné, N400 v ERP experimentoch je signifikantne väčší ako pri pravdepodobnom spojení. Corley s kolektívom zistili, že výskyt hezitácie pri nepravdepodobnom spojení výrazne znižuje tento efekt, čiže uľahčuje spracovanie a vyhodnotenie nepravdepodobného slovného spojenia.

Hezitácie sa tiež aktívne zapájajú do komunikačného procesu a priaznivo ovplyvňujú úspešné výsledky tohto procesu. Napríklad hezitácie upozorňujú na prichádzajúcu opravu slova alebo myšlienky a uľahčujú tak plnenie interaktívnych úloh (Brennan – Schober, 2001). Tým, že označujú miesta možných opráv, upozorňujú aj na miesta s nesprávnou alebo neúplnou syntaktickou štruktúrou vety alebo morfológickou štruktúrou slova. Vďaka tomu môžu hezitácie pomáhať aj pri osvojení si jazyka tým, že upozorňujú na gramaticky nesprávne alebo neúplné štruktúry (napr. Soderstrom – Morgan, 2007).

3.3. Metakognitívne a sociolingvistické funkcie

Hezitácie plnia aj rôzne metakognitívne funkcie. V známej štúdiu Susan E. Brennanovej a Mauricea Williama (1995) prehrávali ľuďom krátke dialógy

vo forme otázky a odpovede. Napríklad otázka bola: „*Čo je hlavným mestom Kanady?*“ a odpoveď mohla byť: „*Ottawa*“, alebo „*uh Ottawa*“, alebo interval ticha nasledovaný odpoveďou, alebo len samotná hezitácia. Autori zistili, že ak je odpoveď na otázku spojená s hezitáciou, ľudia predpokladajú, že hovoriaci si je menej istý odpoveďou, ale aj to, že je viac pravdepodobné, že odpoveď vedel, aj keď ju v konečnom dôsledku nevyslovil. Hezitácie teda napomáhajú prisudzovaniu duševného a rozumového rozpoloženia medzi hovoriacimi.

N. Christenfeld (1995) argumentoval, že produkcia hezitácií najviac koreluje s rozmyšľaním a že frekvencia hezitácií rastie úmerne tomu, čím abstraktnejšie a zložitejšie sú témy prehovorov. Veľmi zaujímavým zistením bolo, že korelácia frekvencie hezitácií s nervozitou hovoriaceho, jeho skúsenosťami s témou, poznaním komunikačných partnerov, alebo časom prípravy je veľmi slabá. Tento fakt je v priamom rozpore s bežným vnímaním hezitácií, ktoré sa nachádzali v tej istej štúdií a spomenuli sme ich vyššie, že hezitácie hovoriaceho ľudia vnímajú ako nepripravenosť, nervozitu alebo nedostatočné poznanie problematiky alebo iných účastníkov komunikácie. Táto štúdia teda priamo poukazuje na rozpor medzi faktormi ovplyvňujúcimi frekvenciu hezitácií pri produkcii reči a faktormi, ktoré sú vnímané ako dôležité pre percepciu.

N. Christenfeld tiež ukázal, že vnímanie hezitácií je relatívne nespohľahlivé. V monológoch, v ktorých boli hezitácie odstránené alebo nahradené tichom, si počúvajúci aj tak mysleli, že tam sú.

V nasledujúcej štúdií N. Christenfeld spolu s Beth Creagerovou presvedčivo argumentovali, že výskyt hezitácií pozitívne koreluje so stupňom pozornosti, ktorú hovoriaci venuje svojej reči (Christenfeld – Creager, 1996). Jedným z hlavných argumentov bolo zistenie, že alkohol, ktorý sťažuje produkciu reči, znižuje aj pozornosť venovanú vlastnej reči. Pri porovnaní reči ľudí, ktorí požili alebo nepožili alkohol, sa zistilo, že alkohol dramaticky znižuje výskyt hezitácií a frekvencia hezitácií je negatívne závislá od miery požitia alkoholu.

Poslednou metakognitívnou funkciou, ktorú spomeniem, je to, že hezitácie sa vo všeobecnosti považujú za prejav klamaní (napr. Fox Tree, 2002, Benus – Enos – Hirschberg – Shriberg, 2006). Súvisí to s tým, že prerozprávanie príbehu alebo situácie, ktoré sa stali, verne nie je kognitívne také náročné, ako naplánovanie nového príbehu, ktorý zapadá do kontextu a hovoriaci nám „*nestráca tvár*“ (Oomen – Postma, 2001). Ale vo viacerých štúdiách, ktoré analyzovali reč pri klamaní – od simulovaných interview až po nahrávky usvedčených vrahov – bolo používanie hezitácií častejšie pri pravdivých prehovoroch ako pri klamlivých (Benus – Enos – Hirschberg – Shriberg, 2006, Arciuli – Mallard – Villar, 2010, Villar – Arciuli – Mallard, 2012). Toto zistenie pravdepodobne súvisí s tým, že ak hovoriaci má čas svoje klamstvo naplánovať, je potom pri jeho produkcii plynulejší, a tak používa menej hezitácií ako pri prehovoroch, ktoré sú pravdivé.

Spomeniem aj jednu zo sociolingvistických funkcií hezitácií, ktorá poukazuje na rozdiel medzi pohlaviami. Muži používajú hezitácie častejšie ako ženy, čo bolo

preukázané v rôznych korpusoch a štýloch reči (Shriberg, 2001; Bortfeld – Leon – Bloom – Schober – Brennan, 2001, Benus – Enos – Hirschberg – Shriberg, 2006). Z toho, čo som uviedol vyššie, sa možno domnievať, že muži sa hezitáciami snažia o udržanie slova a tým o väčšiu dominanciu v dialógoch. Alebo je možné, že muži venujú väčšiu pozornosť svojmu rečovému prejavu ako ženy, čo má za následok tento rozdiel vo frekvencii hezitácií. Sú to však len domnienky a hlbšie pochopenie rozdielov medzi pohlaviami a inými sociolingvistickými aspektmi používania hezitácií si vyžaduje systematické skúmanie v tejto oblasti.

Na záver sa dotknem aj štúdie, ktorá poukazuje na spoločensko-politickú funkciu hezitácií. Geoffrey Beattie (1982) porovnával interview kandidátov na post ministerského predsedu pred voľbami vo Veľkej Británii Margaret Thatcherovej a Jamesa Callahana. Vo všeobecnosti bola Thatcherová považovaná za dominantnú političku s prezývkou „železná lady“ a Callahan za veľmi ústretového a nekonfliktného politika s prezývkou „usmievavý Jim (Sunny Jim)“. Toto vnímanie však nekorešpondovalo s verbálnym správaním kandidátov počas rozhovorov: M. Thatcherová, bola často prerušovaná moderátorom a sama prerušovala minimálne, kým J. Callahan nebol skoro vôbec prerušovaný a sám prerušoval moderátora veľmi často. Vznikol teda paradox, že M. Thatcherová je vnímaná ako dominantnejšia politička než J. Callahan, aj keď štýl ich rozhovorov by mal svedčiť o opaku. Jedno z vysvetlení, ktoré G. Beattie ponúka, je absencia hezitácií u M. Thatcherovej ako signálu, že chce pokračovať a nebyť prerušená. V zhruba polhodinovom rozhovore mala M. Thatcherová iba 4 hezitácie a naproti tomu J. Callahan ich mal v interview s rovnakou dĺžkou 22. G. Beattie sa domnieva, že poradci Thatcherovej odporučili vyvarovať sa hezitácií, čo však malo taký efekt, že moderátor nevedel, kedy chce M. Thatcherová ešte pokračovať a udržať si slovo a kedy už nie a tak ju nevyhnutne musel prerušovať.³ Keďže M. Thatcherová si slovo nechcela nechať zobrať, vnikli relatívne dlhé intervaly so simultánnou rečou oboch účastníkov, pri ktorých pôsobila M. Thatcherová dominantne. Opäť teda vhodné používanie hezitácií môže prispieť k pozitívnemu obrazu politika medzi verejnosťou a ich umelé potieranie môže priniesť negatívny efekt.

3.4. Potenciál hezitácií v aplikáciách

Po diskusii o mieste hezitácií pri rôznych lingvistických a nelingvistických funkciách jazyka spomeniem ešte dva príklady využitia hezitácií v aplikáciách, ktoré využívajú rečovú komunikáciu. Prvým je zistenie, že vhodné použitie a načasovanie hezitácií robota pri komunikácii s ľuďmi signifikantne zlepšuje dojem, ktorý ľudia z tejto interakcie majú (Shiwa – Kanda – Imai – Ishiguro – Hagita, 2007). Aj napriek neustále sa zvyšujúcej produktivite počítačových a informačných systémov potrebuje robot s komunikatívnymi funkciami určitý čas na spracovanie reči, ktorú k nemu

³ Thatcherová mala tiež veľmi pomalé tempo reči v porovnaní s Callahanom, čo tiež prispieva k častejšiemu prerušovaniu moderátorom.

človek vysielala, na výber správnej odpovede a na jej syntézu do akustického signálu. Ak robot tieto nevyhnutné intervaly vyplnil hezitáciami, dojem, ktorý mali ľudia z komunikácie s takýmto robotom, bol lepší, ako keď intervaly potrebné na spracovávanie reči boli vyplnené tichom.

Druhým príkladom je užitočnosť hezitácií pri aplikáciách automatických tútorov, napríklad v aplikáciách ako ITSPOKE (Litman – Silliman, 2004). V týchto aplikáciách človek komunikuje s automatickým systémom, kde cieľom je, aby si človek osvojil určité znalosti a zručnosti z rôznych oblastí školskej náplne. Automatický tútor kladie otázky, na ktoré študent odpovedá a vysoká frekvencia hezitácií je jedným z faktorov vedúcich systém k tomu, že študent aj napriek správnej odpovedi možno len háda, alebo si nie je dostatočne istý. Pri dosiahnutí určitej hranice potom môže systém vyhodnotiť určitý učebný celok ako nedostatočne osvojený a pristúpiť potom k doplnujúcim cvičeniam na utvrdenie si učiva.

4. ZÁVER

V tejto práci som chcel ukázať, že aj napriek tomu, že hezitácie sa vo všeobecnej populácii vnímajú ako negatívny prvok komunikácie, predstavujú bohatý zdroj informácií na mnohých rovinách produkcie a percepcie reči, čo môže pozitívne ovplyvňovať rečovú interakciu a aj aplikácie s ňou spojené. Hezitácie jednoznačne patria do lingvistického systému, pretože predstavujú systematickú a vnútornú vedomosť o vzťahu medzi zvukom a významom a hlbšie pochopenie systému, ktorý predstavujú, pomôže lepšie pochopiť interakciu kognitívneho jazykového systému v rôznych rovinách komunikácie.

Na záver si dovoľím zamyslieť sa nad výsledkami známej štúdie, ktorá porovnávala frekvenciu hezitácií v prednáškach z humanitných, prírodných a spoločenských vied (Schachter – Christenfeld – Ravina – Bilous, 1991, 1994). Prednášky z humanitných vied obsahovali hezitácií najviac, a v prednáškach z prírodných vied ich bolo najmenej. Výsledky tejto prípadovej štúdie na 41 prednáškach na Columbia University sú podporené aj kvantitatívnou analýzou v Michigan Corpus of Academic Spoken English (Erard, 2007). Veľmi zaujímavým zistením však bolo, že keď tí istí prednášajúci rozprávali na všeobecné témy v rozhovore, nie na prednáške, frekvencie hezitácií sa medzi tromi akademickými disciplínami signifikantne nelíšili. Autori argumentovali, že v prednáškach aj textoch z prírodných vied sa vyskytuje menej termínov, teda menej možností na výber, a tým menší potenciál na hezitácie.

V súvislosti s týmito zisteniami by som rád uviedol tri krátke úvahy. Prvou je možnosť, že hezitácie, ktoré sa používajú na prednáškach v humanitných vedách, môžu byť sčasti zodpovedné za horší obraz humanitných vied v spoločnosti. Keďže vieme, že hezitácie sa vnímajú vo všeobecnosti negatívne, a prednášajúci v humanitných vedách ich používajú v priemere najviac, negatívne vnímanie humanitných vied môže byť čiastočne spôsobené aj hezitáciami. V tejto práci som sa však snažil ukázať, že všeobecne negatívne vnímanie hezitácií nemusí byť založené na reálnych

základoch. Druhou myšlienkou je, že hezitácie sa môžu vnímať aj ako znak kreativity a plurality možností v humanitných vedách, čo ich kladie do protipólu určitej jednoznačnosti a presnosti prírodných vied. Z môjho pohľadu sú pri vedeckom skúmaní potrebné oba póly (Beňuš, 2009b). A poslednou myšlienkou je, že spoločenské normy humanitných disciplín možno „vyžadujú“ obraz zmýšľavého prednášateľa, ktorým si vedci zaoberajúci sa humanitnými vedami sčasti budujú vlastnú identitu a príslušnosť k tejto sociálnej skupine, a tým sa súčasne aj podieľajú na vytváraní tejto normy.

Bibliografia

ARCIULI, Joanne – MALLARD, David – VILLAR, Gina: “Um, I can tell you’re lying”: Linguistic markers of deception versus truth-telling in speech. In: *Applied Psycholinguistics* 2010, roč. 31, s. 397 – 411.

ARNOLD, Jennifer E. – ALTMANN, Rebecca – FAGNANO, Maria – TANENHAUS, Michael K.: The Old and Thee, uh, New. In: *Psychological Science*, 2004, roč. 15., č. 9, s. 578 – 582.

ARNOLD, Jennifer E. – FAGNANO, Maria – TANENHAUS, Michael K.: Disfluencies signal thee, um, new information. In: *Journal of Psycholinguistic Research*, 2003, roč. 32, č. 1, s. 25 – 36.

BARR, Dale: Paralinguistic Correlates of Discourse Structure. Poster presented at the 43rd annual meeting of the Psychonomic Society, Orlando, USA, 2001.

BEATTIE, Geoffrey: Turn-taking and interruption in political interviews: Margaret Thatcher and Jim Callaghan compared and contrasted. In: *Semiotica*, 1982, roč. 39, č. 1/2, s. 93 – 114.

BENŮŠ, Štefan: Turn-taking strategies in cooperative task dialogues. In: *Discourse and Interaction*, 2009a roč. 2, č. 1, s. 19 – 32.

BENŮŠ, Štefan: Building interfaces between the humanities and cognitive sciences: The case of human speech. In: *Arts and Humanities in Higher Education*, 2009b, roč. 9, s. 353 – 374.

BENUS, Stefan – ENOS, Frank – HIRSCHBERG, Julia – SHRIBERG, Elizabeth: Pauses and deceptive speech. In: *Proceedings of 3rd International Conference on Speech Prosody*, Dresden, 2006.

BRENNAN, Susan E. – WILLIAMS, Maurice: The feeling of another’s knowing: Prosody and filled pauses as cues to listeners about the metacognitive states of speakers. In: *Journal of Memory and Language*, 1995, roč. 34, s. 383 – 398.

BRENNAN, Susan E. – SCHOBBER, Michael: How listeners compensate for disfluencies in spontaneous speech. *Journal of Memory and Language*, 2001, roč. 44, s. 274 – 296.

BORTFELD, Heather – LEON, Silvia – BLOOM, Jonathan – SCHOBBER, Michael – BRENNAN, Susan: Disfluency rates in conversation: effects of age, relationship, topic, role, and gender. *Language and Speech*, 2001, roč. 44, č. 2, s. 123 – 147.

CHARNIAK, Eugene – JOHNSON, Mark: Edit Detection and Parsing for Transcribed Speech. In: *Proceedings of the 2nd Meeting of the North American Chapter of the Association for Computational Linguistics (NAACL)*, 2001.

CHRISTENFELD, Nicolas: Does it hurt to say um? In: *Journal of Nonverbal Behavior*, 1995, roč. 19, s. 171 – 186.

CHRISTENFELD, Nicolas – CREAGER, Beth: Anxiety, alcohol, aphasia and ums. In: *Journal of Personality and Social Psychology*, 1996, roč. 70, s. 451 – 460.

CLARK, Herbert H. – FOX TREE, Jean: Using uh and um in spontaneous speech. In: *Cognition*, 2002, roč. 84, s. 73 – 111.

COLLARD, Philip – CORLEY, Martin – MACGREGOR, Lucy – DONALDSON, David: Attention orienting effects of hesitations in speech: Evidence from ERPs. In: *Language and Cognitive Processes*, 2009, roč. 25, s. 706 – 727.

CORLEY, Martin – STEWART, Oliver: Hesitation disfluencies in spontaneous speech: The meaning of um. In: *Language and Linguistics Compass*, 2008, roč. 4, s. 589 – 602.

CORLEY, Martin – MACGREGOR, Lucy – DONALDSON, David: It's the way that you, er, say it: Hesitations in speech affect language comprehension. In: *Cognition*, 2007, roč. 105, s. 658 – 668.

ENOS, Frank – BENUS, Stefan – CAUTIN, Robin L. – GRACIARENA, Martin – HIRSCHBERG, Julia, SHRIBERG, Elizabeth: Personality factors in human deception detection: Comparing human to machine performance. In: *Proceedings of Interspeech*, 2006, pp. 813 – 816.

ERARD, Michael: Um: Slips, stumbles and verbal blunders and what they mean. New York: Pantheon 2007. 287 s.

FERREIRA, Fernanda – LAU, Ellen F. – BAILEY, Karl G. D.: Disfluencies, language comprehension, and Tree Adjoining Grammars. In: *Cognitive Science*, 2004, roč. 28, č. 5, s. 721 – 749.

FOX TREE, Jean: Interpreting Pauses and Ums at Turn Exchanges. In: *Discourse Processes*, 2002, roč. 34, č. 1, s. 37 – 55.

FOX TREE, Jean: Listeners' uses of um and uh in speech comprehension. In: *Memory and Cognition*, 2001, roč. 29, s. 320 – 326.

JACOBSON, Roman: Closing Statements: Linguistics and Poetics. In: *Style in language*, Ed. Th. A. Sebeok, Cambridge MA: MIT Press 1960, s. 350 – 377.

LEEuw, Esther, de: Hesitation markers in English, German, and Dutch. In: *Journal of Germanic Linguistics*, 2007, roč. 19, č. 2, s. 85 – 114.

LITMAN, Diane – SILLIMAN, Scott: ITSPOKE: An Intelligent Tutoring Spoken Dialogue System. In: *Proceedings of the Human Language Technology Conference: 4th Meeting of the North American Chapter of the Association for Computational Linguistics (HLT/NAACL)*, 2004.

LUCAS, Stephen: *The art of public speaking*. 8. vyd. McGraw-Hill Companies 2004.

OOMEN, Claudy C. E. – POSTMA, Albert: Effects of time pressure on mechanisms of speech production and self-monitoring. In: *Journal of Psycholinguistic Research*, 2001, roč. 30, s. 163 – 184.

SCHACHTER, Stanley – CHRISTENFELD, Nicolas – RAVINA, Bernard – BILOUS, Frances: Speech disfluency and the structure of knowledge. In: *Journal of Personality and Social Psychology*, 1991, roč. 60, s. 362 – 267.

SCHACHTER, Stanley – RAUSCHER, Frances – CHRISTENFELD, Nicolas – TYSON CRONE, Kimberley: The vocabularies of academia. In: *Psychological Science*, 1994, roč. 5, s. 37 – 41.

SHRIBERG, Elizabeth: To "Errrr" is Human: Ecology and Acoustics of Speech Disfluencies. In: *Journal of International Phonetic Association*, 2001, roč. 31, č. 1, s. 153 – 169.

SHRIBERG, Elizabeth – LICKLEY, Robin: Intonation of clause-internal filled pauses. In: *Phonetica*, 1993, roč. 50, s. 172 – 179.

SHIWA, Toshiyuki – KANDA, Takayuki – IMAI, Michita – ISHIGURO, Hiroshi – HAGITA, Norihiro: How quickly should communication robots respond? In: *Proceedings of the 3rd ACM/IEEE international conference on Human robot interaction*, 2008, s. 153 – 160.

SODERSTROM, Melanie – MORGAN, James: Twenty-two-month-olds discriminate fluent from disfluent adult-directed speech. In: *Developmental Science*, 2007, roč. 10, s. 641 – 653.

STENSTRÖM, Anna-Brita: Pauses in monologue and dialogue. In: *London-Lund Corpus of Spoken English: Description and Research*. Ed. J. Svartvik, Lund: Lund University Press, 1990, s. 211 – 252.

SWERTS, Marc: 1998. Filled pauses as markers of discourse structure. In: *Journal of pragmatics*, 1998, roč. 30, s. 485 – 496.

VILLAR, Gina – ARCIULI, Joanne – MALLARD, David: Use of "um" in the deceptive speech of a convicted murderer. In: *Applied Psycholinguistics*, 2012, roč. 33, č. 1, s. 83 – 95.

Časopis *Slavia Centralis* bol založený v roku 2008 konzorciom jednej americkej a štyroch stredo-európskych univerzít z iniciatívy skupiny slavistov. Zameriava sa na publikovanie zaujímavých prác zo slavistiky, ktoré predstavujú pôvodný výskum v oblasti slavistickej lingvistiky a literárnej vedy, a obzvlášť podporuje interdisciplinárne prístupy. Názov *Slavia Centralis* je výstižný z hľadiska zamerania časopisu, keďže sa v ňom kladie dôraz na prelínanie jazykov a kultúr v srdci Európy, kde sa slovanské jazyky a literatúry vyvíjali a prekvitali od prvého tisícročia nášho letopočtu. *Slavia Centralis* preferuje príspevky, ktoré pristupujú k slovanským jazykom a literatúram ako celku a prekračujú geografické hranice a národné kánony, prípadne sa zaoberajú vzťahmi medzi slovanskými a neslovanskými kultúrami. Tým, že časopis kladie dôraz na novátorské a interdisciplinárne zameranie, zdôrazňuje základnú hodnotu hlbokých

filologických vedomostí, a preto obzvlášť preferuje príspevky, ktoré sú spojením dôkladného a zodpovedného spracovania relevantných údajov s inovatívnymi prístupmi.

Vydáva: Oddelek za slovanske jezike in književnosti, Filozofska fakulteta Univerze v Mariboru

Vychádza: 2x ročne v náklade 300 ks

Hlavný redaktor: Marko Jesenšek (Univerzita v Maribore, Slovinsko)

Redakčná rada: Silvija Borovnik (Univerzita v Maribore, Slovinsko)

Jožica Čeh (Univerzita v Maribore, Slovinsko)

Marc L. Greenberg (Univerzita v Kansase, USA)

Alenka Jensterle Doležal (Univerzita Karlova v Praze, Česko)

Ludvig Karničar (Karl-Franzens-Universität Graz, Rakúsko)

Mihaela Koletnik (Univerzita v Maribore, Slovinsko)

Mark Richard Lauersdorf (Univerzita v Kentucky, USA)

István Lukács (Eötvös Loránd Tudományegyetem, Maďarsko)

Miran Štuhec (Univerzita v Maribore, Slovinsko)

Bożena Tokarz (Uniwersytet Śląski, Poľsko)

Jazyky príspevkov: slovinčina a iné slovanské jazyky, ako aj maďarčina, nemčina a angličtina

Informácie o časopise, vydavateľovi, podmienkach publikovania a elektronickú verziu všetkých doteraz publikovaných príspevkov nájdete na stránke

<http://slaviacentralis.uni-mb.si>

Elektronický kontakt: natalija.ulcnik@uni-mb.si

RECENZIE

NOVÁK, Pavel: *LINGVISTIKA A JAZYKOVÁ REALITA. VÝBOR Z DÍLA*. Ed. J. Křivan – J. Januška – J. Chromý. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze – Akropolis 2010. 340 s. ISBN 978-80-87310-04-5

Nielen slovenská, ale aj česká lingvistika uchováva v kultúrnej pamäti svojho Nováka. Ani jeden z nich už nie je, žiaľ, dnes medzi nami, ale obidvaja sa stali výraznou súčasťou kultúrnej pamäti príslušných národných lingvistík. Slovenskému Ľudovítovi Novákovi, s ktorým sme sa rozlúčili už v r. 1992, sme pred časom pri jeho nedožitej stovke venovali seminár, z ktorého v týchto dňoch vychádza konferenčný zborník pod názvom *Akademik Ľudovít Novák – tvorca modernej slovenskej lingvistiky a zakladateľ SAVU* (Ed. S. Ondrejovič. Bratislava: Veda 2011. 214 s.) a pripravený je na vydanie aj 1. zväzok jeho zbraných spisov. Pavla Nováka (1932 – 2007) nám najnovšie sprítomňuje publikácia s príhodným názvom *Lingvistika a jazyková realita. Výbor z díla*, ktorú zostavili Jan Křivan, Jiří Januška a Jan Chromý (Praha: Akropolis 2010. 340 s.).

Kniha sa začína pozoruhodnými slovami samého Pavla Nováka, ktoré si editori oprávnene zvolili za motto celej publikácie. Ide o tieto pamätihodné slová: „V lingvistike treba podľa môjho súdu stále obnovovať kontakt s „jazykovou realitou“, snažiť sa, aby „teórie“ boli teóriami a nie ideológiami, a kultivovať k tomu prijateľné (neškodlivé, znesiteľné, dokonca vhodné) spôsoby vyjadrovania. A nemusia to stále robiť všetci, stačí, keď to robí niekto a je vypočutý“. Aké presné a aké výstižné!

Recenzovaný výber z diela komentuje a zdôvodňuje v úvode najprv Jan Křivan (s. 11 – 17), potom o Pavlovi Novákovi píše jeho najbližší spolupracovník Zdeněk Starý (s. 19 – 23). Jan Kořenský sa vyslovuje k Pavlovi Novákovi ako ku gramatikovi (s. 24 – 27) a Petr Sgall venuje pozornosť skôr mladším rokom v kariére Pavla Nováka (s. 28 – 33). Dobre premyslený výber z diela Pavla Nováka dotvára ešte rozhovor s ním z r. 1997, kalendárium jeho životných osudov a úplná bibliografia, pričom nechýba ani menný a vecný register. Vydanie možno jednoznačne hodnotiť aj editorsky ako veľmi vydarený čin.

Kto to bol Pavel Novák? Možno to u nás všetci na svoju vlastnú škodu ani nevedia, aj keď sa niekedy objavoval aj na konferenciách na Slovensku. Pripomeňme preto, že tento vynikajúci predstaviteľ českej lingvistiky, dlhoročný člen Katedry lingvistiky a fonetiky, ako aj emeritný riaditeľ Ústavu lingvistiky a ugrofinistiky Filozofickej fakulty Karlovej univerzity v Prahe a docent všeobecnej jazykovedy, bol pražským rodákom a žiakom Bohuslava Havránka, Karla Horálka, Vladimíra Skaličku a Pavla Trosta. Jeho výskumnými doménami boli predovšetkým otázky všeobecnej a matematickej jazykovedy, bohemistiky, no napr. aj albanistiky. Rozvíjal a „domýšľal“ myšlienky Pražskej školy často sa vracajúc aj k inšpiráciám a „kontroverzným“ miestam povojnovej lingvistiky v Čechách. Okrem iného publikoval sériu marxovských (nie marxistických) štúdií, no nie ako apoteózu myšlienok Karola Marxa, ale skôr ich detrivializácie (či ako on hovoril „deproletarizácie“) a objektivizácie. Výrazné sú

jeho príspevky do diskusie o akademickej gramatike českého jazyka, ktorá potom vyšla v 80. rokoch 20. storočia. V 90. rokoch sa venoval najmä otázkam slovosledu, vyučovaniu češtiny, ale aj jazykovým „klamom“ (najmä klamu jazykovej formy).

Ako je zrejmé z jeho štúdií, ktoré sa v tomto výbere odtláčajú, bol to všestranne vzdelaný autor so širokým rozhľadom a hlbokým vhladom, ktorý vedel odhaliť nečakané súvislosti aj tam, kde ich ostatní nepostrehli. Pavel Novák pritom nenastúpil do pretekov zvaných „publish or perish“, ktorých sme dnes svedkami a mnohí z nás aj priamymi (hoci nie vždy dobrovoľnými) účastníkmi. Mnohé myšlienky P. Nováka preto ostali nepublikované. A ak ich už autor publikoval, počínal si pritom maximálne úsporne, čo sa zrejme naučil u P. Trosta a V. Skaličku. Nikdy však nezabudol na objavnú zložku, nikdy nepozabudol na odkrývanie súvislostí, ktoré voľným okom nevidieť. A každý, kto si prečíta Novákov výber, bude iste súhlasíť aj s tvrdením, že ani raz nezopakoval z odbornej literatúry to, čo nebolo treba.

Pripomeňme aspoň niektoré „pavlonovákovské“ myšlienky. Napr. o dubletách (variantoch) už v r. 1962 písal, že „majú veľký význam jazykovo výchovný, lebo znamenajú vhodný kompromis medzi starším chápaním (nesmieš! musíš!) a liberálnejším chápaním“. Zavádzanie dubliet môže podľa neho vychovávať používateľa jazyka k pocitu, že sa „môže naozaj spoľahnúť na svoje vlastné jazykové povedomie a nemusí zbytočne nazerať do rôznych príručiek“. Tieto úvahy aktuálne zaznievajú i v dnešnej slovenskej lingvistike.

Pozoruhodný je aj Novákov výklad, že jazykovú kultúru možno považovať za súčasť široko chápanej komunikačnej („sdelovacie“) a myšlienkovkej kultúry. V tejto súvislosti je podľa neho dôležité, či je zameranie na dodržiavanie spisovných útvarov predpokladom vyššej komunikačnej a myšlienkovkej kultúry, alebo či je s ňou jazyk naopak v istom rozpore. Ukazuje, že tzv. jazyková správnosť môže aj brániť rozvoju práve tejto komunikačnej a myšlienkovkej kultúry, ktorá je dôležitejšia, resp. môže odvracať od nej hovoriaceho i poslucháča. Táto otázka sa v jednotlivých lingvistikách vyjasňuje dodnes.

Dôraz na materiálové štúdium má podľa Pavla Nováka zmysel iba vtedy, ak ho vnímame ako požiadavku overiteľnosti téz, hypotéz i teórií. Dnes podľa jeho slov fungujú mnohé tézy, ktoré sa prijímajú ako samozrejmé, no pritom nie sú overené. Je preto úplne v poriadku, keď sa objavujú aj tézy skôr nesamozrejmé. Je napr. užitočné vedľa už vžitých postupov jazykovej politiky uvažovať o ďalších možných postupoch a pripravovať pôdu pre vybudovanie všeobecnej teórie jazykovej politiky, ktorej nedostatok stále cítime. Dodajme, že tak v českej, ako aj slovenskej lingvistike. Podobný metodologický apel a vysvetlenie nájdeme aj v často citovanej práci *O „klamu“ gramatické formy* (1973), kde možno nájsť aj takéto konštatovanie: „Neklame gramatická forma sama, klam tkvie skôr v chybných spôsoboch uvažovania o gramatickej forme, neoprávnené sa z poznatkov jedného typu vyvodzujú poznatky iného typu. Taká neoprávnená inferencia je umožňovaná jednak viacznačnosťou niektorých výrazov, jednak tým, ak sa pre inferenciu používajú nejaké zásady, ktoré nie sú samy jasné ani zdôvodnené“.

Jan Kořenský v knihe pripomína (s. 26), že Pavlovi Novákovi nikdy nešlo o tradičný opis, ale vždy o explikáciu a explanáciu javov. Šlo mu skôr o sondy, v ktorých nikdy nechýbal experimentálny prvok, ale predovšetkým o metodologický progres smerujúci k väčšej miere explicitnosti lingvistických teórií. Dokonale to potvrdzuje aj tento výber jeho prác, ktorý predstavuje aj na Slovensku inšpiratívnu lektúru pre všetkých nás, vrátane nových adeptov jazykovedy na Slovensku.

Slavomír Ondrejovič

TEORETICKÉ A KOMUNIKAČNÍ ASPEKTY PROPRIÍ. Prof. Rudolfu Šrámkovi k životnému jubileu. Eds. M. Harvalík – E. Minářová – J. M. Tušková. Brno: Masarykova univerzita 2009. 316 s. ISBN 978-80-210-5102-7

Rudolf Šrámek a onomastika tvoria nerozlučiteľnú pojmovú dvojicu. Profesorovi Pedagogickej fakulty Masarykovej univerzity v Brne patrí popredné miesto nielen v českej, ale aj v európskej onomastike. Zaraďuje sa tiež medzi významných predstaviteľov súčasnej bohemistiky, slavistiky a dialektológie. Začiatkom roku 2009 oslávil 75. narodeniny, pri príležitosti ktorých sa uskutočnila slávnostná vedecká konferencia. Niekoľko príspevkov, ktoré na nej odzneli, sa nachádza aj v recenzovanej monografii pod názvom *Teoretické a komunikační aspekty proprií*. Publikácia predstavuje priestor vymedzený pre odborný onomastický dialóg: autori príspevkov riešia všeobecné, jednotlivé i špecifické, konkrétne i abstraktné v rámci onomastického bádania, šíria výsledky svojho vedeckovýskumného snaženia. Konceptne sú usporiadané do piatich základných tematických celkov: I. teória, metodológia, všeobecné problémy, II. antroponomastika, III. toponomastika, IV. chrématonomastika, V. literárna onomastika.

I. Teória, metodológia, všeobecné problémy

Thorsten Andersson vo svojom príspevku *Zum Aufbau des Onomastikons (K výstavbe onomastikonu)* analyzuje, ako je už zo samotného názvu referátu zrejmé, výstavbu mentálneho onomastikonu. Zaoberá sa tiež nominačným procesom, ozrejmuje teda dva pojmy, akými sú tzv. *primárny a sekundárny proces nominácie*. V tejto súvislosti si kladie otázku, do akej miery sú pri uvedenom akte relevantné nové, doposiaľ nepoužité prvky, zúčastňujúce sa na vzniku novoutvoreného propria, alebo už existujúce elementy apelatívnej slovnej zásoby, z ktorej sa pri tvorbe novovzniknutého propria čerpá. Spomínané dve skupiny nominačného aktu exemplifikuje a následne ilustruje aj na množstve príkladov predovšetkým švédskej a dánskej proveniencie. V závere príspevku ponúka pohľad na aktualizované poňatie modelu nominačného procesu ako výsledku analýzy, príp. utvárania mentálneho onomastikonu. Do pozornosti upriamuje aj propria, ktoré závisia od fonotaktických obmedzení príslušného jazyka.

Vlastné meno je bilaterálna jednotka, má dvojaký (lingvistický a onomastický) status, z lingvistického uhla pohľadu ide o jazykový znak, označovaný Vincentom Blanárom ako sui generis. Existenčným poľom vlastných mien je spoločenská komunikácia, čo pertraktuje aj vo svojom referáte *Proper Names in Onymic System and in Social Communication (Vlastné mená v onymickom systéme a v spoločenskej komunikácii)*. Propriá sa podieľajú na výstavbe rôznych druhov komunikátov. Onymický systém predstavuje komplex systémovotvorných onymických elementov, ktoré vstupujú do onymicky relevantných vzťahov. Zo spoločensko-komunikačného hľadiska je dôležitá vedomosť o onymickom objekte, resp. jeho poznanie. Autor príspevku pracuje s pojmami ako designátor, onymická sémantika a onymický objekt. Takisto vyzdvihuje, že onymický systém je úzko spätý s priestorovou a časovou dimenziou, ale aj s dimenziou frekvencie, týkajúcej sa produktívnosti obsahových alebo motivačných modelov. Na záver poukazuje na metodické a metodologické postupy a princípy, ktoré sa do značnej miery javia pre onomastiku ako prínosné.

Aleksandra Cieślíkova sústreďuje pozornosť na problematiku centrálnych a periférnych oblastí v onomastike, čo zachytáva aj samotný názov jej príspevku „*Centrum*“ *we*

współczesnych badaniach onomastycznych („V centre“ súčasných onomastických výskumov). Ponúka výstižný a súhrnný prehľad najmä domácich (rozumiejąc poľských) onomastických polí, ktoré sú v centre bádania, ale poukazuje aj na okrajové záležitosti, ku ktorým sa v súčasnej onomastike, ako uvádza na s. 27 – 28, zaraďujú najmä chrématonymá, ideonymá a pseudonymá. Na úrovni spomínanej binarity ostáva autorka aj pri klasifikácii a vymedzení problémových javov v rámci českej onomastiky s dôrazom na práce jubilanta.

Problemátike straty propriálneho statusu oným sa venuje článok významného nemeckého onomastika Friedhelma Debusa *Deonymisierung (Deonymizácia)*. Vychádzajúc z pojmovej terminológie R. Šrámka používa pre uvedený proces synonymné výrazy ako deproprializácia a apelativizácia. Na základe svojho výskumu uvažuje o troch základných skupinách, a to o tzv. *Simplizia, Komposita a Derivata* (s. 37), ktoré ilustruje na základe deonymického materiálu výhradne nemeckého pôvodu. Autor prítom poukazuje na príklady nielen s pozitívnym, ale aj s negatívnym štýlistickým odtienkom, pričom tie druhé sa vyskytujú v prevažnej väčšine, a odhaľuje tiež ich motiváciu.

Hodnotením vývoja českej onomastickej školy za uplynulé obdobie niekoľkých desaťročí s akcentovaním konštituovania postavenia onomastiky na pozadí ostatných vedeckých disciplín sa zaoberá Milan Harvalík v štúdiu *Postavení české onomastiky v mezinárodním kontextu*. Pripomína teoreticko-metodologické východiská, základné onomastické smerovanie súčasných českých výskumov a ich výsledky. Na konci vyslovuje nevyhnutnú myšlienku vzájomných kontaktov a podnetov, ktoré sú podľa neho zárukou ďalšieho rozvoja onomastickej teórie a bádania vlastných mien.

Príspevok *Rudolf Šrámek – Namenforschung über Grenzen und Räume hinweg (Rudolf Šrámek – onomastický výskum za hranicami a priestorom)* vyzdvihuje osobnosť jubilanta. Isolde Hausner v ňom predstavuje výsledky vedeckovýskumnej činnosti R. Šrámka v oblasti všeobecnej onomastiky, zacieľuje sa predovšetkým na ním navrhnutú teóriu modelovania vlastných mien, konkrétne na toponymické modelovanie na báze onomastického materiálu, ako aj na postavenie onomastiky v rámci lingvistických disciplín. Autorka patrične oceňuje aj Šrámkov pokus o tesne späť kooperáciu s rakúskymi (jazyko)vedcami pretrvávajúcu až dodnes.

Problemátike vymedzenia vlastných mien sa venovalo mnoho filozofov, logikov i jazykovedcov. Nad otázkou významu proprií sa pozastavil aj Karlheinz Hengst v štúdiu *Zum Problembereich der Bedeutung von Namen (K problematike významu vlastných mien)*. Čerpá tu zo súhrnných poznatkov a výsledkov výskumnej činnosti Friedhelma Debusa. Jeho cieľom je pokus o presné určenie lexikálneho významu vlastných mien v komparácii s apelatívami.

Zámerom príspevku Pavla Odaľoša *Kapitolka k vývinu slovenskej onymie* je predstaviť vývinové tendencie v slovenskej onymii po roku 1989. Transformovanie slovenskej onymie bolo po roku 1989 determinované všeobecnými tendenciami vo vývine spoločnosti. Ako sa autor zmieňuje (s. 73 – 74), ide o tzv. *národnú* (pluralizácia vo význame diferenciacia) a *nadnárodnú* (globalizácia v zmysle globálnej internacionalizácie) vývinovú tendenciu society. Zacieľuje sa aj na konkrétne vývinové tendencie uplatňujúce sa v rámci jednotlivých druhov onymie, poukazuje tak na literáronymá ako onymický produkt autora, vyzdvihuje módnosť antroponym, naopak pripomína, že na kozmonymá, hydronymá a oronymá nemali spoločenské zmeny po roku 1989 takmer žiaden vplyv. Špecifickú onymickú skupinu výrazne diferencovanú spoločenskými zmenami predstavujú hlavne urbanonymá. Autor neopomenul ani naj-

dynamickejšiu onymickú triedu, ktorú reprezentujú chrématonymá, a v rámci nich onymickú skupinu pragmatonym.

Problematike onymickej motivácie sa venuje Martin Ološtiak v štúdiu *Some Remarks on the So-Called Onymic Motivation (Niekoľko poznámok k takzvanej onymickej motivácii)* vychádzajúc pritom z teórie lexikálnej motivácie Juraja Furdíka. Podstatu onymickej motivácie vidí vo všeobecne onymickej funkcii propria, vychádza z poznatkov o princípe slovotvornej motivácie, onymická motivácia vlastne odpovedá na otázku „Prečo sa lexéma vo funkcii vlastného mena utvorila?“ V poslednej časti príspevku sa sústreďuje na vznik onymickej motivácie (proprializáciu), jej zmenu (onymickú transmotiváciu, resp. transonymizáciu) a zánik (onymickú demotiváciu).

Vlastné mená, apelatíva, ich (de)gramatikalizácia, (de)proprializácia, (de)semantizácia a (de)lexikalizácia sa stali predmetom analýzy Willyho Van Langendoncka v príspevku *Proper Names, Grammaticalization and Lexicalization (Vlastné mená, gramatikalizácia a lexikalizácia)*. Uvažuje o tom, či môžu byť propria ponímané ako gramatikalizované alebo lexikalizované apelatíva. Usudzuje, že gramatikalizácia je možná najmä pri takých vlastných menách, ktoré vznikli na základe ich zmeny z neonymického statusu na onymický status, ale to tiež len v takom prípade, ak ich tlmočíme ako istý druh podstatných mien s ustálenou referenciou. Avšak pri propriách v skutočnosti nemožno hovoriť o gramatikalizácii, lexikalizácia zamedzuje zase strate významu slov a dekategoriálizácii. Autor dochádza k záveru, že vlastné mená nie sú výsledkom ani gramatikalizácie, ale ani lexikalizácie, v súvislosti s propriami možno hovoriť jedine o proprializácii (onymizácii).

Konvergenie a divergenie v staršom období vývinu slovenčiny a češtiny sú v centre lingvistického záujmu Pavla Žiga. Zaoberá sa syntetizujúcim opisom vývinových tendencií v staršom období vývinu slovenčiny a češtiny s prízvukovaním integračných a diferenciacných čít. Autor pritom vychádza z poznatkov spoľahlivo pertraktovaných vo vedeckých prácach slovakistov, bohemistov a slavistov. Do centra pozornosti sa dostáva charakteristika vývinových tendencií na dvoch úrovniach, a to „1. v nespisovných útvaroch slovenčiny a češtiny, a to najmä v predspisovnom období, v ktorom ide o spontánny vývin bez vedomej regulácie, 2. v kodifikovaných podobách spisovnej slovenčiny a češtiny“ (s. 103). P. Žigo zdôrazňuje tak hláskoslovné, ako aj tvaroslovné zmeny a ich distribúciu; zaznamenáva vznik, pôvod a význam slova *dedina* v slovenských, moravských a sliezskych nárečiach v porovnaní s ostatným slovanským areálom. Apelatívum *dedina* hodnotí aj ako motivačný prvok propriálnej sféry, podobne ako aj apelatívum *ves*, podložené adekvátnymi príkladmi.

II. Antroponomastika

Vybrané podoby antroponým, realizované rozmanitým spôsobom v bežnej jazykovej praxi, sleduje v príspevku *O antroponymech v běžné komunikaci* Naděžda Bayerová. V rámci uvedenej onymickej triedy upriamuje pozornosť na základné rodné mená, hypokoristiká a priezviská vyskytujúce sa nielen vo vokatívne, ale vo zvýšenej frekvencii najmä v nominatíve. Zmieňuje sa tiež o tom, že spomínané onymické skupiny vyjadrujú zároveň istý stupeň expresivity, ktorý však závisí od príslušnej komunikačnej situácie. Antroponymá môžu byť expresívne neutrálne, melioratívne, ale aj pejoratívne; expresivitu antroponým nemožno vodzovať z ich formálnej podoby, teda na základe sufixov, ktorými sú tvorené, pretože reálna expresivita, príp. emocionálna je podmienená rôznymi okolnosťami, a to napr. intonáciou alebo vzájomným vzťahom medzi komunikantmi a pod.

Autorským zámerom Edwarda Brezu je upozorniť na hypokoristiká ruskej proveniencie v krstných menách poľského obyvateľstva v príspevku *Russian Hypocoristics in Official Names of Polish Citizens (Ruské hypokoristiká ako súčasť oficiálnych krstných mien poľského obyvateľstva)*. Autor zhromaždil súbor pozostávajúci zo 100 krstných mien, ktoré v poľskej jazykovej praxi fungujú ako oficiálne antroponymá, ktoré však majú pôvod v ruských, sčasti aj bieloruských a ukrajinských deminutívach a hypokoristikách. V ďalšom vstupe svojho príspevku poukazuje na zvýšenú frekvenciu prevažne ženských mien, majúcich základ v hypokoristikách. Konštatuje, že to ovplyvnili mnohé faktory, najmä však vysoký počet ruského, bieloruského a ukrajinského obyvateľstva na území Poľska v čase bývalého Sovietskeho zväzu, ako aj internacionálny charakter samotných hypokoristik.

Liljana Dimitrova-Todorova podáva vo svojej štúdií *Ňakoi aspekti na bǎlgarskata antroponimična sistema (Niekoľko aspektov bulharského antroponymického systému)* prehľad o špecifikách bulharského antroponymického systému, jeho subsystémoch, o rôznych typoch antroponým podľa pôvodu a odhaľuje ich štruktúru a sémantiku. Uvádza aj legislatívne normy, ktorými sa v Bulharsku riadi proces nominácie, resp. výber mien pre novorodencov a ich zápis na matrike.

Bádateľský záujem Miloslavy Knappovej je nasmerovaný na problematiku frekvencie mužských priezvisk evidovaných v Českej republike, ich pôvodu a jazykových, najmä pravopisných aspektov ich formy. V príspevku *K evidenci příjmení v Česku v r. 2007* sa venuje najfrekventovanejším priezviskám českých obyvateľov, ako aj cudzincov majúcich trvalý pobyt v Českej republike. Dochádza k zaujímavému záveru, a to že tretinu priezvisk tvoria také, ktoré vznikli z osobných mužských mien (*Marek, Beneš, Urban, Blažek*), jedna pätina z nich bola motivovaná zamestnaním alebo remeslom svojho pôvodného majiteľa (*Procházka, Sedláček, Zeman, Kolář* a pod.), ďalšie názvami zvierat (*Jelínek, Vlček, Beránek* atď.), niektoré z nich súvisia aj s rastlinnou ríšou (*Fiala, Růžička*), iné zase označujú pôvodnú národnosť (*Němec, Polák, Čech*) (s. 134 – 135). Je zrejmé, že po roku 1989 začal narastať počet registrovaných priezvisk, čo je výsledkom historických a vývojových súvislostí. V 21. storočí bol nárast predovšetkým cudzích priezvisk podmienený medzinárodnými kontaktmi a prílivom cudzieho etnika na českú pôdu. Cudzíe mužské priezviská čerpajú hlavne z nemeckého a slovenského jazyka, menej častý je odraz románskych a mimoeurópskych jazykov. V centrálnej stati svojej štúdie autorka upriamuje pozornosť na vybrané jazykové javy, z ktorých možno spomenúť nárečovú zmenu hlások *v vs. b (Vřetenář/Břetenář)* alebo *d vs. dz (Divý/Dzívý)*. Poukazuje aj na zložené priezviská (*Pavlas-Jirásek*), na ich vznik skladaním alebo ustrnutím predložkových alebo vetných spojení (*Hrejsemnou, Bezslézina*), tiež na variabilnosť ich pravopisnej podoby (*Bílý/Bilý/Bíly/Bili*) (s. 136).

Príspevok *Processes by Which Family-Name Systems Emerge (Procesy, na základe ktorých vznikajú systémy priezvisk)* spracúva tiež problematiku priezvisk, konkrétne rodných priezvisk, ktorými sa vyjadruje príslušnosť k rodine ako k celku. Jeho autorka Sirkka Paikkala ponúka náčrt pôvodu a kreovania priezvisk, najmä potrebu ich vzniku. Uvádza dvanásť rôznych spôsobov utvárania rodných priezvisk, pričom operuje termínmi, ako napr. rímsky nominačný proces, (ne)dedičnosť, rodový systém alebo rodné meno.

Aktuálnemu stavu súčasného českého antroponomastického systému s akcentovaním aktuálnych odchýlok a ich zmenami sa venuje Svatopluk Pastyřík v štúdií *K aktuálním proměnám současného českého antroponymického paradigmatu*. Pri výskume konkrétneho ony-

mického materiálu sa zameril na odchýlky a zvláštnosti pri publikovaní štandardizovaných proprií vo verejnom dokumente, akým sú Zlaté stránky. Cieľom jeho referátu bola snaha ilustrovať tézu o pružnosti jazyka, ktorá platí tiež pre propriálnu sféru. Aj vlastné mená, konkrétne antroponymá, reagujú na dynamiku spoločenských zmien a menia sa v súlade so spoločným vývojom. Uvedené zmeny sa flexibilne odrážajú na výstavbe antroponymického modelu, čo v praxi znamená, že doposiaľ známy antroponymický model „krstné (rodné) meno + priezvisko“ sa modifikoval. Ako z výskumnej sondy českého antroponymického materiálu vyplýva, možno pozorovať nasledovný druh modelu „rodné meno + doplnkové meno + priezvisko“ (*Jan Pavouk Hanel, Barbora Barča Horáčková*) (s. 151), taktiež dochádza k nárastu dvojčlenných mien, pričom sa zväčša uplatňuje model „cudzie priezvisko + domáce priezvisko + domáce krstné meno“ (*Barchini Jůzová Jindřiška*) (s. 153), ale aj ku rôznym kombináciám v rámci typického antroponymického modelu, ako napr.: „cudzie priezvisko + domáce krstné meno“ (*Mounajjed Radek*), „domáce priezvisko + cudzie krstné meno“ (*Kdýr Harry*) (s. 153).

K pojmenovacím zvyklostem v období 12. – 13. století zaujala odborné stanovisko Jana Pleskalová. Na báze latinsky písanej literatúry, nekrológov, administratívnych listov a listín podrobne analyzuje problematiku jednomennosti, čiže používania iba jedného osobného mena vo vývoji češtiny v období rokov 1158 – 1283. Zo zhromaždeného súboru 1114 antroponým z obdobia 12. storočia predstavuje 20% jednomenných osobných mien. Vzhľadom na obmedzený repertoár oficiálnych mien bolo problematické jasne a jednoznačne pomenovať a identifikovať osoby na oficiálnej úrovni, čo podnietilo vznik viacsovných typov: 1. oficiálne osobné meno + doplnujúci výraz, ktorý osobu spoločensky zaraďuje či už k cirkevnému, alebo svetskému stavu, alebo jej pripisuje cirkevnú či dvorskú hodnosť, 2. oficiálne osobné meno + lokalizujúci výraz, ktorý sa realizuje pomocou toponým, 3. oficiálne osobné meno + výraz spoločensky zaraďujúci osobu + lokalizujúci výraz, 4. oficiálne osobné meno + prezývka, 5. oficiálne osobné meno + vyjadrenie príbuzenského vzťahu + označenie príbuzného a 6. oficiálne osobné meno + výraz spoločensky zaraďujúci nositeľa mena + označenie nadriadenej osoby alebo inštitúcie. V 13. storočí trend jednomennosti pretrváva, ale jeho početné zastúpenie sa výrazne zmenilo, pokleslo o polovicu. Z uvedených viacsovných typov najväčší nárast (30%) zaznamenal typ „oficiálne osobné meno + lokalizujúci výraz“. Autorka poukázala na fakt, že od prvej polovice 12. storočia sprevádzajú oficiálne osobné mená ďalšie identifikujúce výrazy. Zároveň zdôrazňuje, že nejde o náhodný jav, ale o vývinovú tendenciu, ktorá mala viesť k jednoznačnejšej identifikácii osôb nazvaných jedným menom.

Alexandra Vasilyevna Superanskaya zacielila svoju pozornosť na hagionymá v porovnaní s antroponymami v príspevku *Anthroponym vs. Hagionym (Antroponymum versus hagionymum)*. Hagionymá klasifikuje ako vlastné mená svätcov alebo ľudí považovaných za svätých s presným dátumom a miestom narodenia alebo úmrtia, ktorých uctievali kresťania. Vyzdvihuje skutočnosť, že tento druh mien existoval už v roku 400, keď došlo k súhrnnému zápisu svätcov, v Rusku sa objavuje až o 600 rokov neskôr. Z vývojového hľadiska došlo k premene, resp. presunu antroponým do triedy hagioným, pretože svätí mučeníci boli najprv nositeľmi antroponým, ktoré sa ich kresťanskými činmi a zásluhami prehodnotili na hagionymá. Autorka poukazuje aj na vznik, migráciu hagioným v dôsledku vývinových štádií spoločnosti a ich modifikáciu v závislosti od špecifik daného jazyka. Hoci mnohé z nich prešli viacerými zmenami na formálnej úrovni, majú upravenú aj výslovnosť, ide o toho istého nezameniteľného nositeľa.

III. Toponomastika

Najrozsiahlnejšiu časť predkladaného zborníka predstavuje špecifická onomastická oblasť – toponomastika – jeden z prvých zdrojov onomastických vášní jubilanta Rudolfa Šrámka, ktorým podľahol v počiatočnej fáze odborného formovania svojej osobnosti.

Odkrývanie etymológie názvu horstva *Abnoba*, ako aj pohoria *Harā*, *Haraitī* i slovanského oronyma *Tok* je ťažiskom príspevku Václava Blažeka *Abnoba – horstvo bohaté rekami*. Z etymológií predložených v referáte vyplýva, že každé horstvo nemusí byť bezpodmienečne charakterizované na základe atribútov vysoké, skalnaté, kamenité, zalesnené, avšak na jeho charakteristiku môže slúžiť aj fakt, že je prameniskom významných riek. V prípade *Abnoby* ide o najväčšiu európsku rieku známu v antike.

V zornom uhle pohľadu Pavla Boháča sú *Problémy standardizace geografických jmen*. Stručne informuje o aktuálnom stave štandardizácie geografických názvov v Českej republike a o najpodstatnejších problémoch spojených s týmto procesom na pozadí jestvujúcich legislatívnych noriem a organizačných zabezpečení. Podrobnejšie sa zaoberá niektorými štandardizačnými aktivitami Názvoslovnéj komisie Českého úradu zememeračského a katastrálneho a možnosťami ďalšieho vývoja tejto inštitúcie s ohľadom na vymedzenie jej pôsobnosti. Kriticky poukazuje na veľký problém štandardizácie nielen ojkónym, ale aj hydroným, ako aj na nejednotnosť prepisu slovanskej cyriliky do latinky v medzinárodnom kontexte.

V štúdiu *Budovatelsk, Zoringrad, Melsgottwaldov ... a Havířov (internacionalizační tendence v honorifikačnīm motivu)* sa Jaroslav David venuje honorifikačnému motívu na príkladoch toponymického materiálu. Upozorňuje na fakt, že honorifikácia je spojená s politickými a spoločenskými hodnotami, čo následne vysvetľuje jav, prečo propriá vytvorené na základe honorifikačného princípu nemajú dlhé trvanie, sú nestabilné a dochádza k ich zmenám, resp. nahradzovaniu novými, inými menami, napr. pri významných zmenách spoločenského systému dochádza k najnápadnejšiemu prejavu, čiže k procesu premenovania. Honorifikačné mená sú vždy prepojené s politickými dejinami. Autorova analýza ojkónym ukázala, že honorifikačné miestne názvy sú výrazne ovplyvnené názvotvornými modelmi sovietskej toponymie.

Ernst Eichler, autor príspevku *Sprachlandschaften in Sachsen und Böhmen in slawischer Zeit (Jazykové oblasti Saska a Čiech v slovanskej dobe)*, zdôrazňuje dôležitosť výskumu toponymického jazykového materiálu slovanskeho pôvodu pochádzajúceho z českého a saského územia údolia rieky Labe, ktorý slúži pri rekonštrukcii jazykovej situácie v stredoveku. Pri analýze geografických názvov sa ako podnetná a cenná ukázala práve foneticko-fonologická rovina jazyka, ktorá odzrkadľuje nielen rozdiely, ale aj jazykové kontakty starej češtiny a starej lužickej srbčiny. E. Eichler prízvukuje, že toponomastika je prostriedkom na spriazňovanie určitých oblastí jazyka (predovšetkým fonológie, slovtvorby a lexiky), naproti tomu nedokáže až do takej miery obohatiť poznatky z morfológie a syntaxe.

Názvy významných riek v európskom priestore plnia podľa Albrechta Greuleho funkciu indikátorov postupného rozširovania indogermánskeho, resp. indoeurópskeho jazykového typu do Európy v prehistorických dobách. Dôležitú úlohu pritom zohrala Karpatská kotlina a priestor v okolí rieky Dunaj. Vo svojom príspevku *Donau, Rhein, Moldau und die Indogermanisierung Europas (Dunaj, Rýn, Vltava a proces indogermanizácie Európy)* odkrýva etymológiu hydroným, akými sú Dunaj, Rýn, Mohan, Vltava a Ohře, a poukazuje na realizáciu procesu indogermanizácie európskeho priestoru v závislosti od doby a regiónu, t. j. kedy a kde sa uskutočnila.

Původní názvy částí Oslavan, ich súpis a motivačné faktory sú ústredným prvkom bádateľského záujmu Přemysla Hausnera. Predstavuje zoznam názvov ulíc, samôt a vzdialenejších častí, ale aj názvy sídlisk používaných pred ich štandardizáciou v roku 1949, ako aj súpis prvých spontánnych mien častí, ktoré vznikli krátko po tomto procese. Onymický materiál nepredstavuje vyčerpávajúci register spomínaných názvov, pretože autor ich zhromaždil len výberovo na základe vlastných skúseností rodáka a obyvateľa danej obce, ktorá v tom čase bola pomerne malým mestečkom.

Metaphoric Naming in Western Norway (Metaforický spôsob pomenovania v západnom Nórsku) – vedecká štúdia Botolva Hellelanda predstavuje prehľad rôznych typov metaforických pomenovaní obsiahnutých v toponymách (hydronymách, oronymách, ojkonymá, anojkonymá atď.) v oblasti západného Nórska. Väčšina proprií stojacich v centre bádateľského záujmu autora pochádza z obce Ullensvang a jej okolia. Samotné názvy zároveň podávajú reflexiu o mentálnej referencii používateľov jazyka, ktorí toponymický objekt pomenovali. Skúmaný onymický materiál metaforických názvov rozčlenil na štyri skupiny s ohľadom na ich sémantické kategórie: 1. ľudské bytosti a ľudské vlastnosti, 2. zvieratá, 3. časti ľudského tela alebo časti tela zvierat, 4. budovy, nábytok, náradie, oblečenie a jedlo. Z jeho výsledkov vyplýva, že v procese nominačného aktu toponým zohrával dôležitú úlohu transfer pomenovaní z bežného života obyvateľov na metaforickom princípe. Autor necháva v závere štúdie priestor otvorený pre myšlienku komparácie metaforických toponým z Nórska s českým či európskym toponymickým korpusom.

Na otázky týkajúce sa zostavenia poľského ojkonymického slovníka sa v príspevku *O słowniku a tergo polskich ojkonimów (O slovníku poľských ojkonym)* sústreďuje autorská dvojica z univerzity v Opole Ewa Jakus-Borkowa a Krystyna Nowik. Autorky predstavili slovník, ktorý obsahuje vyčerpávajúci súbor ojkonym nachádzajúcich sa na území Poľska. Proces zhromažďovania ojkonymického materiálu prebiehal počas obdobia rokov 2004 - 2009, predstavuje viac ako 100 000 obcí s vyše 55 000 rozličnými ojkonymami. Cieľom slovníka je podať prehľad poľských ojkonym, zoradených v abecednom poradí, ich formálnych elementov, ale aj frekvencie ich výskytu. Predstavovaný retrográdny slovník je úzko prepojený so sémantickým registrom príslušných ojkonym.

Lingvistické odbory ako onomastika a dialektológia sú vzájomne prepojené a významnosť poznatkov z obidvoch oblastí sa prejavila najmä pri spracovaní anojkonymického materiálu zhromaždeného v *Slovníku pomístních jmen na Moravě a ve Slezsku*. V danom anojkonymickom korpuse sú s najvyššou frekvenciou zastúpené názvy metaforického pôvodu späť s vecno-významovým okruhom hudobných nástrojov, a to anojkonymá motivované tvarom basy, ako aj okrúhlym tvarom bubna. Tretiu skupinu predstavujú anojkonymá, v ktorých sa objavuje výraz *husle*. Zatiaľ čo anojkonymá s apelatívom *bas* (mask.), *basa* (fem.) alebo *buben* sa priradujú k propriám metaforického pôvodu, anojkonymum *Husle* patrí s najväčšou pravdepodobnosťou k inému modelovému typu mien, a to konkrétne k názvom motivovaným vlastným nemom osoby, ktorá je nositeľom posesívneho vzťahu, čo proklamuje Stanislava Kloferová v štúdiu *Basy a housle v onomastice a dialektológii (Příspěvek k dialektologii pomístních jmen)*.

Výklad místního jména Podrážek je predmetom toponymického záujmu Libuše Olivovej-Nezbedovej. Vychádzajúc z historických zdrojov (Tereziánskeho katastra alebo Jozefovského katastra) poukazuje na etymológiu neustále sa meniaceho zápisu názvu obce

Podrážek, pričom evidentne zastáva kritický postoj k vyvodzovaniu názvu spomínanej obce podľa údajov Antonína Profousa a navrhuje ich doplniť o ďalšie rozhodujúce údaje z vyššie uvedených zdrojov.

Heinz Dieter Pohl v rozsiahlom príspevku *Die bekanntesten österreichischen Landschafts- und Gebietsnamen (Najznámejšie rakúske toponymá)* predstavuje názvy regiónov a horských oblastí na území Rakúska. Cez onomastickú prizmu zobrazuje názvy troch najhlavnejších krajov v spolkovéj krajine Salzburg, akými sú nepochybne *Pingau*, *Pongau* a *Lungau*, ako aj niekoľko alpských údolí, napr. *Jauntal*, *Kleinwalsertal*, *Ötztal*, *Pustertal*, *Rosental*, *Wipptal* a *Zillertal*, najznámejšie oblasti, ktoré sú súčasťou kultúrneho dedičstva UNESCO, ako *Salzkammergut* a *Wachau*, a aj rakúsky národný park *Hohe Tauern*.

K problematike týkajúcej sa *Slovníka pomístních jmen na Moravě a ve Slezsku* sa vrátila Milena Šipková v príspevku *In margine lexikografického zpracování pomístních jmen na Moravě a ve Slezsku*. V rámci svojich marginálnych úvah nad anojkonymickým materiálom z uvedených lokalít sa zamýšľa nad tým, do akej miery by mali byť v slovníku zohľadnené nárečové varianty anojkoným, ktoré sú podmienené výraznou nárečovou diferencovanosťou teritória, a v akej morfolologickej podobe sú príslušné anojkonymá úradne funkčné. V závere zdôrazňuje myšlienku medzipredmetovej spolupráce, resp. užitočnosti realizovaného slovníka a jeho využitia pre etnografické, historické, zemepisné a iné oblasti.

Blok toponomastických príspevkov uzatvára Walter Wenzel, ktorý sa zacielil na princípy typológie, geografie a stratigrafie na pozadí lužickosrbských toponým. Precíznym spôsobom ozrejmuje klasifikáciu a typológiu toponým dolnolužického a hornolužického pôvodu. Uvedená klasifikácia spočíva v členení proprií na základe existencie afixov (prefixov a/alebo suffixov) do troch hierarchických skupín, pričom na prvej úrovni sa nachádza tzv. *Ortsnamentyp* (typ), ďalej *(Ortsnamen)basistyp* (základný typ) a na poslednej úrovni je *(Ortsnamenbasis) subtyp* (základný podtyp) (s. 275 – 276). Vedecká štúdia *Prinzipien der Ortsnamentypologie, -geographie und -stratigraphie (Darstellt an sorbischer Namen) (Princípy toponymickej typológie, geografie a stratigrafie predstavenej na názvoch srbských toponým)* vyzdvihuje tiež skutočnosť, že geografické a stratigrafické princípy sa javia pre ďalšie spracovanie názvoslovných atlasov ako veľmi podnetné, pričom sa opäť akcentuje potreba medzipredmetovej kooperácie.

IV. Chrématonomastika

Chrématonomastickú sekciu reprezentuje v tomto zborníku len jeden referát *K propriím na železnici*, v ktorom Jaroslav Hubáček podáva náčrt utriedenej klasifikácie názvov lokomotív a diaľkových spojov. Z historického hľadiska vyzdvihuje fakt, že dôležitým vlakovým spojom sa už od obdobia 30. rokov 19. storočia dávali špecifické vlastné mená, nejde teda o novodobú záležitosť v rámci propriálneho aktu. Autor poukazuje na dve základné skupiny motivačných faktorov, ktoré sa podpísali pod vznik pomenovania danej vlakovkej súpravy. Z výskumu vyplýva, že medzi najfrekvencovanejšie motivačné činitele patria antroponymá (názvy významných osobností): *Karel Čapek* (R Praha - Nürnberg), *Chopin* (R Wien - Bohumín - Warszawa), ale aj etnonymá (obyvateľské mená): *Detvan* (EC/Ex Zvolen - Praha), *Košičan* (EC/Ex Praha – Košice). Pomerne častým motivačným príznakom sú aj geografické názvy, a to konkrétne hydronymá: *Jadran* (R Praha – Split), *Šírava* (R Praha – Humenné), oronymá: *Šumava* (R České Budějovice – Nové Údolí), ojkonymá: *Petrov* (Ex Brno - Praha)

(s. 284). Názvy, ktoré sú inak, resp. voľne motivované, sú zastúpené ojedinele. V závere článku okrajovo naznačuje problematiku profesionalizmov, resp. slangových označení hnacích vozidiel, pričom tento typ názvov začleňuje na pomedzie propriálnosti.

V. Literárna onomastika

V tomto jubilejnom zborníku je literárna onomastika v centre vedeckovýskumnej pozornosti rakúskeho autora Fritza Frhr. Lochnera von Hüttenbacha, rakúskej prispievateľky Ingeborg Ohnheiserovej a poľskej autorky Ewy Wolnicz-Pawłowskej.

Referát Fritza Frhr. Lochnera von Hüttenbacha *Die Personennamengebung in Louise v. François' Roman „Die letzte Reckenburgerin“* (Pomenovanie postáv v románe Louise v. Françoisovej „Die letzte Reckenburgerin“) sa orientuje na nominačný proces krstných mien a priezvisk hlavných a vedľajších postáv prvého historického a najúspešnejšieho románu významnej nemeckej spisovateľky Marie Louise von Françoisovej *Die letzte Reckenburgerin*. Autor príspevku poukazuje na jasnú a zreteľnú charakteristiku postáv diela prostredníctvom ich mien.

Ťažisko štúdie „Doktor Živago“ *und seine Namen – Zur Wiedergabe russischer Namen in literarischen Übersetzungen* („Doktor Živago“ a jeho pomenovania – k reprodukcii ruských mien v literárnych prekladoch) spočíva v reprodukcii vlastných mien obsiahnutých v románe ruského spisovateľa Borisa Leonidoviča Pasternaka *Doktor Živago* pri jeho preklade z ruštiny do jazyka anglického, nemeckého a českého. Ingeborg Ohnheiserová kladie dôraz predovšetkým na to, do akej miery sú propriá, či už antroponymá alebo geonymá, v spomínaných prekladoch zachované alebo modifikované. Zohľadňuje taktiež prekladateľské prístupy a metódy využité jednotlivými prekladateľmi a načrtáva aj problematiku exonym, ktoré tvoria jednu z bádateľských oblastí jubilanta. Z komparácie ruského originálu a troch cudzojazyčných prekladov vyplynulo, že najväčšie rozdiely anglického a nemeckého prekladu spočívajú hlavne v rodných, teda krstných menách a ich hypokoristických formách. Originálnemu textu sa z tohto hľadiska najviac približuje práve český preklad románu.

Začiatky poľskej literárnej onomastiky spadajú do obdobia druhej polovice 20. storočia. Prehľad jednotlivých období zachytávajúcích výskum literárnych vlastných mien, ako aj samotné kreovanie vedeckovýskumnej činnosti v tejto oblasti onomastiky zachytáva vo svojom príspevku pod názvom *Polish Literary Onomastics against Its Slavic Background* (Poľská literárna onomastika na pozadí slovanského onomastického kontextu) Ewa Wolnicz-Pawłowska. Zaoberá sa načrtnutím základných onomastických problémov, pričom neopomenula ani formovanie domácej (rozumejúc poľskej) literárnej onomastiky pod vplyvom ďalších slovanských jazykov, napr. ruskej, bulharskej, ukrajinskej, českej, slovenskej a i., čím zároveň vznikol priestor pre sumarizáciu, ale aj komparáciu doterajších poznatkov literárnych onomastických škôl.

„Úlohou vedca je nie viesť, ale svietiť na cestu tým, ktorých povinnosťou je dejstvom“, hovorí A. Meillet, jeden z najvýznamnejších francúzskych lingvistov. Zborník *Teoretické a komunikačné aspekty proprií* dokazuje, že jubilant Rudolf Šrámek takou osobnosťou nepochybne bol a stále aj je.

Lenka Garančovská

STIL 7. Medunarodni časopis. Ed. Milosav Ž. Čarkić. Beograd: Medunarodno udruženje „Stil“ – Pravoslavni bogoslovski fakultet Univerziteta u Beogradu, 2008. 442 s. ISSN 1451 – 3145.

Medzinárodná ročenka *Stil* pravidelne vstupuje do zorného uhla filologickej komunity od roku 2002. Periodikum sa v čase svojho vzniku predstavilo ako „žurnál pre lingvistiku a literárnu štylistiku, teóriu literatúry, rétoriku a súvisiace oblasti“. Konceptne je teda pripravované ako voľná vedecko-komunikačná platforma na prezentovanie a porovnávanie výsledkov bádání, v ktorých je prítomný interdisciplinárny potenciál. Publikačná línia bola utvorená, overená a v doterajších vydaniach potvrdzovaná najmä pričinením jej hlavného redaktora s jeho spolupracovníkmi. Zdôraznime, že v hĺbkovej rovine ročenky spočívajú výskumné okruhy a témy, venované synchronným aspektom skúmanej problematiky. Časopis od 3. čísla (2004) rozšíril svoj profil o analýzu diskurzu. Takto celkom prirodzene otvára svoje stránky teoreticko-komunikačne a pragmaticky orientovaným trendom, smerom a prúdom, neobchádzajúc ani estetické súčasti, podmienky a prejavy dorozumievania.

Stil predstavuje výsledky špecializovaných výskumov; zvýšenú pozornosť pritom venuje interjazykovým a medziodborovým kontaktom. Nebráni sa ani komplexnejším teoretickým zovšeobecneniam a syntetickým úvahám. Štruktúru čísel, zmysel a poslanie publikovaných príspevkov teda možno vidieť v systematickom, diskusnom predstavovaní a prepájaní rozmanito orientovaných metodologických línií a metodických prístupov. V obsahu jednotlivých ročníkov preto nachádzame široké tematické zameranie, rôzne prístupy k nosným lingvistickým a literárnovedným oblastiam, predstavované prostredníctvom rozmanitých národných jazykov. Takéto ladenie potvrdzuje trendy hľadania a nachádzania odpovedí na podnety a výzvy, ktoré aj do vedeckej komunikácie prináša začiatok 21. storočia.

Siedme číslo ročenky znova vyšlo vo funkčnej spolupráci Medzinárodnej asociácie „Stil“ a Pravoslávnej teologickej fakulty Belehradskej univerzity. Prvýkrát sa tak udialo v roku 2007. Výsledkom súčinnosti je pestro štruktúrované číslo, približujúce dotyky, prieniky, ale i protirečenia vedeckých koncepcií, problémov a máhľadov. Metodologický pôdorys – samozrejme, vždy s viac či menej zreteľnými štylistickými motívmi – vystužuje teória textu, lingvistika textu, kognitívna lingvistika, pragmalingvistika, interlingvistika a translatológia, lingvokulturoológia, lingvistická geografia a kartografia, žánrológia, poetika, religionistika, umenoveda a didaktika. Na tejto platforme sa predstavuje najmä ťažisko ročenky, pozostávajúce z 31 štúdií – pritom viac než štyri pätiny pripravili ženské autorky –, spracovaných v 8 jazykoch. Náplň aktuálneho čísla rozširuje 7 recenzií, ktoré venujú pozornosť srbskej (Nataša Markovičová, Milana Radičová-Dugoničová, Andrej Stojanovič), českej (Zdeněk Pechal, Milan Pokorný) a poľskej (dve recenzie od Tadeusza Szczerbowskiého) vedeckej tvorbe. Obsah dopĺňa aktualita z prírodovednej oblasti (kozmológia a vesmír; Branko Dragovič) a jubilejná rubrika, tentoraz venovaná osobnosti profesora Milana Jelínka. Štandardnú súčasť publikácie utvárajú minimedailóny spolupracovníkov a technické odporúčania pre prispievateľov.

Ústredný blok štúdií sa pre široký tematický záber neviaže do vyhranených a zret'aze-ných súborov. Ich motivické súvislosti sú však zrejmé. Na prvom mieste možno vnímať teritórium spolupracujúcich kódových sústav, medzijazykových a medzivedných vzťahov, hybridných textov a štýlových prienikov (Jelena V. Beloglazovová, autorská dvojica Andrej A.

Bogatyrvov – Oľga P. Bogatyrvovová, Valéria E. Čerňavská, Svitlana Ivanenková, Senka Ivoševičová, Ksenija Končarevičová, Elžbieta Sieroslawská, Jurij A. Sorokin, Svetlana Ju. Vorobjovová), priestor vedeckých textov a odbornej komunikácie v pracovnom prostredí (Natália V. Danilevská, Tatiana P. Karpilovičová, Natália V. Solovjevová, Irina A. Ščirovová, Jelena G. Zadorná, Lidija Tanturovská) a religióznu komunikačnú sféru (Irina V. Bugajevová, Alexander Gadomský, Oľga A. Prochvatilovová, Teťjana Viľčinská). Ďalší okruh publikovaných vedeckých záujmov predstavuje poetika, naratológia a individuálny autorský štýl (Anna Bednarczyková, Milosav Ž. Čarkič, Anna Ginterová, Goran Maksimovič, Ivo Pospíšil, Teťjana V. Radzijejská, Dorota Szczenśniaková), kartografická textualizácia (Grigorij Arkušin, Mirčeta Vemičová) a lingvomedialogické príspevky (Jevgenija A. Gončarovová, Alena Jaklová, Bohumila Junková). Ako už bolo naznačené, celok sa prezentuje ako viacúrovňový výber s voľnejším usporiadaním textov. I napriek zrejmemu úsiliu programovo zosúladiť metodologicko-metodicky heterogénne texty mohlo byť radenie vedeckých štúdií zvýraznené napríklad aj formálne vyčlenenými podkapitolami. Docielila by sa nielen pohotovejšia orientácia v ponuke, ale najmä by sa podporila obsahovo-tematická línia konkrétneho vydania.

Pristavme sa – *pars pro toto*, teda s nárokmi na reprezentatívnejšie priblíženie – pri príspevkoch s lingvistickou bázou a výraznejším metodologickým smerovaním.

Jevgenija A. G o n č a r o v o v á (Sankt-Peterburg) v štúdiu *Mediálny aspekt spôsobu formulovania textu ako problém štylistiky* zvyrazňuje textotvornú úlohu dvoch základných spôsobov komunikácie – ústnej (hovorenej) a písomnej formy. Od príklonu k patričnej forme závisí profil komunikačnej situácie a vlastná realizácia zodpovedajúceho obsahu prostredníctvom textového prototypu. Medzi uvedenými pólmi sa stále viac aktivizuje stredové pásmo prechodných textov, ovplyvňovaných prienikom vlastností ústnosti a písomnosti – autorka ako príklad uvádza interview. Na solídne poznanie vzťahu zmiešaných textov k formám rečových aktivít a k dvom mediálne (rozumejme: od prostredia) závislým systémom mentálno-rečovej vybavenosti človeka je potrebné spresniť aj patričný konceptuálny aparát vrátane pojmovno-terminologického inštrumentária. Teoretické úsilie by sa malo zamerať na formuláciu jazykovej objektivizácie tvorby textu a jazykovej reprezentácie či prijatia textu, a to s odrazom v kategórii štýlu a v jadre tzv. štylistickej informácie. Autorka sa pri výklade súvislostí opiera o vedecké koncepcie modernej nemeckej štylistiky (Fleischer – Michel – Starke), pripomínajúc ich výraznú antropocentrickú podstatu. Pri úvahách o spôsobe tvorby textu rozlišuje rezultatívny a procedurálny aspekt, ale oprávnené zostáva názor o súbežnom pôsobení oboch tendencií. Tento komplexný prístup okrem českých komunikačne a štylisticky orientovaných príspevkov (Jan Kořenský, Jana Hoffmannová a i.) je známy aj v slovenskej štylistike (Jozef Mistrík, Ján Findra), operujúcej s pojmami „stavba – výstavba textu“. Jevgenija A. Gončarovová s oporou o dichotómiu ústnosť – písanosť a nadväzujúce, podružné charakteristiky (spontánnosť – nespontánnosť, dialogickosť – monologickosť a i.) vzťahuje kategoriálny systém ku komunikačným sféram. Na záver svojich náhľadov poznamenáva, že prostredie rozhodujúcim spôsobom ovplyvňuje komunikačnú situáciu vrátane jedinečných a vždy rozmanitých podmienok, v ktorých sa nachádza a ktoré musí rešpektovať autor s adresátom.

Valéria E. Č e r ň a v s k á (Sankt-Peterburg) v textovo-typologicky vybudovanom príspevku *Aké textové hranice potrebuje lingvista? Polykódové a hybridné texty* zameriava pozornosť na problematiku textu ako lingvosemiotickej kategórie, a to z hľadiska jeho ne/ohraničenosti. Všíma si najmä heterogénne – „kreolizované“, polykódové, verbo-vizuálne, „mon-

tované“ – texty, resp. textové typy, v ktorých sa zmiešanosť popri formálnych prejavoch exponuje na úrovni významu vety. Autorka neprijíma termín kreolizovaný text; odmietnutie argumentuje poukazovaním na inourovňovú „obsadenosť“ jeho pojmu, ktorý je v dotyku s pojmom-termínom pidžin. Zmiešané texty s oporou o názor Jurija Lotmana klasifikuje ako textové typy s pružnými hranicami. Pohyblivosť hraníc je výhodná: funkčne sa narúšajú a zároveň potvrdzujú ustálené normy. Tie sú v priaznivom prípade vybavené dostatočnými variačnými možnosťami, a tak sú schopné podporovať tvorivý antropocentrický ráz medziľudskej komunikácie.

Natália V. D a n i l e v s k á (Perm) v stati *Textotvorná funkcia hodnotenia vo vedeckej komunikácii* vychádza z kognitívnych a emotívnych čít, ktoré charakterizujú intelektuálny výkon a prínos vo vedeckom diskurze. Na osi pôvodné (známe) – nové (neznáme) nachádza podmienky a prejavy hodnotenia. Poníma ich ako sémanticko-synkretickú poznatkovo-hodnotiaciu činnosť so vzťahom k predmetu myslenia.

Tatiana P. K a r p i l o v i č o v á (Minsk) v príspevku *Dve úrovne štruktúry vedeckého textu a ich jazykové príznaky* analyzuje dvojúrovňovosť – kompozičnú a superštruktúrnú hladinu – vedeckého textu z kognitívno-komunikatívnych pozícií. Textový typ (synonymicky používa aj termín žáner) charakterizuje ako triedu textov so zhodnými komunikačnými cieľmi, podmienkami komunikačného kontaktu a rovnakými, resp. príbuznými štruktúrnymi a jazykovými charakteristikami. Ako parametre na vyčlenenie žánrov slúži komunikačná sféra a ciele, individuálne a skupinové črty autora a adresáta, typová štruktúra, autorské stratégie a taktiky a patričné výrazové prostriedky. Superštruktúru v zhode s názormi Teuna A. van Dijka poníma ako schému, pozostávajúcu zo sémantických komponentov príznačných pre žáner. Teóriu superštruktúr dopĺňa o sústavu tzv. diskurzívnych markerov, t. j. delimitátorov súčastí textu, ktoré sa aktivizujú podľa jeho sémantickej štruktúry. Porovnávaním rámcových zložiek bieloruských a anglických odborných textov potvrdzuje poznatok o všeobecnej nelineárnej superštruktúre vedeckých textov.

Natália V. S o l o v j o v o v á (Perm) v štúdiu *Vedecká diskusia ako súborný žáner* zameriava pozornosť na dialogické komunikáty svojho druhu, ktoré sa uplatňujú v tlačenej podobe. V centre jej pozornosti spočívajú dva typy vedeckej diskusie; sú vybudované ako tzv. jednohlasný a na druhej rovine disonantný dialóg. Prvý typ charakterizujú kooperatívne stratégie a taktiky, korektný priebeh, spolupráca komunikantov a pochopenie, vyúsťujúce do nových poznatkov. Druhý typ podporuje konkurencia, úsilie zvíťaziť nad partnerom a posilňovať vlastnú prevahu. Výsledkom uprednostňovania druhého typu je žárový posun – zmena diskusie na polemiku, ktorá je podľa autorky takisto súborným žánrom.

Alexander G a d o m s k ý (Perm) v stati *Štylistický prístup k analýzam religiózneho jazyka* uvažuje o stupni podobnosti a zároveň rozdielnosti medzi pojmi „religiózný jazyk“ a „religiózný štýl“. Vychádza z názorov, ktoré sa objavili na začiatku 90. rokov 20. storočia aj v slovanských podmienkach (pripomenutia o vymedzení osobitného náboženského štýlu v prácach Jozefa Mistríka). Vymedzuje determinanty religiózneho štýlu, poukazuje na množstvo súbežných, nie však synonymických termínov v tomto rangu v slovanskej vedeckej sfére. Zdôrazňuje ich používanie a uplatňovanie jednak v postavení samostatných štýlov, ale aj zaradiovanie na úroveň podštýlov. Pokúša sa nachádzať východiská z terminologickej záplavy a navrhnuť všeobecnejšiu klasifikáciu prejavov v náboženskej komunikačnej sfére. Opiera sa pritom o vzťah (jazyk) *sacrum – profanum* a prihovára sa za používanie strechového termínu religiózný štýl.

Ksenija K o n ě a r e v i ě o v á (Belehrad) vo svojom vedeckom príspevku *O predmete konfrontačných lingvokulturologických výskumov* poukazuje na nevyhnutnosť a účelnosť porovnávacích štúdií ruského a srbského jazyka. Prehľadne predstavuje predmet a doménu lingvokulturológie. Poníma ju ako komplexnú, syntetickú vedeckú disciplínu, študujúcu vzájomné vzťahy medzi kultúrou a jazykom. Tento proces spoluvytvára integrálnu štruktúru vnútrojazykových a mimojazykových (kultúrnych) obsahov. Základné jednotky analýzy autorka štúdie nazýva lingvokulturémami. Na nich sú založené teoretické koncepty, potvrdzujúce ruské a srbské pravoslávne tradície.

Kompletné vydanie ročenky s jej doterajšími číslami sa nachádza aj v elektronickej podobe; aktuálne vydanie je tiež pohodlne prístupné v úplnej verzii. Tento počin treba uvítať. Zmnožujú sa tak možnosti na efektívny vstup čitateľa do poznatkového priestoru a zhodnocujú sa autorské a redakčné úsilia. Každé špecializované periodikum ako nízkonákladová edícia totiž nevyhnutne potrebuje širokú a funkčnú publikačnú platformu.

Prajme hlavnému redaktorovi, aby sa skupinové a osobnostné redakčné nasadenie a spolupráca na všetkých úrovniach životodarne prejavovali aj v ďalších rokoch na potvrdzovaní stanovených tematických línií, prezentovaní hodnotného vedeckého záberu a celkove pri podpore vskutku náročného projektu, akým *Stil* nepochybne je.

Vladimír Patráš

HOMOLÁČ, Jiří: *INTERNETOVÉ DISKUSE O CIKÁNECH A ROMECH*. Acta Universitatis Carolinae – Philologica Monografia 154. Praha: Univerzita Karlova v Praze – Nakladatelství Karolinum 2009. 197 s. ISBN 978-80-246-1515-8.

Rómovia si napriek niekoľkostoročnej existencii mimo pôvodnej domoviny v mnohých prípadoch zachovali osobitný spôsob života, tradície, jazyk a v mnohých prípadoch aj komplikované spolužitie s väčšinovým obyvateľstvom. Uvedené stránky ich existencie sú predmetom záujmu rozličných inštitúcií. Zaoberajú sa nimi nadnárodné orgány, vlády jednotlivých štátov, mimovládne organizácie, miestne orgány, vedecké inštitúcie, médiá aj bežní ľudia, a to nielen takí, ktorí s nimi majú osobné skúsenosti. A s Rómami súvisí aj recenzovaná knižka, hoci jej autor hneď v prvej vete úvodu upozorňuje, že jeho práca nie je o Rómoch. Má pravdu v tom zmysle, že Rómovia v nej nepredstavujú predmet analýzy ako objekty existujúce mimo textu. Je to knižka o postojoch Čechov, ktorí sa zapojili do internetových diskusií o rómskom etniku žijúcom v Čechách. V týchto diskusiách sa však dostávajú na povrch mnohé stránky už desaťročia (ne)riešeného „rómskeho problému“. Internetové diskusie sa teda týkajú konkrétnych javov reality a svoje postoje v nich vyjadrujú konkrétne sociálne skupiny ľudí, no autorovým cieľom nie je, ako uvádza, analyzovať to, čo existuje alebo existovalo v skutočnosti, ale to, čo a ako o tom píšú účastníci vybraných internetových diskusií.

Monografiu tvorí úvod, šesť kapitol, záver, anglické resumé, zoznam analyzovaných diskusií a ďalších internetových textov, bibliografia a menný a vecný register.

Teoretické a metodologické východiská práce autor ozrejmuje v kapitole nazvanej *Diskurzni analýza interetnických vzťahů*. Venuje sa v nej postupne trom vybraným prístupom

k výskumu znakovkej dimenzie interetnických vzťahov, a to van Dijkovej sociokognitívne orientovanej kritickej analýze diskurzu, Wodakovej diskurzno-historickej metóde a Potterovej a Wetherellovej diskurznej psychológii. Po ich stručnej charakteristike upriamuje pozornosť na analýzu interetnických vzťahov v nich a napokon k nim uvádza komentár, obsahujúci výhrady iných autorov aj jeho vlastné výhrady k príslušnému chápaniu analýzy diskurzu. Na pozadí týchto teórií a v polemike s nimi si utvára vlastné ponímanie diskurzu, ktorý definuje ako sieť všetkých textov a reakcií spojených architextovými a intertextovými vzťahmi. Za metodologické zdroje svojej práce považuje etnometodológiu (hlavne jej členskú kategorizačnú analýzu), diskurznu psychológiu (z tej preberá termín interpretačný repertoár, ktorý chápe ako „súbor akýchkoľvek prostriedkov, ktoré v analyzovaných textoch/v textoch danej oblasti viditeľne/zjavne slúžia na formovanie/konštruovanie objektov, subjektov a vzťahov medzi nimi“ (s. 32), pričom za primárne považuje to, či je „daný prostriedok ako súčasť nejakého/niečieho interpretačného repertoáru rozpoznávaný inými/ostatnými aktérmi interakcie“, s. 33) a napokon hausenblasovskú štylistiku.

Jiří Homoláč charakterizuje diskurz o Rómoch z hľadiska žánrov/typov textov, tém a subjektových pozícií. Jeho cieľom však nie je priniesť všestrannú analýzu diskurzu o Rómoch, pri ktorej by bolo treba brať do úvahy aj to, ako o sebe hovoria sami Rómovia, ako o nich hovoria aj iní príslušníci majority (nielen účastníci internetových diskusií), príslušníci iných etník aj cudzie média či politici. Zameriava sa na internetové diskusie, ktoré predstavujú iba časť toho, čo nazýva neoficiálnym majoritným diskurzom o Rómoch. Za príslušníka majority pritom považuje každého, kto v diskusií o Rómoch vystupuje z pozície „my“, kto nemusí svoju pozíciu tematizovať.

V druhej kapitole *Diskurzni analýza internetových diskusií* označuje diskusie o Rómoch ako „postojové“, lebo diskutujúcim v nich nejde o výmenu informácií, ale o vyjadrenie vlastného postoja a súhlasu či nesúhlasu s postojmi iných účastníkov diskusie. Pomerne podrobne rozoberá prínos analýzy internetových diskusií pre analýzu diskurzu: umožňujú analytikovi vytvoriť si reálnejšiu predstavu o diskurze na danú tému v porovnaní s tým, ako on sám rozumie monologickému textu, poskytujú mu materiál, ktorý by si ináč zadovažoval len veľmi ťažko, a keďže tieto diskusie prinášajú o svete (mimo danej diskusie) nespoľahlivé informácie, umožňujú mu sústrediť sa len na to, ako sú v interakcii utvárané subjekty a objekty a čo a ako sa o danej téme v internetovej diskusií píše. Značnú časť tejto kapitoly J. Homoláč venuje diskurznej analýze niektorých charakteristických črt internetových diskusií. Patrí medzi ne skutočnosť, že internetové diskusie sú prístupné dlhší čas (analytikovi to umožňuje konfrontovať vlastné porozumenie diskusie s tým, ako charakterizujú diskusiu jej účastníci), diskutujúci nevedia, kto sa diskusie zúčastňuje, používajú nicky, používajú vulgarity (diskurzni analýza by mala skúmať, čo tým diskutujúci sledujú); internetové diskusie majú administrátora (analytik sa snaží ukázať, čo sa v diskusií robí s výrokmi týkajúcimi sa zásahov administrátora) a sú v nich provokatéri. Jazykovými prostriedkami sa autor zaoberá len vtedy, keď slúžia na konštruovanie subjektov a objektov a vzťahov medzi nimi (napríklad pravopisné chyby a používanie slovakizmov ako východisko pre ďalšiu argumentáciu). Autor podčiarkuje výhody využitia internetu pri diskurznej analýze: analytik ľahko získava prístup k rozličným typom textov o Rómoch a to mu umožňuje vytvoriť si širšiu predstavu o vzťahu diskurzu o Rómoch k iným diskurzom, v čom mu pomáha aj analýza intertextových vzťahov.

V tretej kapitole nazvanej *Interpretační repertoáry užívané v internetových diskusích o Romech* J. Homoláč vymedzuje dva základné interpretačné repertoáre, a to „protirómsky“, ktorého prostriedky využívajú typicky tí, ktorí sa vyjadrujú o Rómoch negatívne (označuje ho ako interpretačný repertoár X), a „protiprotirómsky“ využívaný tými, ktorí sa zastávajú Rómov (interpretačný repertoár Y). Obidva uvedené repertoáre považuje za analytické konštrukty, ktoré v diskusii od seba nemožno prísne oddeliť: jeden diskutujúci môže použiť v rozličných príspevkoch, ale aj v jednom príspevku, prostriedky z oboch repertoárov, čo J. Homoláč interpretuje ako odraz komunikačných cieľov diskutujúceho.

Do internetových diskusií o Rómoch sa zapájajú rozliční účastníci a na základe toho, ako sa prejavujú, J. Homoláč vymedzuje štyri hlavné subjektové pozície: Rómovia, normálni Česi, vyložení rasisti a zástancovia Rómov, a každú z nich stručne charakterizuje. Najmenším problémom sú podľa neho nositelia kategórie Rómovia, lebo tí sa na analyzovaných diskusiách zúčastňujú len výnimočne. Najširšiu subjektovú pozíciu predstavujú normálni Česi, ktorí sa vymedzujú negatívne voči Rómom, zástancom Rómov aj vyloženým rasistom a svoj názor považujú za väčšinový. Vyložení rasisti nepovažujú za potrebné svoj negatívny postoj k Rómom zdôvodňovať, lebo vyplýva čisto z ich etnickej príslušnosti. Nositelia kategórie zástancovia Rómov sa považujú za príslušníkov majority, no zastávajú sa Rómov a kritizujú vzťah majority k nim. J. Homoláč uvádza, ako sa uvedené kategórie konštruujú a aké predikáty sa obvykle pripisujú jednotlivým kategóriám. Napríklad medzi najčastejšie kategoriálne viazané predikáty pripisované Rómom patrí, že sú paraziti, nechcú sa prispôbiť majorite, poškodzujú povesť majority a sú rasisti. Kategoriálne viazané predikáty, akými najčastejšie označujú nositelia kategórie normálni Česi samých seba, sú, že normálni Česi sú slušní ľudia, sú obeťami Rómov a nie sú rasisti, lebo ich negatívny vzťah k Rómom je odôvodnený a je reakciou na ich správanie. Normálni Česi sa vymedzujú voči Rómom, vyloženým rasistom, ale aj domácim politikom, cudzine, zástancom Rómov a domácim a zahraničným médiám.

Používatelia interpretačného repertoáru Y sa zastávajú Rómov a vymedzujú sa oproti ostatným diskutujúcim. J. Homoláč dokazuje, že tento repertoár je v porovnaní s interpretačným repertoárom X chudobnejší a je od neho odvodený. Typické prostriedky protiprotirómskeho repertoáru delí do troch skupín: výroky deklarujúce rovnoprávne postavenie Rómov, odmietanie negatívnych zovšeobecnení a obhajoba Rómov.

Analýza diskusných príspevkov ukazuje sa, že používatelia oboch interpretačných repertoárov môžu používať aj rovnaké entity (napríklad slušný Róm), no v takom prípade o nich hovoria niečo iné, ináč ich hodnotia a niečo iné z nich vyvodzujú.

V nasledujúcich dvoch kapitolách nazvaných „*Slovenšti Romové míří na západ*“ (analýza internetové diskuse o migraci Romů) a *Vlasta Horváth SuperStar* (analýza internetové diskuse o slušném Romovi) J. Homoláč ukazuje, ako sa interpretačné repertoáre X a Y používajú v diskusiách na konkrétnu tému, či a ako sa so zmenou témy menia, na čo diskutujúci reagujú a ako reagujú na diskusné príspevky druhých. Potvrďuje svoju hypotézu o existencii dvoch interpretačných repertoárov používaných v internetovej diskusii o Rómoch, ktoré diskutujúci využívajú v súlade s tým, čo chcú aktuálne v diskusii docieľiť. Ďalej ukazuje, že pre všetky internetové diskusie o Rómoch je charakteristický prechod od jednej čiastkovej témy k inej.

V šiestej kapitole nazvanej *Diskurz, interpretační repertoár a internetové diskuse o Romech* sa J. Homoláč vracia k teoretickým východiskám svojej práce. Širšie ako v prvej kapitole charakterizuje svoje chápanie textovo orientovanej diskurznej analýzy a jej úlohy.

Pojmoslovnne oddeľuje udalostnú a systémovú dimenziu používania jazyka, teda diskurz od interpretačného repertoáru, čím sa líši od Pottera a Wetherellovej, ktorí ich považujú za synonymá. V podkapitolke nazvanej *Diskurzni dimenze interetnických vzťahů* hľadá argumenty, prečo nie je z analytického hľadiska nosné považovať internetové diskusie o Rómoch za formu rasistického diskurzu a vyčleniť ich z bežného majoritného diskurzu.

Na záver autor uvádza, že svoju prácu nepovažuje za kritickú analýzu diskurzu. Nazdáva sa však, že jeho analýza neoficiálneho diskurzu o Rómoch by mohla poslúžiť pri oficiálnom diskurze o Rómoch a mohla by ovplyvniť diskurz zástancov Rómov. Opakovane pociťuje potrebu zaujať postoj k používaniu výrazov rasista a rasizmus, s ktorými sa často operuje v internetových diskusiách. Tieto výrazy považuje výhradne za členské kategórie a v prípade diskurzu o Rómoch pokladá za nevhodné, ba až za kontraproduktívne hovoriť o rasistickom diskurze. (Pravda, asi s výnimkou subjektovej pozície vyložení rasisti, ktorí používajú prostriedky z repertoáru biologického rasizmu.) Opakovane uvádza aj dôvody, prečo príslušníkov kategórie normálni Česi nepokladá za rasistov: oni sami sa za rasistov nepokladajú, lebo ich postoj je odôvodnený (pramení z ich skúsenosti s Rómami, nie z etnickej príslušnosti rómskej menšiny). Tvrdí to napriek mnohým generalizáciám, ktoré diskutujúci používajú: väčšina účastníkov internetových diskusií zaujíma negatívny postoj nielen k tým Rómom, ktorým možno pripísať vyššie uvedené kategoriálne viazané predikáty, ale k Rómom všeobecne. A pravdepodobne sa medzi diskutujúcimi nájdu aj takí, ktorí nemajú osobné skúsenosti s Rómami, ktorí pri utváraní svojich postojov nachádzajú oporu len v tom, čo sa o Rómoch (ako takých) traduje, čo videli v televízii, čo si o niektorých Rómoch prečítali alebo čo o nich počuli.

V Homoláčovej monografii dostáva čitateľ do rúk zaujímavú, fundovanú a originálnu prácu. Kniha obohacuje doterajšie teoretické prístupy k diskurznej analýze interetnických vzťahov, podčiarkuje možnosti, ktoré autorovi prináša internet (čo určite platí aj pre iné oblasti vedeckého výskumu) a súčasne poukazuje na praktický problém – veľmi negatívne postoje mnohých normálnych Čechov k rómskej menšine prameniace z pretrvávajúcej vážnej spoločenskej situácie. Hoci je „dej“ knihy situovaný do Čiech, je veľmi pravdepodobné, že podobný charakter by mala podobne zameraná analýza aj v mnohých ďalších krajinách, kde žije početná rómska menšina. Prínosom monografie je aj to, že prináša na zamyslenie viacero podnetov súvisiacich s diskurznými a nediskurznými praktikami v interetnických vzťahoch.

Anna Rácová

KRONIKA

JUBILEUM PROFESORA GABRIELA ALTMANNA

Prof. PhDr. Gabriel Altmann, emeritný profesor Bochumskej univerzity, sa v minulom roku dožil neuveriteľných osemdesiat rokov. Nebyť toho, že stopercentne vieme, že sa náš jubilant narodil 24. mája 1931 v novohradskej obci Poltár, neuveríme. Zodpovedný je za to jeho mladistvý duch či jeho „šprímý“, s ktorými si stále nemieni dať pokoj (porov. jeho humorné eskapády, ktoré občas uverejňuje aj vo vážnych vedeckých kompendiách, napr. *Úvod do kongresológie*, *Typológia kongresových spáčov*, *Príspevok k dejinám degeneratívnej lingvistiky* a i.), ale najmä počet a priebojnosť jeho vedeckých prác, ktoré dodnes vychádzajú s nepoľavujúcim tempom (porov. priloženú bibliografiu).

Pripomeňme, že po štúdiu orientalistiky na Filozofickej fakulte Karlovej univerzity v Prahe (porovnávacía indonézistika a japanológia) G. Altmann pracoval od roku 1960 v niekdajšom Kabinete orientalistiky SAV v Bratislave, kde pôsobil až do známych udalostí v Československu v roku 1968. Už vtedy v Bratislave sa mu otvoril veľký svet, najprv ako orientalistovi iba potenciálne, po emigrácii aj reálne. Od začiatku 70. rokov sa po kratších zastávkach v Kolíne nad Rýnom a v Mannheime usadil na Ruhrskej univerzite v Bochume, kde prednášal dlhé roky matematickú a štatistickú lingvistiku.

Vo svojej vedeckej práci G. Altmann venuje pozornosť najmä kvantitatívnemu modelovaniu jazyka a textu, neskoršie ho však „chytla“ predovšetkým teória pravdepodobnostných rozdelení ako nástroja pre matematické modelovanie a formulovanie lingvistických zákonitostí. Zaujal ho najmä pohyb od hypotéz k jazykovým zákonom, ich odvodzovanie z teoretických predpokladov, matematické formulovanie a podmienky ich empirického testovania. Objavil, resp. formuloval či matematicky odvodil celý rad jazykových a textových zákonov, ako napr. diverzifikačný jazykový zákon, neskôr po ňom samom pomenovaný Mentzerathov-Altmanov zákon (ide o jeden z najznámejších, ale i najvšeobecnejších zákonov lingvistickej štatistiky, ktorý hovorí, že čím je jazykový konštrukt väčší, tým menšie sú jeho komponenty), rozvinul Piotrowského zákon a pod. Vedľa svojej výskumnej práce je Gabriel Altmann celé desaťročia známy ako spoľahlivý „motor“ medzinárodnej organizácie kvantitatívnej lingvistiky. A známy je aj ako iniciátor a vedúca osobnosť knižnej edície *Quantitative Linguistics*, v rámci ktorej už vyšlo viac ako 60 kníh, ako aj časopisov *Journal of Quantitative Linguistics* (vychádza od r. 1994) a *Glottometrics* (vychádza od r. 2001). Všeobecne sa uznáva, že vývin európskej a svetovej kvantitatívnej lingvistiky nesie už viac desaťročí výraznú pečať rukopisu Gabriela Altmanna. Naš jubilant sa totiž veľmi skoro etabloval a úspešne presadil v náročnom prostredí svetovej vedy, v čom by mohol byť vzorom a povzbudením i pre ďalších potenciálnych adeptov vedy s dobrodružnejšou povahou aj na Slovensku. Charakteristickou črtou jeho kariéry bola od začiatku odvaha kriticky a z nových uhlov pohľadu pozrieť sa na základy jazykovednej tradície i na uznávané tézy klasickej teórie jazyka. Mnohé postuláty a axiómy, s ktorými pracuje súčasná (tradičná) jazykoveda, vysunul do tzv. predvedeckého štádia, odha-

liac ich „triky“. napr. hromadením ad hoc-hypotéz. Ak nikde inde, tak jeho inštruktívny výklad o týchto otázkach teoretickej (jazyko)vedy možno nájsť v kolektívnej monografii *Úvod do analýzy textov*, ktorá vyšla v r. 2003 vo vydavateľstve Veda.

Profesor Gabriel Altmann pokračuje na plný výkon aj po tom, čo svoj hlavný stan presunul z Ruhrskej univerzity do svojho súkromného sídla na Stüttinghauseringstrasse v Lüdenscheide, ktoré je zároveň aj vydavateľstvom (RAM-Verlag). Ako vidieť z jeho osobnej bibliografie za posledných 10 rokov, záľuba priberať do čo najväčšieho počtu svojich publikácií spoluautora, príp. aj spoluautorov ho stále neopustila. Vytvára sa tým nepochybne synergický efekt, ktorému v rámci všeobecnej teórie synergie sám venoval mnoho pozornosti. V príspevku známeho lingvistu a orientalistu Luďka Hřebíčka (*Filologie versus lingvistika*, Vesmír 2008/7) si vyslúžil dokonca porovnanie s Ferdinandom de Saussurem, otcom štrukturalizmu, tým, že svojim všeobecným poňatím vedy a predovšetkým svojimi početnými odbornými prácami naznačil, podobne ako F. de Saussure, nový smer v jazykovede. Zopakujme tu aj my slová Gabriela Altmanna z už spomínanej kolektívnej monografie (2003), ktorú pripravili pod jeho vedením nemeckí, českí a slovenskí lingvisti, textoví analytici a matematici a ktorá ako jedna z mála jeho textov posledného desaťročia vyšla po slovensky. Podľa tejto formulácie G. Altmanna „veda, ktorej chýbajú hypotézy, je protoveda a veda, ktorej hypotézy sú netestovateľné, je pseudoveda ... Vo filologických vedách existujú dodnes poddisciplíny, ktoré sa uspokojia s tým, že rozmnožujú batériu pojmov, vytvárajú množstvo „-izmov“ a „-ém“ na opis a klasifikáciu javov a žijú v domnení, že vytvárajú teóriu ...“.

Pripomeňme znovu i jeho početné preklady z malajskej a indonézskej literatúry i detektívky, ktoré napísal. Možno len obdivovať jeho nezdolný optimizmus, nadhľad, povestný zmysel pre distingvovaný humor, ktorého terčom býva obvykle aj on sám, ako aj jeho dobrorečnú eleganciu.

Želáme jubilantovi – tak ako už aj pri sedemdesiatke – naďalej veľa síl a pohody, aby mohol s preňho prisľobčenou svižnosťou naplniť všetky svoje ďalšie plány.

Slavomír Ondrejovič

BIBLIOGRAFIA PRÁC GABRIELA ALTMANNA ZA ROKY 2001 – 2010

Jednotlivé bibliografické položky z produkcie G. Altmanna uvádzame tu – podobne ako pri jej prvej časti – tak, že v nej osobitne vyčleňujeme a) knižné vydania, b) štúdie a články a c) recenzie. K nej na tomto mieste pridávame ešte rubriku d) populárnovedné príspevky, e) preklady, f) editorskú činnosť a aj špecifické g) štúdie ladené humorne. Táto bibliografia prác Gabriela Altmanna nadväzuje na Bibliografiu prác Gabriela Altmanna za roky 1961 – 2000, ktorá vyšla v Jazykovednom časopise v r. 2001 (Jazykovedný časopis, roč. 25, č. 1, s. 68 – 78).

KNIŽNÉ PUBLIKÁCIE

Denotative Textanalyse. Wien: Edition Praesens 2002 (spoluautor Arne Ziegler).

Einführung in die quantitative Lexikologie. Göttingen: Peust & Gutschmidt 2002 (spoluautor Dariusch Bagheri, Hans Goebel, Reinhart Koehler, Claudia Pruen).

- Úvod do analýzy textov. Bratislava: Veda 2003 (spoluautori Gejza Wimmer, Luděk Hřebíček, Slavomír Ondrejovič, Soňa Wimmerová).
- Problems in Quantitative Linguistics 1. Lüdenscheid: RAM-Verlag 2008 (spoluautori Udo Strauss, Fengxiang Fan).
- Anleitung zu quantitativen Textanalysen. Methoden und Anwendungen. Lüdenscheid: RAM-Verlag 2008 (spoluautorka Vivien Altmann).
- Word frequency studies. Berlin – New York : Mouton de Gruyter 2009 (spoluautori Ioan-Iovitz Popescu, Peter Grzybek, N. D. Jayaram, Reinhart Koehler, Viktor Krupa, Jan Mačutek, R. Pustet, Ludmila Uhlířová, M. N. Vidya).
- Aspects of word frequencies. Lüdenscheid : RAM-Verlag 2009 (spoluautori Ioan-Iovitz Popescu, Jan Mačutek).
- Problems in Quantitative Linguistics 2. Lüdenscheid : RAM 2009 (spoluautor Reinhart Koehler).
- Quantitative analysis of Italian texts. Lüdenscheid : RAM-Verlag 2010 (spoluautori Arjuna Tuzzi, Ioan-Iovitz Popescu).
- Vectors and Codes of Text. Lüdenscheid: RAM-Verlag 2010 (spoluautori Ioan-Iovitz Popescu, E. Kelih, Jan Mačutek, Radek Čech, Karl-Heinz Best).
- The lambda-structure of texts. Lüdenscheid : RAM-Verlag 2011 (spoluautori Ioan-Iovitz Popescu, Radek Čech).

ŠTÚDIE A ČLÁNKY

2000

- Probability distributions of syntactic units and properties. In: Journal of Quantitative Linguistics 7, 2000, s. 189 – 200 (spoluautor Reinhard Koehler).
- A contribution to text spectra. Glottometrics 1, 2000, s. 97 – 108 (spoluautori Arne Ziegler, Karl-Heinz Best).

2001

- Theory building in text science. In: Uhlířová, L., Wimmer, G., Altmann, G., Köhler, R. (eds.). Text as a linguistic paradigm: levels, constituents, constructs. Festschrift in honour of Luděk Hřebíček. Trier: WVT 2001, s. 10 – 20.
- Models of rank-frequency distributions in language and music. In: Uhlířová, L., Wimmer, G., Altmann, G., Köhler, R. (eds.). Text as a linguistic paradigm: levels, constituents, constructs. Festschrift in honour of Luděk Hřebíček. Trier: WVT 2001, 283 – 294 (spoluautor Gejza Wimmer).
- Some statistical investigations concerning word classes. Glottometrics 1, 2001, s. 109 – 123 (spoluautor Gejza Wimmer).
- A new type of partial-sums distributions. Statistics and Probability Letters 52, 2001, s. 359 – 364 (spoluautor Gejza Wimmer).
- Two hypotheses on synonymy. In: Ondrejovič, S., Považaj, M. (eds.). Lexicographica '99. Zborník na počesť Kláry Buzássyovej. Bratislava: Veda 2001, s. 218 – 225 (spoluautor Gejza Wimmer).
- Beziehung zwischen Synonymie und Polysemie. In: Ondrejovič, S., Považaj, M. (eds.). Lexicographica '99. Zborník na počesť Kláry Buzássyovej Bratislava: Veda 2001, 236 – 229 (spoluautor Arne Ziegler).

2002

Der altrussische Jerwandel. *Glottometrics* 2, 2002, s. 34 – 44.

Zipfian linguistics. *Glottometrics* 3, 2002, 19 – 26 (spoluautor Werner Lehfeldt).

Nominalstil. *ETC – Empirical Text and Culture Research* 2, 2002, s. 72 – 85 (spoluautori Arne Ziegler, Karl-Heinz Best).

Oscillation in the frequency-length relationship. *Glottometrics* 5, 2002, s. 97 – 107 (spoluautor Peter Grzybek).

2003

Protekanie padenija reducirovannyh v drevnerusskom jazyke v svete zakona Piotrovskich. *Russian Linguistics* 27, 2003, s. 141 – 149 (spoluautor Werner Lehfeldt).

Age and polysemy of words. *Glottometrics* 6, 2003, s. 61 – 64 (spoluautor Ude Strauss).

Python for linguistics? *Glottometrics* 6, 2003, s. 70 – 78 (spoluautor R. Juengling).

Text stratification. *Journal of Quantitative Linguistics*, 10, 2003, s. 275 – 292 (spoluautor Arne Ziegler).

2004

Symmetry of Japanese kanji lexical productivity on the left- and right-hand sides. *Glottometrics* 7, 2004, s. 65 – 84 (spoluautor Katsuo Tamaoka).

Script complexity. *Glottometrics* 8, 2004, 68 – 73.

Graphemhäufigkeiten (am Beispiel des Russischen). Teil II: Modelle der Häufigkeitsverteilung. *Anzeiger für slavische Philologie* 32, 2004, s. 25 – 54 (spoluautori Peter Grzybek, Emmerich Kelih).

2005

Information content of words in texts. In: Grzybek, P. (ed.). Boston: Kluwer 2005, s. 93 – 117 (spoluautor S. Andersen).

Word length and word frequency. In: Grzybek, P. (ed.). Boston: Kluwer 2005, s. 255 – 272 (spoluautori Ude Strauss, Peter Grzybek).

Towards a unified derivation of some linguistic laws. In: Grzybek, P. (ed.). *Contributions to the Science of Language. Word Length Studies and Related Issues*. Boston: Kluwer 2005, s. 207 – 316 (spoluautor Gejza Wimmer).

Some properties of graphemic systems. *Glottometrics* 9, 2005, s. 29 – 39 (spoluautor Karl-Heinz Best).

On letter distinctivity. *Glottometrics* 9, 2005, a. 46 – 53 (spoluautor G. Antić).

Morpheme length distribution in Lakota. *Journal of Quantitative Linguistics*, 12(1), 2005, s. 53 – 64 (spoluautorka Regina Pustet).

Moda ta istina v lingvistici. In: *Problemy kvantitativnoj lingvistiki 2005*. Černivci: Ruta 2005, s. 3 – 11.

Aims and methods of quantitative linguistics. In: *Problemy kvantitativnoj lingvistiki 2005*. Černivci: Ruta 2005, s. 12 – 41 (spoluautor Reinhardt Koehler).

Physicists look at language. In: *Problemy kvantitativnoj lingvistiki*. Černivci: Ruta 2005, 42 – 59 (spoluautor P. Meyer).

Phonic word structure. In: Köhler, R., Altmann, G., Piotrowski, R. G., *Handbook of Quantitative Linguistics*. Berlin: de Gruyter 2005, s. 191 – 201.

Diversification processes. In: Köhler, R., Altmann, G., Piotrowski, R. G., *Handbook of Quantitative Linguistics*. Berlin: de Gruyter 2005, s. 646 – 659.

Unified derivation of some linguistic laws. In: Köhler, R., Altmann, G., Piotrowski, R. G. (eds.). *Handbook of Quantitative Linguistics*. Berlin: de Gruyter 2005, s. 791 – 807 (spoluautor Gejza Wimmer).

2006

Some aspects of word frequencies. *Glottometrics* 13, 2006, s. 23 – 46 (spoluautor Ioan-Ioanitz Popescu).

Fundamentals of quantitative linguistics. In: Genzor J., Bucková, M. (ed.). *Favete linguis. Studies in Honour of Viktor Krupa*. Bratislava: Slovak Academic Press 2006, s. 15 – 27.

Some geometric properties of word frequency distributions. *Göttinger Beiträge zur Sprachwissenschaft* 13, 2006, s. 87 – 98 (spoluautor Ioan-Ioanitz Popescu).

2007

Latent connotative text structure. In: Mehler, A., Köhler, R. (eds.). *Aspects of automatic text analysis*. Berlin – Heidelberg: Springer 2007, s. 211 – 229 (spoluautor Arne Ziegler).

Graphemhäufigkeiten im Slowakischen. Teil II: Mit Digraphen. In: Kozmová, R. (ed.). *Sprache und Sprachen in mitteleuropäischen Raum*. Trnava: Univerzita sv. Cyrila a Metoda 2007, s. 661 – 664 (spoluautori Peter Grzybek, Emmerich Kelih).

Some properties of English compounds. In: Kaľuščenko, V., Köhler, R., Levickij, V. (eds.). *Problems of typological and quantitative lexicology*. Černovcy: Ruta 2007, s. 177 – 189 (spoluautor Fengxiang Fan).

Measuring the cohesion of compounds. In: Kaľuščenko, V., Köhler, R., Levickij, V. (eds.). *Problems of typological and quantitative lexicology*. Černovcy: Ruta 2007, s. 190 – 209 (spoluautor Fengxiang Fan).

Discrete and continuous modelling in quantitative linguistics. *Journal of Quantitative Linguistics* 14(1), 2007, s. 81 – 94 (spoluautor Jan Mačutek).

On the dynamics of word classes in text. *Glottometrics* 14, 2007, s. 58 – 71 (spoluautori Ioan-Ioanitz Popescu, Karl-Heinz Best).

Confidence intervals and tests for the h-point and related text characteristics. *Glottometrics* 15, 2007, s. 42 – 52 (spoluautori Jan Mičutek, Ioan-Ioanitz Popescu).

Writer's view of text generation. *Glottometrics* 15, s. 71 – 81 (spoluautor Ioan-Ioanitz Popescu).

Poesie und Mathematik. *Göttinger Beiträge zur Sprachwissenschaft* 14, 2007, s. 1 – 24.

On diversity of word frequencies and language typology. *Göttinger Beiträge zur Sprachwissenschaft* 14, 2007, s. 83 – 91 (spoluautor Ioan-Ioanitz Popescu).

2008

Some problems of musical texts. *Glottometrics* 16, 2008, s. 80 – 110 (spoluautori Zuzana Martináková, Jan Mačutek, Ioan-Ioanitz Popescu).

Zipf's mean and language typology. *Glottometrics* 16, 2008, s. 23 – 37 (spoluautor Ioan-Ioanitz Popescu).

- On the dynamics of the compounding of Japanese Kanji with common and proper nouns. *Journal of Quantitative Linguistics* 15(2), 2008, s. 136 – 153 (spoluautori Katsuo Tamaoka, P. Meyer, Sh. Makioka).
- The phoneme-grapheme relation in Italian. In: Altmann, G., Fan, F. (eds). *Analyses of Script*. Berlin: de Gruyter 2008, s. 11 – 21 (spoluautor G. Bernhard).
- Graphemic representation of English phonemes. In: Altmann, G., Fan, F. (eds). *Analyses of Script*. Berlin: de Gruyter 2008, s. 23 – 57 (spoluautor Fengxiang Fang).
- The phoneme-grapheme relation in Slovak. In: Altmann, G., Fan, F. (eds). *Analyses of Script*. Berlin: de Gruyter 2008, 77 – 85 (spoluautorka Emília Nemcová).
- Script ornamentality. In: Altmann, G., Fan, F. (eds). *Analyses of Script*. Berlin: de Gruyter 2008, s. 87 – 100 (spoluautor Karl-Heinz Best).
- On the decrease of complexity from hieroglyphs to hieratic symbols. In: Altmann, G., Fan, F. (eds.). *Analyses of Script*. Berlin: de Gruyter 2008, s. 101 – 110 (spoluautor I. Hegenbarth-Reichardt).
- On graphemic representation of the Oriya phonemes. In: Altmann, G., Fan, F. (eds). *Analyses of Script*. Berlin: de Gruyter 2008, s. 117 – 136 (spoluautor P. Mohanty).
- Towards a theory of script. In: Altmann, G., Fan, F. (eds.). *Analyses of Script*. Berlin: de Gruyter 2008, s. 145 – 160.
- Autosemantic compactness of texts. In: Altmann, G., Zadorozhna, I, Matskulyak, Y. (eds.), *Problems of General, Germanic and Slavic Linguistics. Papers for 70-th anniversary of Professor V. Levickij*. Chernivtsi: Books – XXI, 2008, s. 472 – 480 (spoluautor Ioan-Ioanitz Popescu).
- Methodologische Probleme der Sprachtypologie. In: Altmann, G., Zadorozhna, I, Matskulyak, Y. (eds.). *Problems of General, Germanic and Slavic Linguistics. Papers for 70-th anniversary of Professor V. Levickij*. Chernivtsi: Books – XXI, 2008.
- On two simplifications of the Japanese writing system. In: Altmann, G., Zadorozhna, I, Matskulyak, Y. (eds.). *Problems of General, Germanic and Slavic Linguistics. Papers for 70-th anniversary of Professor V. Levickij*. Chernivtsi: Books – XXI, 2008 s. 493 – 502 (spoluautor H. Sanada).
- On the dynamics of the compounding of Japanese kanji with common and proper nouns. *Journal of Quantitative Linguistics* 15(2), 2008, s. 136 – 153 (spoluautori Katsuo Tamaoka, P. Meyer, Sh. Makioka).
- On the symbiosis of physicists and linguists. *Romanian Reports in Physics* 60(3), 2008, s. 417 – 422.
- Word frequency and arc length, *Glottometrics* 17, 2008, s. 18 – 42 (spoluautori Ioan-Ioanitz Popescu, Jan Mačutek).
- On meaning diversification in English. *Glottometrics* 17, 2008, s. 66 – 78 (spoluautor Fengxiang Fan).
- Arc length and meaning diversification in English. *Glottometrics* 17, 2008, s. 79 – 86 (spoluautori Fengxiang Fan, Ioan-Ioanitz Popescu).
- On the regularity of diversification in language. *Glottometrics* 17, 2008, s. 94 – 108 (spoluautor Ioan-Ioanitz Popescu).
- Hapax legomena and language typology. *Journal of Quantitative Linguistics* 15(4), 2008, s. 370 – 378 (spoluautor Ioan-Ioanitz Popescu).

Aims and scope of quantitative linguistics. In: Mohanty, P., Köhler, R. (eds). *Readings in Quantitative Linguistics*. Delhi: Indian Institute of Language Studies 2008, s. 1 – 32 (spoluautor Reinhard Koehler).

Testing hypotheses in Quantitative linguistics. In: Mohanty, P., Köhler, R. (eds.). *Readings in Quantitative Linguistics*. Delhi: Indian Institute of Language Studies 2008, s. 33 – 44 (spoluautor Jan Mačutek).

Compounding and meaning generality. In: Mislovičová, S. (ed.). *Jazyk a jazykoveda v pohybe. Na počesť Slavomíra Ondrejoviča*. Bratislava: Veda 2008, s. 438 – 442 (spoluautori Fengxiang Fan, Reinhart Koehler).

2009

Zipf's law – another view. *Quality and Quantity Online* 9. 5. 2009 (Ioan-Ioanitz Popescu, Reinhart Koehler) <http://www.springerlink.com/content/v268444738300073/>

Diversification of the case. *Glottometrics* 18, 2009, s. 32 – 39 (Ioan-Ioanitz Popescu, Emmerich Kelih, Karl.-Heinz Best).

A modified text indicator. In: Kelih., E., Levickij, V., Altmann, G. (eds). *Methods of text analysis*. Černivci: ČNU 2009, s. 208 – 229 (spoluautor Ioan-Ioanitz Popescu).

Weight factor formalism in the study of lexical growth: the case of textually modelled strings of English verbs. In: Kelih., E., Levickij, V., Altmann, G. (eds). *Methods of text analysis*. Černivci: ČNU 2009, s. 13 – 39 (spoluautori M. Bilynsky, A, Perymybida).

Ord's criterion in musical texts. *Glottology* 2, 2009, 86 – 98 (Zuzana Martináková, Jan Mačutek, Ioan-Ioanitz Popescu).

Texte und Theorien. In: Delcourt, C., Hug, M. (eds.). *Mélanges offerts à Charles Muller*. Paris: Conseil International de la Langue Française 2009, s. 37 – 45.

Parts-of-speech diversification in Italian texts. *Glottometrics* 19, 2009, s. 42 – 48 (spoluautori Arjuna Tuzzi, Ioan-Ioanitz Popescu).

Diversification of postpositions in Japanese. *Glottometrics* 19, 2009, s. 70 – 79 (spoluautor H. Sanada).

Zipf's law in Italian texts. *Journal of Quantitative Linguistics* 16(4), 2009, s. 354 – 367 (spoluautori Arjuna Tuzzi, Ioan-Ioanitz Popescu).

Stratification in musical texts based on rank.-frequency distribution of tone pitches. *Proceedings of the 10th WSEAS International Conference on Acoustics and Music: Theory and Applications*. Prague, March 2009, s. 116 – 119 (spoluautori Ioan-Ioanitz Popescu, Zuzana Martináková-Rendeková).

2010

Word associations in French. In: Berndt, A., Böcker, J. (eds.). *Sprachlehrforschung: Theorie und Empirie*. Frankfurt: Peter Lang 2010, s. 223 – 227 (spoluautori Emília Nemcová, Ioan-Ioanitz Popescu).

Zipf's law – another view. *Quality & Quantity* 44(4), 2010, s. 713 – 731 (spoluautori Ioan-Ioanitz Popescu, Reinhard Koehler).

The golden section in texts. *ETC – Empirical Texts and Culture Research* 4, 2010, s. 30 – 41 (spoluautori Arjuna Tuzzi, Ioan-Ioanitz Popescu).

Analysis of Italian word classes. *Glottometrics* 20, 2010, s. 12 – 28 (spoluautori A. Overbeck, Arjuna Tuzzi, Ioan-Ioanitz Popescu).

Dynamics of word length in sentences. *Glottometrics* 20, 2010, s. 70 – 109 (spoluautori Fengxiang Fan, Peter Grzybek).

Word forms, style and typology. *Glottology* 3(1), 2010, s. 89 – 96 (spoluautori Ioan Ioanitz Popescu, Jan Mačutek).

2011

Quantitative linguistics. In: Hogan, P. C. (ed), *The Cambridge Encyclopedia of the Language Sciences*: New York, Cambridge UP 2011, s. 695 – 697 (spoluautor Reinhart Koehler).

RECENZIE A REFERÁTY

Oakes, M. P., *Statistics for Corpus Linguistics*. Edinburgh: Edinburgh UP 1998. In: *Journal of Quantitative Linguistics* 6, 1999, s. 269 – 270.

Viprey, J. M., *Dynamique du vocabulaire des Fleurs du mal*. Paris: Honoré Champion 1997. In: *Journal of Quantitative Linguistics* 7, 2000, s. 185 – 186.

Haspelmath, M.: *Optimality and diachronic adaptation*. *Zeitschrift für Sprachwissenschaft* 18.2 (1999)[2000], s. 180 – 205, mit Diskussion, s. 206 – 268. In: *Göttinger Gelehrten Anzeiger* 2002, 182 – 194 (spoluautor Werner Lehfeldt).

Best, K.-H.: *Quantitative Linguistik. Eine Annäherung*. Göttingen: Peust & Gutschmidt 2001. In: *Glottometrics* 2, 2002, s. 98 – 100.

Bybee, J., Hopper, P. (eds.): *Frequency and the emergence of linguistic structure*. Amsterdam: Benjamins 2001. In: *Journal of Quantitative Linguistics* 11, 2004, s. 275 – 304 (spoluautor Werner Lehfeldt).

Siemund, P. (Hrsg.): *Methodology in linguistic typology*. *Sprachtypologie und Universalienforschung* 53, 2000, Heft 1. Berlin: Akademie Verlag. In: *Göttingische Gelehrte Anzeigen* 255,(1-2), 2003, s. 137 – 152 (spoluautor Werner Lehfeldt).

Skalička, V.: *Souborné dílo I, II*. Praha: Karolinum 2004. In: *Journal of Quantitative Linguistics* 14(1), s. 100 – 109 (spoluautor Luděk Hřebíček).

Skalička, V.: *Souborné dílo. III. díl*. Praha: Nakladatelství Karolinum 2006. P. s. 925 – 1401 (spoluautor Luděk Hřebíček).

POPULÁRNOVEDNÉ ČLÁNKY (DOPLNKY ZA ROKY 1960 – 1970)

Ostrov umelcov. In: *Roľnícke noviny*, 15, 1960 (17. 8. 1960), s. 2.

Štatistika a poetika. In: *Svet vedy* 10, 1963, č. 1, s. 67.

Betjaky, vlaky, lietadlá. In: *Príroda a spoločnosť* 17, 1963, s. 16 – 19.

250 nyelven beszélő ország. In: *Természet és társadalom* 5, 1964, s. 32 – 33.

Kvantitatívne metódy v jazykovede. In: *Svet vedy* 12, 1965, č. 1, s. 2 – 4.

Problémy indonézskej kultúry. In: *Svet vedy* 12/3, 1965, č. 3, s. 169 – 174.

Jazykové problémy Indonézie. In: *Svet vedy* 12, 1965, s. 402 – 405.

Pískajúci ostrov. In: *Príroda a spoločnosť* 6, 1966, s. 52 – 53.

Športujúce kravy. In: *Letná revue* 1968, s. 137 – 139.

Ako sa učiť cudzí jazyk. In: *Príroda a spoločnosť* 17, 1968, s. 34 – 37.

Čo je typológia jazykov. In: *Svet vedy* 9, 1968, s. 551 – 552.

Prvou triedou po Jáve. In: *Príroda a spoločnosť* 18/17, 1968, s. 56 – 59.

Žijú ešte lovci lebiek? In: *Príroda a spoločnosť* 18/24, 1968, s. 40 – 43.

Dobrá chuť po indonézske. In: *Príroda a spoločnosť* 19/1, 1970, s. 52 – 55.

EDITORSTVO

- Glottometrika 1. Bochum, Brockmeyer 1978.
- Hřebíček, L., Altmann, G. (eds.). *Quantitative Text Analysis*. Trier: WVT 1993.
- Glottometrika 14. Trier, WVT 1993.
- Altmann, G., Koch, W. A. (eds.), *Systems. New paradigms for the human sciences*. Berlin: de Gruyter 1998.
- Altmann, G., Mikk, J., Saukkonen, P., Wimmer, G. (eds.). *Festschrift in honor of Juh. Tuldava*. *Journal of Quantitative Linguistics* 4, 1997 a 1, 1998.
- Uhlířová, L., Wimmer, G., Altmann, G., Köhler, R. (eds.). *Text as a linguistic paradigm: levels, constituents, constructs*. *Festschrift in honour of Luděk Hřebíček*. Trier: WVT 2001.
- Köhler, R., Altmann, G., Piotrowski, R. G. (eds.). *Handbook of Quantitative Linguistics*. Berlin: de Gruyter 2005.
- Altmann, G., Levickij, V., Perebejnos, V. (eds.). *Problems of quantitative linguistics*. Černovcy: Ruta 2005.
- Altmann, G., Fan, F. (eds.). *Analyses of Script. Properties of characters and writing systems*. Berlin: de Gruyter 2008.
- Altmann, G., Zadorozhna, I., Matskulyak, Y. (eds.). *Problems of General, Germanic and Slavic Linguistics. Papers for 70-th anniversary of Professor V. Levickij*. Chernivtsi: Books – XXI, 2008.
- Kelih., E., Levickij, V., Altmann, G. (eds.). *Methods of text analysis*. Černivci: ČNU 2009.

PREKLADY

- Príbehy figliara kančila. Bratislava: Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry 1962 (preklad z malajčiny).
- Vysoký je banánovník. (Malajské pantuny). Bratislava: Tatran 1967 (spolupráca Ľubomír Feldek) (preklad z malajčiny).
- Príbehy Hang Tuaha. Bratislava: Mladé leta 1969 (preklad z malajčiny).
- Tuldava, Juhan, *Probleme und Methoden der quantitativ-systemischen Lexikologie*. Trier: WVT 1998, 194 s. (preklad z ruštiny nemčiny, spoluprekladateľ Reinhart Köhler).

ŠTÚDIE LADENÉ HUMORNE

- Das velare [e]. Ein Beitrag zur Geschichte der degenerativen Linguistik. In: Ventaversus, W. C. (ed.), *Apophthegmata slavica novissime edita*. Konstanz: Universität, s. 29 – 34.
- Einführung in die Kongressologie. In: Bauer, R., Fröhlich, H., Kattenbusch, D. (eds.). *Varietas delectat*. Wilhelmsfeld: Egert Verlag 1993, s. 21 – 28.
- Typologie der Konferenzschläfer. In: Igl, B., Stolz, T. (eds.). *Was ich noch sagen wollte*. *Festschrift für Norbert Boretzky*. Berlin: Akademie-Verlag, 2001, s. 3 – 6.
- Der kompetente Hörer. Ein weiterer Beitrag zur Geschichte der degenerativen Linguistik. In: Meier, J., Ziegler, A. (eds.). *Deutsche Sprache in Europa. Geschichte und Gegenwart*. *Festschrift für Ilpo T. Pirainen*. Wien: Praesens, 2001, s. 595 – 598.
- Ein Beitrag zur Frühgeschichte der Slawen. In: Kempgen, S., Schweier, U., Berger, T. (eds.), *Rusistika. Slavistika. Lingvistika*. *Festschrift für Werner Lehfeldt zum 60. Geburtstag*. München: Sagner 2003, s. 530 – 533.

- Die Habilitation. In: Busch, A., Stenschke, O. (Hrsg.). Wissenstransfer und gesellschaftliche Kommunikation. Festschrift für Sigurd Wichter. Frankfurt: Peter Lang 2004, s. 397 – 402 (spoluautor Werner Lehfeldt).
- Ein professorales Partygespräch. In: Noll, V., Thiele, S. (Hrsg.). Sprachkontakte in der Romania. Zum 75. Geburtstag von Gustav Ineichen. Tübingen: Niemeyer 2004, s. 297 – 300 (spoluautor Werner Lehfeldt).

Spracoval Slavomír Ondrejovič na základe podkladov Gabriela Altmanna

„UCHOPENÍ PTÁKA V LETU...“
JAZYK A JAZYKOVEDA PODĽA MARIE KRČMOVEJ

Keď v recenzii zborníka prác Filozofickej fakulty brnianskej Univerzity Jana Evangelisty Purkyně z r. 1964 Štefan Peciar pozitívne hodnotil príspevok Marie Krčmovej–Hrabákovvej, prinášajúci výsledky jej diplomovej práce o prízvukovaní predložiek, a pridal aj poznámku o potrebe analogickej štúdie o prízvukovaní v slovenčine, mohlo sa sice čítať, no nemohlo byť ešte jasné, aká veľká osobnosť českej (a nielen českej) lingvistiky vstupuje práve na svoju dlhoročnú výskumnú, pedagogickú, popularizátorskú, ľudsky krásnu cestu. Dnes po takmer polstoročí vieme – kolegovia, priatelia, mnohí žiaci, nasledovníci, tí, ktorí máme možnosť prijímať výsledky jej práce v publikáciách rozličného typu, aj sčastie stretávať sa na odborných podujatiach nie len v českom či inom zahraničí, ale v priebehu desaťročí s nezmenšenou intenzitou aj na Slovensku. U pani profesorky Marie Krčmovej sa potvrdilo, že téma diplomovej práce v optimálnom prípade prednaznačuje ďalšie odborné smerovanie – otvorila si ňou cestu k celoživotnému zaujatiu fonetikou a fonológiou, pričom v názve bezprostredne nadväzujúcej rigoróznej práce *Prízvukování předložek na Brněnsku* (1966) sa ukázala už aj ďalšia potom po mnohé roky rozvíjaná téma – Brno a jeho jazyk nazeraný z rozličných hľadísk a v rozličných kontextoch. Rozličné hľadiská a rozličné kontexty – to znamenalo a znamená otváranie a spracúvanie tém dotýkajúcich sa vlastne všetkých aktuálnych otázok života češtiny v meniacej sa jazykovej situácii aj neraz provokatívne nastoľovanie otázok lingvistického výskumu.

Životné jubileum Marie Krčmovej (narodila sa 24. decembra 1940 v Brne) ponúka príležitosť na pristavenie sa pri jej úctyhodnom, inšpiratívnom diele. Bolo aj impulzom májového bratislavského stretnutia Slovenskej jazykovednej spoločnosti pri SAV, na ktorom jubilatka predniesla prednášku *Není mrtva, ale spí. O moravštine dnes*, venovanú otázke súčasného vývoja predstáv a názorov Moravanov o moravčine a moravskej identite (moravskom jazyku a moravskej národnosti), v tomto roku špeciálne aktuálnej aj v súvislosti so sčítaním obyvateľstva v pravidelnom desaťročnom intervale. Pravda, otázke moravčiny a moravizmov sa jubilatka venovala aj v pomínuľých rokoch (*Existuje moravština?* In: *Přednášky a besedy ze XL. běhu LŠSS*, 2007; *Rozvaha nad moravštinou*. In: *Struktura, variety, funkce*, 2010; *Moravismus. Český jazyk a literatura*, 2011, č. 4). Ak za jeden z najvýraznejších motívov v tvorbe Marie Krčmovej posledného času možno považovať spájaciu, spojovaciu funkciu jazyka – rozličných podôb hovoru, „mluvy“ – v rozličných typoch komunikačných spoloč-

stiev, „jazyk spojujúci“ (ako sa aj volá stať v zborníku *Človek a jeho jazyk. Jazyk ako fenomén kultúry*, 2000), môžeme aj tému jej jubilejnej prednášky vnímať v tomto kontexte ako prirodzený prejav ekolingvistického záujmu moravskej jazykovedkyne o situáciu, kde sa táto spájajúca (a súběžne v celku českej jazykovej situácie aj rozdeľujúca) funkcia nielen v rozličných podobách manifestuje, ale časťou spoločnosti aj explicitne deklaruje.

V odborných záujmoch Marie Krčmovej, premietnutých do viac ako dvoch stoviek prác, autorských monografií, kolektívnych diel, štúdií, ako aj do koncepcnej prípravy a vedenia grantových projektov s publikačným vyústením, týkajúcich sa štruktúrnych a komunikačných aspektov fungovania jazyka v spoločnosti, črtajú sa dominantné okruhy otázok fonetiky a fonológie spolu s celou širokou problematikou hovorených prejavov a kultúry hovorenej reči, štylistiky, sociolingvistických aspektov komunikácie spätých s problematikou jazyka mesta, bilingvizmu, sociolektov a idiolektov, otázka bežného hovoreného jazyka, vzájomného vzťahu dialektov a spisovného jazyka, teória spisovného jazyka a problematika stratifikácie češtiny nazeraná v jej vývinovej dynamike.

V pohľade na vývinovú líniu diela jubilančky možno zásadný význam pre celoživotné odborné smerovanie vidieť v dialektologickom angažmáne v brnianskej pobočke Ústavu pro jazyk český ČSAV, kam Marie Krčmová nastúpila po skončení štúdií a kde sa podieľala na zbere a spracovaní materiálu pre Český jazykový atlas. Svoj vlastný výskum tu však (už aj ako odborná asistentka na brnianskej filozofickej fakulte) zamerala na v tom čase novú, teoreticky ani empiricky neprebádanú výskumnú oblasť – jazyk mesta, jazyk Brna. V roku 1972 dokončila kandidátsku dizertáciu *Městská mluva brněnská*, ktorá sa stala základom monografie *Běžně mluvený jazyk v Brně* (1981) a východiskom desaťročia trvajúcej výskumnej pozornosti venovanej neformálnej komunikácii obyvateľov mesta so sledovaním dynamiky bežnej hovorenej podoby jazyka Brna a ďalším a širším teoretickým premýšľaním funkčného zaťaženia a vzťahov bežného hovoreného jazyka a ostatných variet národného jazyka. Zo spracovania „moravskej témy“ v priesečníku celého spektra jazykových otázok žiada sa mi špeciálne spomenúť štúdiu *Mluva dítěte v dnešní moravské jazykové situaci* (In: Český jazyk na přelomu tisíciletí, 1997), dotýkajúcu sa jednak prirodzenej zložitosti jazykovej socializácie detí v dotyku variet národného jazyka, jednak, v inom nasvetení, aj situácie súhry jazykovej kontinuity a inovácií, do ktorej deti vstupujú a ktorú v takej či onakej podobe ponosú a budú formovať ďalej.

Dielom Marie Krčmovej sa vinie výrazná línia pozornosti k zvukovej stránke jazyka, zvukovej stránke reči, hovorenej podobe komunikátov, textov, spracovaná systematicky v opakovane, aj prepracovane vydávaných učebniciach *Fonetika a fonologie. Zvuková stavba současné češtiny* (1990), *Úvod do fonetiky a fonologie pro bohemisty* (2006), *Fonetika a fonologie* (2008, multimediálny text <http://is.muni.cz/do/1499/el/estud/ff/js08/fonetika/ucebnice/index.html>), či predstavená (aj v jej dynamickom aspekte) v kolektívnych kompendiách *Průruční mluvnice češtiny* (1996), *Český jazyk. Najnowsze dzieje języków słowiańskich* (1998), *Tváře češtiny* (2000), v jednotlivých heslách *Encyklopedického slovníka češtiny* (2002). Rozličné aspekty zvukovej stránky jazyka rozpracúva aj v mnohých štúdiách a ďalších prácach orientovaných na problematiku kultivovanosti hovoreného prejavu s komunikačným aj jazykovovýchovným a jazykovokultúrnym zacielením. Štúdiá *Individuální a obecné ve zvukové stylizaci* (In: Stylistyka i pragmatyka, 2001), jej názov aj publikačné umiestnenie, môže nám v prehľade diela, kde všetko so všetkým súvisí, poslúžiť na premostenie k otázkam štylistiky, ktorým Marie Krčmová venovala a venuje veľa pozornosti.

Pri „štylistickej kapitole“ treba spomenúť predovšetkým autorský podiel jubilantky v kolektívnych knižných prácach, postupne prepracovaných a dopracovaných „štylistikách“, na ktorých spolupracovala s Mariou Čechovou, Janom Chloupkom a Evou Minářovou: *Stylistika češtiny* (1991), *Stylistika současné češtiny* (1997), *Současná česká stylistika* (2003), v najnovšej podobe (už bez J. Chlouпка) *Současná stylistika* (2008). Zásadný význam má jej stat' o dejinách českej štylistiky v *Kapitolách z dějin české jazykovědné bohemistiky* (2006) spracúvajúca vývin názorov a koncepcií, pričom sa do členenia kapitoly premieta diferencia v didaktickom a teoretickom štylistickom nazeraní (na potrebu vidieť rozdiely v úlohách a prístupe náuky o štylizácii a teoretickej štylistiky upozorňovala už v poľskom periodiku *Stylistika. Tekst i styl*, 1995). Vo svojich štúdiách na základe výskumu a premýšľania súčasnej komunikačnej situácie s ohľadom na funkcie a potreby nositeľov jazyka venuje Marie Krčmová pozornosť aktuálnym vzťahom a súčasným posunom vo využívaní variet českého jazyka, uvoľnenosti komunikačných noriem, prejavom stierania rozdielov medzi verejnou a súkromnou komunikáciou, otázke vzťahu hovorenosti – pisanosti, priemetu štylizračných postupov hovorenosti do písaných prejavov. Zdôvodňuje potrebu zohľadňovať pri štylistickom pohľade nielen spisovný jazyk, ale širšie spektrum útvarov národného jazyka. Jednou z „jej tém“ je formovanie a fungovanie jazyka bežnej komunikácie zabezpečujúceho bezprostredný ľudský kontakt – lingvisticky ťažko uchopiteľnej podoby národného jazyka, jazyka v pohybe (*lapanie vtáka v letku*).

Viaceré zo štúdií Marie Krčmovej venované otázkam štylistiky možno nájsť on-line na *Štylistickom webe* (<http://www.phil.muni.cz/stylistika/stylistika.htm>) ako jedným z výstupov grantového projektu *Kontrastivní studium věcných textů*. Nemožno nám tu, v slovenskom kontexte, nespomenúť štúdiu *Slovenská inspirace české stylistiky* (In: Česko-slovenské vztahy v slovanských a středoevropských souvislostech, 2003). Nielen zato, že sa v súčasnom (spätnom aj aktuálnom) pohľade dotýka otázok česko-slovenského odborného kontextu so zameraním na štylistickú problematiku, ukazuje a hodnotí miesto a inšpiratívnosť slovenskej štylistiky v českom prostredí (silu mistríkovo-mikovského „dvojzápahu“, miesto štylistík Jozefa Mistríka v príprave českých bohemistov v čase absencie českých syntetizujúcich štylistických učebníc, zástupnosť aj nezástupnosť slovenskej koncepcie v českom kontexte vzhľadom na odlišnosť jazykovej situácie a repertoára variet či aktuálnu nosnosť poňatia štylémy u Jána Findru), ale aj kvôli úvodnej širšej časti štúdie s jej pohľadom na minulosť a súčasnosť česko-slovenských jazykových vzťahov. Tu, ako aj inde, upozorňuje okrem iného na to, koľko z ich minulej reality vlastne nepoznáme a čo všetko pri absencii zachytených empirických dát ostane už nepoznané, predstavujúc tak jeden z problémov v poznávaní dynamiky vzájomných vzťahov pri súčasných výskumoch.

Značná časť odborného života Marie Krčmovej prebiehala v čase existencie intenzívnych česko-slovenských jazykovedných vzťahov – a väzby so slovenským kontextom nespreehala ani v novej situácii. Patrí k tým českým lingvistkám a lingvistom, ktorí pravidelne prichádzajú na lingvistické podujatia na Slovensku. Hoci možno v rámci jubilejného článku trochu neústrojne, dovoľm si uviesť príspevky publikované od 90. rokov minulého storočia v slovenských zborníkoch – aj ako doplnenie spektra jubilantkiných tém aj ako obraz toho, čo sa rozhodla predostrieť nie len „pro domo“ v českom kontexte, ale adresovala aj nám: *K sociolingvistické interpretaci spontánního mluveného projevu* (In: Dynamické tendencie v jazykovej komunikácii, 1990); *Stálé komunikativní faktory a možnosti jejich využití při deskripci*

stylu (In: Všeobecné a špecifické otázky jazykovej komunikácie, 1991); *Metajazykovosť slovesného umění* (In: Konfrontačný a komparatívny výskum jazykovej a literárnej komunikácie, 1991); *Interakce produktor – receptor při stylizaci textu* (In: Sociolingvistické a psycholingvistické aspekty jazykovej komunikácie, 1994); *Rétorika mezi tradicí, přítomností a budoucností* (In: Všeobecné retrospektívne a perspektívne pohľady na jazykovú komunikáciu, 1999); *Nejen lexikum* (In: Internacionalizácia v súčasných slovanských jazykoch: za a proti, 1999); *Nad mluvou města Brna (zdroje mluvy – stav – vývoj)* (In: Mesto a jeho jazyk, 2000); *Jazyk spojující* (In: Človek a jeho jazyk. 1. Jazyk ako fenomén kultúry, 2000); *Odborný komunikát: slovník versus multimediální prezentace* (In: Jazyková komunikácia v 21. storočí, 2001); *Úskalí popisu zvukové roviny jazyka* (In: Tradície a perspektívy gramatického výskumu na Slovensku, 2003); *Psaná podoba sociolektu* (In: Jazyk v komunikácii, 2004); *Od deskripce k poznání obecného ve stylistice* (Jazyk a komunikácia v súvislostiach. 1., 2005); *Popularizace jazykovědy jako cesta ke kultivaci vyjadřování* (In: Jazyková kultúra na začiatku tretieho tisícročia, 2009); *Úskalí zjednodušení* (In: Slovo – Tvorba – Dynamickosť, 2010). Nie je to málo. A pri každom z textov, každej z konferencií možno si sprítomniť či predstaviť osobnú účasť rozhládenej a vtípnej diskutérky v diskusiách o celom spektre aktuálnych otázok, aj obohacujúce a príjemné spoločné rozhovory v „pracovnom čase“.

Slovenský moment je napokon u jubilantky prítomný aj inak – profesorka Marie Krčmová (v rokoch 1995 – 2004 vedúca Ústavu jazykovedy FF MU) sa slovenčine venovala aj ako vysokoškolská učiteľka, po viac rokov spolupracovala s Ústavom slavistiky Filozofickej fakulty Masarykovej univerzity pri príprave brnianskych slovakistov, ktorým prednášala slovenskú fonetiku a fonológiu.

S brnianskou slovakistikou, ktorú možno na Masarykovej univerzite študovať od r. 1997, súvisí časť života autorky týchto riadkov, ktorej Marie Krčmová podala pomocnú ruku v neučebnej (tak trochu „romantickejšej“) zložke pedagogického pôsobenia v Brne. Uvádzam to tu zato, že dokresľuje osobnosť jubilantky z ďalšej stránky. Nedá sa mi zabudnúť, ako som v tom čase nocúvala v pracovni otca Marie Krčmovej, profesora Josefa Hrabáka, pod jeho literárnou, literárnovednou knižnicou, precitujúcej atmosférou, ktorá nepochybne vplývala aj na formovanie osobnosti jeho dcéry, a ako sa náš „školský deň“ začínal rozhovorom pri raňajkách v kuchynke. A nebola som jediným (predtým, vtedy ani potom) „prichýlencom“ pohostinného domu.

Aj pomoc kolegom v zabezpečovaní pracovných a životných podmienok dotvára obraz vedkyne, členky vedeckých rád, akademických senátov, skúšobných komisií záverečných skúšok na rozličných univerzitách, komisii pre doktorandské štúdium. Na doplnenie obrazu pracovísk a pedagogického pôsobenia Marie Krčmovej okrem „vlastnej“ brnianskej univerzity spomeňme ešte z neskorších rokov pre úplnosť aj jej čiastočný úväzok na Sliezskej univerzite v Opave a na Ostravskej univerzite. Všetličo ostane nespomenuté, no z posledného času nemala by tu ešte chýbať (čo aj len stručná) zmienka o výskumnej a výskumno-organizačnej práci jubilantky, o jej koncepcijnej a „spájajúcej“ úlohe riešiteľky projektu s výstupom v kolektívnej publikácii *Integrace v jazycích, jazyky v integraci* (2010), kde okrem úvodnej kapitoly, venovanej otázkam súčasných integračných procesov a aktuálnym úlohám lingvistiky, publikovala štúdiu *Integrační a desintegrační tendence v sociolektu*.

Pôvodne som chcela tomuto textu dať názov „*Uchopení ptáka v letu...*“ *Radostná veda Marie Krčmovej*. Neviem, do akej miery bola v priebehu rokov vždy radostná pre ňu, nemoh-

la však celkom nebyť, z napísaných textov čosi pocity radostné, pozitívne vyžaruje. Spája sa v nich zrelosť a mladosť pohľadu, vnímavosť k životu jazyka v rozličných komunikačných priestoroch, súhra celospoločenských otázok s pozornosťou venovanou menším societám, kontinuálna aktualizácia jazykových faktov, pohľad do budúcnosti, to všetko s priemetom do lingvistickej metodológie. Kto Mariu Krčmovú poznáme, vieme si za jej textami predstaviť hlas a obraz ženy, ktorej vhl'ad a nadhl'ad zabezpečuje nie neprehliadnuteľná osobná výška, hoci sa do takejto formulácie vtiera, ale osobnostný prístup, v ktorom sa striednosť hodnotení a vedomie úskalí zjednodušovania spája s humorom, láskavosťou a empatickým prienikom.

Pri osobnom jubileu želáme Marii Krčmovej aj zo slovenskej strany dostatok síl, chuti, inšpirácie, aby jazykovedné sledovanie „ptáka v letu“, práca na rozrobených úlohách a aj na ďalších, ktoré ešte len prídu, bola pre ňu radostná a naplňajúca. My sa, vďační za doterajšie, tešíme na nové, čo sebe aj nám chystá.

Ad multos annos!

Mira Nábělková

XIII. ZASADNUTIE MEDZINÁRODNEJ KOMISIE PRE SLOVANSKÚ SLOVOTVORBU PRI MEDZINÁRODNOM KOMITÉTE SLAVISTOV

V dňoch 17. – 19. mája 2011 sa na pôde Inštitútu poľskej filológie Univerzity Adama Mickiewicza v Poznani uskutočnilo XIII. zasadnutie Medzinárodnej komisie pre slovanskú slovotvorbu pri Medzinárodnom komitáte slavistov. Organizátorom pod vedením profesora Jerzyho Sierociuka sa v príjemnom a priateľskom akademickom prostredí podarilo pripraviť podujatie, na ktorom sa účastníci mohli podeliť s výsledkami svojej práce v oblasti slovotvorného výskumu predovšetkým slovanských jazykov. Témou tohtoročného stretnutia komisie bola *Slovanská slovotvorba: systém a text*.

Po úvodných otváracích príhovoroch domácich organizátorov konferencie a predsedu komisie prof. Aleksandra A. Lukašanca (Minsk) sa ako prvý ujal slova práve prof. A. A. Lukašaneč. Vo svojom referáte *Slovotvorný systém: jednotky, parametre, hierarchia* podal klasifikáciu slovotvorných jednotiek. Autor rozlišuje formálne a neformálne slovotvorné jednotky. Formálne (materiálne) jednotky podľa neho sú substančné a klasifikačné. Autor k substančným jednotkám radí formant, bázu a syntagmu (ako motivujúce slová, motivanty), ktoré sa podieľajú na vytvorení motivovaného slova. Za klasifikačné jednotky považuje slovotvornú (motivačnú) dvojicu, slovotvornú paradigmu, slovotvorné hniezdo a slovotvorný rad. Neformálne (nemateriálne, ideálne) jednotky delí autor na sémantické (slovotvorný význam), komplexné (slovotvorný typ, slovotvorná kategória a slovotvorná makrokategória) a štruktúrne (slovotvorné spôsoby).

Na varianty prechýlených mien v systéme a texte v srbčine sa zamerl Božo Čorić (Belehrad). Konštatoval, že základnou je neprechýlená podoba formálne zhodná s maskulínom (typ *Jovanović*). Pod vplyvom štylisticko-komunikačných (identifikácia denotátu ako ženskej osoby), ale aj gramatických aspektov (možnosť ohýbania) sa používajú varianty ženských priezvisk s formantmi *-ova/-eva, -ka*.

Ingeborg Ohnheiser (Innsbruck) sa venovala kompozícii v systéme a v texte. Ako uviedla, slovanské jazyky sa odlišujú rozličnou mierou adaptácie cudzích, predovšetkým anglických kompozít. S tým súvisí dominancia internacionálnych základov. Nominatívna funkcia kompozít stále prevláda nad syntaktickou. Autorka ukázala frekvenciu variantných kompozít, ich funkčno-štylistickú diferenciaciu a konkurenciu vo vzťahu kompozitum – menné spojenie (*джин-сафари, сафари на джине, джиновое сафари*).

O medzinárodnom projekte *Word-Formation. An International Handbook of the Languages of Europe* (Red. Peter O. Müller, Ingeborg Ohnheiser, Susan Olsen, Franz Rainer), ktorý sa pripravuje v rámci známej série *Handbücher zur Sprach- und Kommunikationswissenschaft/ Handbooks of Linguistics and Communication Science*, informovala prítomných Alicja Nagórko (Berlín). Koncepciu projektu, do ktorého je zapojená aj slovenská derivatológia, autorka predstavila na materiáli poľštiny. Jednotlivé kapitoly, zamerané na slovtvorbu konkrétneho európskeho jazyka, budú obsahovať: úvodný historický pohľad do poľskej derivatologickej školy, všeobecný prehľad slovtvorných znakov poľštiny a jej slovtvorné spôsoby kompozíciu, deriváciu a ďalšie slovtvorné postupy (spätná derivácia *brutalny* → *brutal*, reduplikácia *bum-cyk-cyk*, kontaminácia *gimnazjum* + *autobus* → *gimbus*, redukcia *schizofrenia* → *schiza*, výrazová kreácia, napr. angl. *Kodak*).

Na problémy dynamiky slovtvornej normy ukrajinského jazyka na materiáli slovníkov a textov 1. polovice 19. až začiatku 21. storočia upriamila pozornosť Jevgenija A. Karpilovska (Kyjev). Autorka uvažovala o pojmoch, ako sú slovtvorná norma, slovtvorná odchýlka, systémová a textová norma, teoretická a praktická norma či uzuálna a individuálna (okazijnálna) norma.

Slovtvorná kompozícia predstavuje jeden z najaktuálnejších sa rozvíjajúcich štruktúrno-systémových procesov v slovanských jazykoch. Túto problematiku rozvíjala vo svojom referáte Julija Baltova (Sofia). Analyzovala polyfunkčnosť komponentov typu *PR manažér, e-podpis*, ktoré v týchto pozíciách plnia funkciu adjektíva, ale v postpozícii sa môžu hodnotiť ako substantíva (*pracuje v oblasti PR*).

Na fungovanie vzťahov medzi lexikálnymi jednotkami na materiáli textov z korpusu srbského jazyka poukázala Rajna Dragičević (Belehrad). Na základe asociatívneho testu, v ktorom boli respondentom ako východiskové ponúkané slovtvorne nemotivované slová s bohatou sémantickou štruktúrou, zistila, že respondenti uvádzali pomerne málo slov, ktorých asociácia je založená na vzťahu slovtvornej motivácie. Skúmanie asociatívnych väzieb medzi lexikálnymi jednotkami je v srbskej lingvistike veľmi dobre rozvinuté a lexikograficky spracované (porov. *Asociativni rečnik srpskoga jezika*, 2005).

Irena Stramljič Breznik (Maribor) sa sústredila na typológiu neologizmov v slovinských textoch. Kým systematickú slovtvorbu možno z hľadiska morfematickej štruktúry predvídať, nesystematická slovtvorba (okazionalizmy) sa presnejšie predpovedať nedá. Nesystematické slovtvorné vzorce vznikajú napríklad kontamináciou (blending: *ogla(sna) encyklopedia* → *oglapedia*), prostredníctvom rozličných typov grafoderivátov (*Bank@Net*) a pod.

O vzťahu podobnosti v slovtvorbe Krystyna Waszakowa (Varšava). Vzťah podobnosti preniká celým slovtvorným systémom, a to napr. pri tvorení nových textových slovtvorných štruktúr podľa konkrétneho vzoru (napr. podľa lexikálneho vzoru *materská dovolenka* sa vytvorilo pomenovanie *otcovská dovolenka*), pri systematizácii slovtvorných jednotiek do

slovotvorných typov, kategórií a slovotvorných hniezd. Vzťahy podobnosti možno nájsť aj v analogickej slovotvorbe (poľské *solidaryca* utvorené podľa vzoru *cyrylica*). Autorka ďalej rozvíjala vzťah podobnosti formálnej a sémantickej štruktúry ako prejavy ikonickosti (onomatopoeje, metafora, metonymia), zdôraznila úlohu pozorovateľa/konceptualizátora pri vytváraní vzťahu podobnosti a pristavila sa pri similitívnych názvoch typu *kamenná (tvár)* „akoby z kameňa“, *perlit' sa* „byť ako perly“.

Úloha a funkcie slovotvorby v zobrazení fantastického sveta na podklade textov fantastických románov boli témou vystúpenia Oľgy P. Jermakovej (Kaluga). Sémantike a typológii kompozit v ukrajinskom jazyku sa venovala Nina F. Klymenko (Kyjev).

Ludwig Selimski (Sosnowiec) predstavil problematiku alternácií a trunkácií pri detonymickej slovotvorbe (derivácii obyvateľských mien) v bulharskom jazyku. Na bohatom materiáli, vychádzajúcom z toponymického tezauru Onomastického centra vo V. Tárnove, okrem iného poukázal na tieto javy: trunkácia základových prípon *-ец, -ица, -ов/-ев* a i., vynechávanie jednej alebo viacerých zložiek základu (napr. *Горна Секирна* → *секирчанин*), využívanie vkladných morfém *-ов/-ев-, -ен-*. Taktiež upozornil na používanie zložitejších formantov *-(ов)-л-енин, -ен-л-енин*, napr. *ореховленин* (← *Ореховец*), *стърниченленин* (← *Стърница*), v ktorých zložku *-л-* vysvetľuje ako element formantu *-ли-* tureckého pôvodu. Tento formant je v uvedenej pozícii a funkcii veľmi produktívny.

Na taxonomické a netaxonomické kategórie v slovotvorbe sa zamerala Zinajda A. Charitončik (Minsk), ktorá odporúčala analýzu nielen taxonomických tried motivujúcich základov a derivátov, ale aj „opis netaxonomických tried lexikálnych jednotiek, vytvorených na báze identických nekategoriálnych sémantických komponentov, vďaka ktorým v slovotvorbe funguje vlastná, slovotvorne relevantná sieť vzájomných sémantických kategórií“.

Jelena V. Petručina (Moskva) sa zaoberala vzťahom uzuálnych a potenciálnych jednotiek v ruskom jazyku a kontextovou deriváciou. Konštatovala, že výskyt, resp. absencia danej jednotky vo výkladovom slovníku nemôže slúžiť ako kritérium uzuálnosti, resp. potenciálnosti slov. V prvej časti autorka analyzovala neuzuálne jednotky v umeleckých textoch, v druhej časti sa venovala vzťahu uzuálnych a potenciálnych pomenovaní so sufixom *-тель* vyjadrujúcich činiteľa rozličných neprofesionálnych dejov, napr. *закрываетель, освоитель, ахатель*. Stanovenie hranice medzi uzuálnymi, potenciálnymi a okazionálnymi jednotkami je užitočné aj pre výkladovú lexikografiu, ktorá hľadá kritériá na registráciu dosiaľ nezachytených, ale v komunikácii už realizovaných pomenovaní.

Cvetanka Avramova (Sofia) sa venovala proprializácii a deproprializácii substantív typu *Костовци/костовци* v bulharskom jazyku. Autorka ukázala tri typy fungovania týchto jednotiek, a to plurálové podoby pomenújúce osoby alebo rodinné vzťahy (*Костовци* od *Костов*), ďalej osoby s významom podobnosti – nomina similitiva (*костовци 1*) a osoby s významom príslušnosti k osobe, ktorá je motivantom pomenovania – nomina pertinentia (*костовци 2*). Podobne napr. *Дон Жуан* „meno literárnej postavy zvodcu žien“ → „literárna postava s týmto menom“ → „symbol muža – zvodcu žien“ → *донжуан* „akýkoľvek muž – zvodca žien“.

Úlohu slovotvorby pri neplnovýznamových slovných druhoch skúmala v zaujímavom referáte Krystyna Kleszczowa (Katovice). Predmetná funkcia týchto funkčných výrazov (hlavne príslovky a častice, napr. *tylko, wbrew, zaiste*) ustupuje v prospech intratextovej funkcie. Na gramatikalizáciu funkčných výrazov vplyvajú rôzne činitele, napr. zánik slovotvornej

podstaty pôvodného slovného druhu (*nawet* ← *na wet* „ako dodatok“), významové zmeny (*bowiem* ← *bo + wiem* 1. os. slovesa *wiedzeć*). Autorka konštatovala, že tieto zmeny prebiehajú priamo pred našimi očami, no vidieť ich a reflektovať môžeme až po istom časovom odstupe.

O expresívnych neologizmoch v súčasnej poľskej a ruskej próze predniesla príspevok Zofia Ewa Rudnik-Karwatowa (Varšava), ktorej závery ukázali, že z expresívnych derivátov v uvedených textoch dominujú slovotvorné štruktúry hlavne s negatívnym hodnotením.

Systémové vzťahy a zväzky odvodeného slova analyzovala Vasilka Radeva (Sofia). Odvodené slovo vníma autorka ako entitu, v ktorej sa pretínajú slovotvorné a lexikálne parametre v úzkom vzťahu s derivačnými možnosťami a lexikálnou normou.

Elena I. Koriakowcewa (Siedlce) sa zamerala na okazionálnu slovotvorbu v ruských reklamných textoch. Súčasnú jazykovú situáciu v ruštine charakterizovala ako „amerikanomániu a intenzívnu reklamizáciu ruského jazyka“. Okazionálna slovotvorba narúša hranice slovotvorných typov, využíva slovotvornú analógiu a formanty neznáme v slovotvornom systéme jazyka, morfémy vyjadrujúce expresivnosť či unikátne sufikoidy. Autorka demonštrovala, ako tvorcovia reklamných textov dokážu kreatívne pracovať s jazykom, napr. vytvoriť vtípný reklamný slogan na kaviareň *Чайкофский* či obľúbený kečup *Томаччо – мачо среди кетчупов* (slov. „mačo medzi kečupmi“).

Jochen Raecke (Tübingen) poukázal na závažné štýlotvorné potencie a funkcie slovo tvorby. Slovo tvorbu možno považovať za osobitný druh štýlémie. Autor sa pritom zamerl na čiastkovú otázku vzťahu medzi žánrovou charakteristikou textu a výskytom jednotlivých typov slovo tvorne motivovaných slov, konkrétne porovnával zastúpenie slovo tvorne motivovaných slov v troch typoch textov: v povesti (M. Krleža, *Hrvatska rapsodija*) sa slovo tvorne motivované slová takmer vôbec nevyskytovali, v ruskej národnej rozprávke prevažovali slovo tvorne motivované slová patriace do modifikačného typu onomaziologickej kategórie (dominantnú rolu plní eufemizácia a deminutivizácia), zatiaľ čo v poslednom texte (objektívny informačný text o poľskej banke) sa modifikačno-expresívne deriváty vôbec nevyskytli. V slovenskej derivatológii sa podobnej problematike venoval Juraj Furdík (napr. 1993); porov. jeho termín motivačná nasýtenosť textu.

Gennadij A. Nikolajev (Kazaň) skúmal slovo tvorne spôsoby (hlavne konfixáciu a nulovú afixáciu), typy a modely v staroruských textoch (11. – 14. stor.), pričom uviedol, že slovo tvorba je jedným z hlavných faktorov stylistickej organizácie textu. – Aktuálny derivát v staropoľských a strednopoľských textoch zaujímal Andrzeja Sieradzkeho (Poznaň). Spoločným znakom aktuálnych derivátov podľa autora je to, že predstavujú textové realizácie systémových možností a vyjadrujú aktuálnu situáciu konštruovanú v rečovom akte. – O pomenovaniach, ktorými sa označujú osoby ženského rodu v kajkavskom spisovnom jazyku, prednášala Barbara Štebih Golub (Záhreb).

Vzťah onomaziologickej štruktúry, slovo tvorneho významu a slovo tvornej parafrázy, ďalej vplyv kontextu na lexikálny a slovo tvorový význam prefixálnych sloviac v slovenčine boli témou vystúpenia Nicol Janočkovej (Bratislava).

Martin Ološtiak (Prešov) sa v nadväznosti na teóriu lexikálnej motivácie J. Furdíka (2008) zamerl na individualizačnú motiváciu v texte, ktorej prejavom sú okazionalizmy. Okazionalizmy hodnotí autor ako extrémny prípad neologizmov. Na podklade tézy o motivačnej relačnosti (vzťahov medzi typmi motivácie) tvrdí, že pojem okazionalizmus možno rozší-

rit'. Okrem tradične chápaných slovotvorných okazionalizmov navrhuje vymedzovať sémantické, interlingválne, abreviačné, sémantické, syntaktické, frazeologické a onymické okazionalizmy.

O polysémii ako pôvodcovi zmien v poľských prefixálnych slovesách hovorila Aleksandra Janowska (Katovice), ktorá konštatovala, že lexikálny význam môže byť slovotvornou štruktúrou len signalizovaný, sémantika derivátu sa dekoduje až v samotnom texte, napr. *przegrać* (slov. *prehrať* „utrpieť prehru“, „hraním minúť“, „stráviť istý čas hraním na nejaký hudobný nástroj“).

Cvetelina Georgijeva (Sofia) analyzovala pomenovania osôb v pluráli, ktoré zahŕňajú pomenovanie muža a ženy ako celok (duálie tantum), napr. *влюбенные*, slov. *milenci* (t. j. *milenec* a *milienka*). Tieto prípady nehodnotí autorka ako plurálovú formu substantív typu *milenec*, ale prisudzuje im status samostatných lexém vyskytujúcich sa v pluráli.

Krátky exkurz do histórie poľskej hniezdovej slovotvorby podal jeden z autorov a redaktorov *Słownika gniazd słowotwórczych współczesnego języka ogólnopolskiego* (4 zväzky v rokoch 2001 – 2004) Mirosław Skarżyński (Krakov). Autor si položil otázku, prečo sa v posledných rokoch napriek prítomnosti hniezdových slovníkov zastavil výskum hniezdovania v poľskej synchronnej derivatológii. V následnej diskusii poukázal aj na možnosť hniezdového spracovania všetkých slovanských jazykov podľa jednotnej metodológie, čím by sa vytvorila jedinečná báza na porovnávací výskum. Otázne však ostáva, ktorú teoreticko-metodologickú základňu a spôsob technického spracovania spomedzi viacerých existujúcich prístupov uprednostniť.

Na špecifiká fungovania slovotvorby v nárečiach a na potrebu uplatnenia osobitných teoreticko-metodologických postupov skúmania nárečovej slovotvorby upozornil Jerzy Sierociuk (Poznaň). Týka sa to aj analýzy produktivity, napr. v nárečiach sú vysokým počtom derivátov zastúpené obyvateľské mená, ľudová slovesnosť (piesne, balady a pod.) je bohatá hlavne na modifikačné deriváty (zdrobneniny). Autor ďalej upozornil aj na problém slovotvornej variantnosti a synonymie v dialektoch a idiolektoch, ktoré sú odrazom všeobecnej variability v nárečiach.

V rámci podujatia sa uskutočnilo XIII. zasadnutie Medzinárodnej komisie pre slovanskú slovotvorbu pri Medzinárodnom komitáte slavistov, na ktorom najprv prof. Elena I. Koria-kowcewa informovala prítomných členov o realizovaných projektoch. Jedným z úspechov komisie je aj to, že v priebehu dvoch rokov sa komisii podarilo vydať päť zborníkov. Predseda komisie prof. Alexandr A. Lukašanec pokračoval informáciou o tom, že na plánovanom XV. medzinárodnom zjazde slavistov v Minsku v roku 2013 bude mať slovotvorná komisia vlastnú tematickú sekciu. Na XIII. zasadnutí slovotvornej komisie bol za nového člena za slovenskú slovotvornú obec prijatý Martin Ološtiak (Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove). Nasledujúce XIV. zasadnutie Medzinárodnej komisie pre slovanskú slovotvorbu pri Medzinárodnom komitáte slavistov sa uskutoční v roku 2012 v srbskom Belehrade.

Za vynikajúco zvládnutý priebeh celého podujatia vyslovujeme poľským kolegom veľký obdiv a poďakovanie.

Nicol Janočková – Martin Ološtiak

SLOVKO 2011.
POČÍTAČOVÉ SPRACOVANIE PRIRODZENÉHO JAZYKA, MULTILINGVÁLNOSŤ

V dňoch 20. – 21. 10. 2011 sa v kongresovom centre hotela Majolika v Modre uskutočnila šiesta medzinárodná konferencia SLOVKO 2011, organizovaná oddelením Slovenského národného korpusu Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV v Bratislave a tematizovaná ako Počítačové spracovanie prirodzeného jazyka, multilingválnosť (NLP, Multilinguality). Podujatie slávnostne otvorila Nicol Janočková, zástupkyňa riaditeľa Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV v Bratislave, spolu s Radovanom Garabíkom, jedným z organizátorov podujatia.

Na konferencii vystúpilo 17 prednášajúcich z Bulharska, Českej republiky, Slovenska, Slovinska a Ukrajiny. Referujúci mohli predniesť svoj príspevok v jednom z rokových jazykov, ktorými boli všetky slovanské jazyky a angličtina. Okrem prednášajúcich sa podujatia zúčastnili aj hostia z Ruska a záujemcovia zo Slovenska, a tak bolo možné začuť v kuloároch debaty vo viacerých slovanských jazykoch. V zborníku tlačených príspevkov – *Natural Language Processing, Multilinguality*. (Eds. Daniela Majchráková – Radovan Garabík. Brno: Tribun 2011. 173 s. ISBN 978-80-263-0049-6), ktorý mali účastníci konferencie k dispozícii už na podujatí, je publikovaných 19 príspevkov. Texty príspevkov v zborníku sú publikované v anglickom jazyku.¹

V správe prinášame informáciu aj o príspevkoch, ktoré sú publikované v zborníku, no ich autori sa na podujatí nezúčastnili a nemohli ich predniesť. Uvádzame ich na konci textu spolu s tromi odprezentovanými príspevkami, ktoré síce na konferencii odzneli, ale v zborníku nie sú publikované. Inak sú informácie o textoch v tejto správe radené abecedne podľa priezviska autora (v prípade viacerých autorov podľa priezviska prvého) tak, ako sú usporiadané aj v zborníku.

Diagnostika chýb je neoddeliteľnou súčasťou zlepšovania kvality a odolnosti každého systému automatického rozpoznávania reči, a to najmä v prípade jazykov s limitovaným množstvom zdrojov. Štefan Beňuš z Filozofickej fakulty Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre a Miloš Cerňak, Milan Rusko, Marián Trnka, Sachia Darjaa a Róbert Sabo z Ústavu informatiky Slovenskej akadémie vied v Bratislave skúmajú v príspevku *Semi-automatic Approach to ASR Errors Categorization in Multi-speaker Corpora* poloautomatický prístup ku kategorizácii chýb, využitelný v databázach, ktoré obsahujú množiny identických viet produkovaných dostatočne veľkým množstvom hovoriacich. Používajú pritom matice vytvorené z usporiadaného zoznamu hovoriacich a z usporiadaného zoznamu viet. Autori navrhli algoritmus, ktorý pomocou takejto matice vyhľadáva chyby pri automatickom rozpoznávaní reči.

V príspevku *Towards a Multilingual Database of Verb-related Terminology* predstavili Katarína Chovancová a Jana Klincková z Fakulty humanitných vied Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici mnohojazyčnú databázu lingvistických termínov. Databáza vzniká na domovskom pracovisku autoriek článku a na jej tvorbe sa podieľa niekoľkočlenný tím spolupracovníkov – slovakistov aj romanistov. Cieľom databázy je utvoriť zázemie pre slovenskú lingvistickú terminológiu. Koncovými používateľmi databázy majú byť všetci, ktorí pracujú

¹ V záujme zhody mien autorov príspevkov v programe konferencie, v zborníku a publikovanej správe ponechávame prepisy z cyrilského písma do latinského písma podľa anglickej normy tak, ako ho vo svojich príspevkoch uviedli ich autori. (Pozn. red.)

s prekladmi odborných lingvistických textov do románskych jazykov (francúzština, španielčina, taliančina). Pri heslovom slove v zázname sa uvádzajú informácie o jeho gramatických kategóriách, ďalej výslovnosť, skratený termín, synonymá heslového slova, kolokácie, kontext, v ktorom sa termín používa v odbornej literatúre aj s uvedením zdroja, definícia, príklady, odbor, disciplína, teoretický smer, v ktorom sa termín používa, tematická oblasť, hodnotiace kritérium. Je tu aj možnosť uviesť jazykovú a encyklopedickú poznámku, ako aj hyperonymá, izonymá, hyponymá, antonymá a príbuzné termíny. Databáza zatiaľ nie je odbornej verejnosti prístupná.

O existencii bulharsko-slovenského paralelného korpusu informujú v článku *Bulgarian –Slovak Parallel Corpus* Ludmila Dimitrova z Inštitútu matematiky a informatiky Bulharskej akadémie vied v Sofii a Radovan Garabík z Jazykovedného ústavu L. Štúra Slovenskej akadémie vied v Bratislave. Bázou korpusu je bulharská beletria preložená do slovenčiny, slovenská beletria preložená do bulharčiny a texty preložené do oboch jazykov z tretieho jazyka. Korpus je zarovnaný na úrovni viet bez použitia dvojjazyčného počítačového slovníka. Slovenská časť textov je automaticky lematizovaná a morfológicky anotovaná. Perspektívne autori korpusu počítajú s morfológickou anotáciou bulharskej časti korpusu a automatizovanou syntaktickou anotáciou oboch častí. Korpus je verejne prístupný na stránke Slovenského národného korpusu <http://korpus.sk:8090/> a mohol by slúžiť ako pomôcka pri strojovom preklade a ako tréningový materiál pre štatistické modely. Už v tejto podobe je použiteľný pri výučbe v škole.

Príspevok Petra Ďurča z Filozofickej fakulty Univerzity sv. Cyrila a Metoda v Trnave a Pedagogickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave *The Slovak Dictionary of Collocations* je venovaný zásadám prvého slovenského slovníka kolokácií. Slovník vychádza z bázy Slovenského národného korpusu a pozostáva z 250 kolokačných profilov najfrekventovanejších slovenských podstatných mien.

Princeton WordNet je lexikálna databáza, ktorá obsahuje súbory anglických synonym s ich sémantickými vzťahmi. Ondrej Dzurjov a Ján Genčí z Fakulty elektrotechniky a informatiky Technickej univerzity v Košiciach a Radovan Garabík z Jazykovedného ústavu L. Štúra SAV v Bratislave sa v spoločnom príspevku *Generating Sets of Synonyms between Languages* zaoberajú niekoľkými metódami vytvárania synsetov v ďalších jazykoch s použitím anglického WordNetu a príslušného dvojjazyčného slovníka. Tieto metódy sa používajú na vytváranie slovenských synsetov a automatické generovanie slovenskej databázy WordNet.

Možnosťami česko-slovenského strojového prekladu sa v príspevku *Czech-Slovak Parallel Corpora for MT between Closely Related Languages* venovali Petra Galuščáková a Ondřej Bojar z Matematicko-fyzikálnej fakulty Univerzity Karlovy v Prahe. Za bázové dáta si zvolili primárne knihy zo slovensko-českého paralelného korpusu utvoreného v oddelení Slovenského národného korpusu, paralelný korpus Acquis JRC utvorený z voľne dostupných textov EÚ, texty z webových stránok Európskej komisie a texty oficiálneho časopisu EÚ – EURLEX, ktoré rozdelili na sety tréningové, ladiace a testovacie v rôznych pomeroch. V príspevku načrtli postup strojového prekladu medzi dvoma blízkopríbuznými jazykmi a poukázali na nevyhnutnosť množstva relevantných dát, ktoré sú potrebné na testovanie jeho výsledkov.

Polona Gantar z Vedecko-výskumného centra Slovinskej akadémie vied a umení v Lubľane a Simon Krek zo spoločnosti Amebis v Kamniku a Inštitútu Jožefa Stefana v Lubľane predstavili v príspevku *Slovene Lexical Database* koncept novej lexikálnej databá-

zy slovinčiny. Jej zostavovatelia si stanovili dva ciele: vytvoriť platformu na zostavenie výkladových aj prekladových slovníkov slovinčiny a zároveň zdokonaľiť nástroje počítačového spracovania slovinčiny. Databáza je usporiadaná do šiestich informačných úrovní, počnúc lexicálno-gramatickými informáciami (od morfológie po sémantiku) cez syntaktické, kolokačné a frazeologické informácie až po obohatenie databázy o príklady z korpusu. Zdrojom dát je korpus FidaPLUS vo veľkosti 620 miliónov slov. Databáza má slúžiť na automatickú dezambiguáciu slovinčiny.

Novátorský prístup k anotácii syntaktickej roviny českého jazyka ponúkol vo svojom príspevku *Building Annotated Corpora without Experts* Marek Grác z Fakulty informatiky Masarykovej univerzity v Brne. V prvej časti projektu anotácie rôznych jazykových rovín korpusu predstavuje autor možnosť anotácie syntaktickej roviny češtiny, ktorú vykonávajú nie špecificky školení anotátori, ale študenti. Autor zdôrazňuje nevyhnutnosť jednoduchého manuálu, ktorý anotátori používajú, keď overujú správnosť automatizovaného nástroja na identifikáciu menných a slovesných skupín, koordinácií a jednoduchých viet v texte. Anotátori overujú len ne/správnosť elementov, ktoré sa vzťahujú na príslušnú vetu a sú v nej značkované automatizovane. Autor dodáva, že hoci tento spôsob využitia ľudských zdrojov pri značkovani veľkého množstva dát nie je dokonalý, je postačujúci a dostatočne ekonomický z hľadiska času a množstva označkových dát pre potreby vyvíjania automatizovaných nástrojov a poloautomatizovanú mnohoúrovňovú anotáciu špecifického korpusu.

Václava Kettnerová a Markéta Lopatková z Matematicko-fyzikálnej fakulty Karlovej univerzity v Prahe informovali v príspevku *The Lexicographic Representation of Czech Diatheses: Rule Based Approach* o novom spôsobe reprezentácie českých diatéz vo valenčnom lexikóne českých slovies. Diatézy rozdelili na tri typy: gramatické, syntaktické a sémantické. Autorky na základe doterajších výskumov konštatovali, že gramatické a syntaktické diatézy je možné zachytiť formálnymi syntaktickými pravidlami. Perspektívne plánujú hlbší výskum s kombináciou rôznych typov diatéz.

Strojový preklad predložiek z češtiny do ruštiny predstavili v príspevku *Translating Prepositions from Czech into Russian: Challenges for the Machine Translation* Natalia Klyueva z Matematicko-fyzikálnej fakulty Karlovej Univerzity v Prahe a Naděžda Runštuková z Filozofickej fakulty Karlovej Univerzity v Prahe. Autorky zhrnuli rozdiely v používaní predložiek v češtine a ruštine a informovali o spôsobe, akým ich strojový preklad spracúva. Úlohou výskumu je zmapovať chyby, ktoré sa vyskytujú v prekladoch predložkových spojení. Príspevok zahŕňa výskum česko-ruského paralelného korpusu, ako aj analýzu strojového prekladu systému Česílko založeného na pravidlách a strojového prekladu systému Joshua založeného na štatistike. Na základe výsledkov porovnania autorky konštatovali, že strojový preklad založený na štatistike je pri preklade predložiek presnejší. Súčasne navrhli zlepšenia schémy pre systémy strojového prekladu.

Morfologickému tageru sa v príspevku *A Web-based Morphological Tagger for Bulgarian* venoval autorský kolektív v zložení Aleksandar Savkov, Laska Laskova, Petya Osenova, Kiril Simov a Stanislava Kancheva z Inštitútu informačných a komunikačných technológií Bulharskej akadémie vied v Sofii. Autori predniesli informácie o morfosyntaktickom tageri a lematizátore pre bulharčinu. Pri jeho tvorbe využili SVM tager, morfologické slovníky bulharčiny a lingvistické pravidlá. Perspektívne chcú zlepšiť stratégiu výberu správnych tagov pri anotácii a sprístupniť jednoduchý parser.

Autorský kolektív Ján Staš, Daniel Hládek a Jozef Juhár z Fakulty elektrotechniky a informatiky Technickej univerzity v Košiciach a Marián Trnka z Ústavu informatiky Slovenskej akadémie vied v Bratislave opísali v príspevku *Automatic Extraction of Multiword Expressions Using Linguistic Constraints for Slovak LVCSR* proces automatickej extrakcie najfrekvencovanejších viacslavných výrazov z korpusu textových dát z oblasti súdництва a proces tréovania a testovania modelu slovenského jazyka s týmito výrazmi. Automatická extrakcia viacslavných výrazov v systéme bola podmienená spodobovaním a zdvojovaním hlások na hranici slov s cieľom znížiť chybovosť pri rozpoznávaní krátkych jednoslabičných slov. Výsledky modelovania jazyka pomocou viacslavných výrazov ukazujú mierne zlepšenie v presnosti rozpoznávania krátkych jednoslabičných slov na začiatku viet a po dlhých pauzách.

Velislava Stoykova z Inštitútu bulharského jazyka Bulharskej akadémie vied v Sofii analyzovala vo svojom príspevku *Common Formal Framework for Multilingual Representation of Inflectional Morphology for Two Related Slavonic Languages* možnosti spoločného skúmania dvoch príbuzných morfológických systémov – ruštiny a bulharčiny, pričom využila jazyk DATR na formulovanie pravidiel pre flektívne kategórie lexém v oboch jazykoch. Porovnávala zásady a motivácie navrhovaného kódovania, ktoré využíva nemonotónne ortogonálne sémantické siete. V príspevku ponúkla zásady spracovania flektívnej morfológie zavedením sémantickej hierarchie pomocou tradičných gramatických pravidiel.

Ludmila Dimitrova z Inštitútu matematiky a informatiky Bulharskej akadémie vied v Sofii a Violetta Koseska-Toszewa, Danuta Roszko a Roman Roszko z Inštitútu slovan-ských štúdií Poľskej akadémie vied vo Varšave informujú v príspevku *Bulgarian-Polish-Lithuanian Corpus – Recent Progress and Application* o projekte tvorby trilingválneho korpusu. Textovou bázou korpusu sú beletristické texty v jednom z týchto jazykov, pričom vo zvyšných troch existujú ich preklady. Okrem toho sa v korpuse nachádzajú aj preklady textov (dokumenty EÚ či beletria svetových autorov) do bulharčiny, poľštiny a litovčiny z tretieho jazyka. Zložkou porovnávacieho korpusu sú publicistické texty z internetu, existujúce vo všetkých troch jazykoch (najmä reakcie médií na medzinárodné udalosti). Autori zdôrazňujú, že predstavený korpus či akýkoľvek iný multilingválny korpus je nenahraditeľnou základňou pre tvorbu dvoj- a viacjazyčných slovníkov a porovnávacích gramatík. Využitie nachádza u prekladateľov, pri vyučovaní cudzích jazykov v odbore translatológia, ale aj pri výučbe cudzincov. Nezanedbateľným prínosom je použitie multilingválneho korpusu ako jazykového materiálu na tréovanie počítačových nástrojov na strojový preklad.

Príspevok *The Instrumental Environment for the Automatic Syntactical Analysis of Ukrainian*, ktorý predstavili Iryna Zamaruieva a Olga Shypnivska z Kyjevskej národnej univerzity Tarasa Ševčenka v Kyjeve sa zaoberá opisom inštrumentálneho prostredia pre automatickú syntaktickú analýzu ukrajinčiny. Autorky v ňom uvádzajú hlavné charakteristiky databáz na automatickú syntaktickú analýzu a všeobecné princípy automatickej syntaktickej analýzy.

V každom jazyku, ktorý používa pády, slovesá ovplyvňujú zmeny v podstatných menách a v predložkových spojeniach. V ruštine je toto variantné ovplyvňovanie vzhľadom na jej bohatú morfológiu veľmi rozšírené. Odvodzuje sa z diachrónnych procesov aj sémantických posunov v modernom ruskom jazyku. Možnosti automatickej extrakcie slovíes so substantívnymi predložkovými a bezpredložkovými spojeniami z korpusu trigramov prezentovali Mikhail Kopotev z Univerzity v Helsinkách, Natalia Kochetkova z Moskovského štátne-

ho inštitútu elektroniky a matematiky v Moskve a Eduard Klyshinsky z Keldyshovho inštitútu aplikovanej matematiky Ruskej akadémie vied v Moskve v príspevku *Extracting Verbs with PP/NP Variation from the Large 3-gram Corpus*. Algoritmus extrakcie je založený na vyhľadani trojíc sloveso – (predložka) – substantívum a ich vzájomnom automatickom porovnávaní.

Príspevok Iriny Nekipelovej zo Štátnej technickej univerzity v Iževsku *On the Question of Homonymy and Polysemy in the Lexicographical Practice of the Russian Language Semantic System in its Development Modelling* predstavuje elektronický model historicko-etymologického slovníka. Autorka v ňom navrhuje nový pohľad na diferenciáciu a koreláciu sémantickej slovotvorby, založený na histórii jazyka. Toto rozlíšenie umožňuje lepšie pochopiť homonymné a polysémické javy, identifikovať a systematizovať procesy sémantických zmien v priebehu jazykového vývinu. Lexikálno-sémantické reprezentácie slov ako jednotky lexikografického opisu sú založené na týchto procesoch.

Irina Nekipelova a Elvira Zarifullina zo Štátnej technickej univerzity v Iževsku prezentujú v príspevku *Historical and Etymological Electronic Dictionary* koncept tvorby elektronického historicko-etymologického slovníka, informujú o zložení textov uvedených v databáze, o štruktúre systému a jeho jednotlivých zložkách (modul vizualizácie, dopĺňací a vyhľadávací modul).

Slovanský paralelný korpus ParaSol vyvinutý v Berne a Regensburgu opisuje vo svojom príspevku *Recent Developments in ParaSol: Breadth for Depth and XSLT Based Web Concordancing with CWB* Ruprecht von Waldenfels z Inštitútu slovanských jazykov a literatúr Univerzity v Berne. V príspevku autor informuje o súčasnom stave výskumu so zameraním na koncepčné rozhodnutia, ktoré sa týkajú dopĺňania korpusu a užívateľského rozhrania.

Mária Šimková z Jazykovedného ústavu L. Štúra Slovenskej akadémie vied v Bratislave predniesla príspevok *Ekvivalencia epistemických častíc v slovensko-českom paralelnom korpusu*, v ktorom predstavila použitie paralelného korpusu blízkopribuzných jazykov na výskum epistemických častíc *zrejme, doista, zaiste, pravdepodobne* a spôsobu ich prekladu. Autorka vyčlenila tri skupiny použitia skúmaných epistemických častíc v oboch korpusoch: priame ekvivalenty, ktoré sú priamo využiteľné v lexikografickej praxi; posuny pri používaní, ktoré stimulujú lingvistické skúmanie a hľadanie odpovedí na otázku smeru prekladu; tzv. voľné preklady, teda rozdielne použitie v každom z jazykov, ktoré je typické pri preklade textov cez tretí jazyk a otvára otázku adekvátnosti (vernosti) prekladu, čo je využiteľné vo výučbe translatológov.

V príspevku *The Czecho-Slovak Sketching: A Compatible Word Sketch Grammar for Czech and Slovak* hovoril Vladimír Benko z Jazykovedného ústavu L. Štúra Slovenskej akadémie vied v Bratislave o možnostiach tvorby pravidiel pre nástroj Sketch Engine pre potreby porovnávacích výskumov. Predstavil využiteľné slovenské a české korpusy, osobitne sa pristavil pri veľkých zdrojoch dát, ktorými sú dnes dostupné slovenské a české webové korpusy, ale zdôraznil aj obmedzenia, ktoré vyplývajú z takejto úlohy. Najväčším z nich je azda nekompatibilita medzi pravidlami tvorby gramatiky word sketchu, pričom český word sketch používa A-style sketch grammar, slovenský V-style sketch grammar. Riešením by mohlo byť inkorporovanie českého webového korpusu do slovenského Sketch Engine a prepísanie, resp. transformovanie slovenskej sketch gramatiky na tagset používaný taggerom Ajka.

Peter Baláž zo spoločnosti Edukácia@Internet predniesol príspevok *Slovak Online*, v ktorom informoval o rovnomennom projekte, jeho priebehu a výsledkoch. Spomenul spoluprácu s partnerskými domácimi i zahraničnými inštitúciami aj ďalšie projekty, ktoré nadväzu-

jú na projekt Slovak Online. Všetky informácie o projekte je možné nájsť na webovej stránke: <http://slovakie.eu/sk/>.

Závernečné poďakovanie všetkým zúčastneným aj prednášajúcim vyjadril za Jazykovedný ústav L. Štúra SAV Vladimír Benko. Osobitne poďakoval členom oddelenia Slovenského národného korpusu Jazykovedného ústavu L. Štúra SAV za organizáciu príjemného podujatia v malebnom prostredí mestečka pod Karpatmi. Ako uviedla Mária Šimková zo Slovenského národného korpusu Jazykovedného ústavu L. Štúra SAV v úvode konferenčného zborníka, už dnes je známe hlavné tematické zameranie ďalšej konferencie s dobre známym názvom – SLOVKO 2013. Bude zamerané na sémantické siete a multilingválne slovníky, no bude otvorené aj pre všetky tradičné témy z oblasti počítačového spracovania prirodzeného jazyka a korpusovej lingvistiky.

Katarína Gajdošová – Beáta Kmeťová – Adriána Žáková

JAZYK A DISKURZ V KULTÚRNOM A POLITICKOM KONTEXTE

Medzinárodná vedecká konferencia venovaná „Jazyku a diskurzu v kultúrnom a politickom kontexte“ v dňoch 21. – 23. septembra 2011 prebiehala tak, ako to predpovedal jej prvý rečník, a zároveň jeden z odborných garantov konferencie, riaditeľ Jazykovedného ústavu L. Štúra SAV, prof. PhDr. Pavol Žižo, CSc.: „Myslím si, že obsah jednotlivých referátov bude obohatením každého účastníka konferencie, že sa na tejto konferencii schádza spoločnosť, v ktorej diskurz nebude rozptyľovaný, tak ako to bolo v klasickej latinčine a že to nebude ani hádanie ani nič, čo by túto spoločnosť delilo. Všetci sme sem prišli s tým, že sa vzájomne obohatíme obsahom jednotlivých referátov.“ Práve Jazykovedný ústav L. Štúra SAV – konkrétne Oddelenie súčasného jazyka – sa zhostil úlohy privítať štyridsať referujúcich zo Slovenska, z Česka, Poľska, Maďarska, Rakúska a Estónska v Kongresovom centre SAV v Smoleniciach.

Podujatie sa stalo zavŕšením grantového projektu VEGA – *Slovenčina ako kultúrny jav a médium kultúry* – ktorý sa realizoval pod vedením Juraja Doľníka a hoci nie fyzicky, predsa bol Juraj Doľník – ako najčastejšie citovaný autor – prítomný v pozoruhodnom množstve príspevkov, a čo je dôležité, príspevkov obsahovo rôznorodých.

Predovšetkým program prvého dňa anticipoval interdisciplinárne smerovanie celého podujatia. Prívlastok „najheterogénnejšia krajina Strednej Európy“ robí zo Slovenska výnimočne zaujímavú krajinu na výskum. A práve rozbiehajúci sa výskum *Jazyková situácia a jazyková politika na Slovensku v medzinárodnom kontexte*, sčasti nadväzujúci na projekt Eugena Paulinyho zo šesťdesiatych rokov minulého storočia, predstavil Slavomír Ondrejovič. v príspevku *Jazyková situácia a jazyková politika – druhé dejstvo*. Kládol si v ňom otázku, či pomerne silné zastúpenie menšín zaručuje rozvoj spoločenského života na Slovensku v intenciách multikulturalizmu, liberalizmu, tolerancie. Avšak, ako zdôraznil, neexistujú výskumy, ako na Slovensku jazyky žijú, ako vnímajú svoju situáciu minoritní, ale aj majoritní obyvatelia, a to najmä v súčasnej zložitej jazykovopolitickej situácii.

Historik Milan Podrímavský komentoval úlohu jazyka v procese politickej emancipácie v druhej polovici 19. a na začiatku 20. storočia slovami: „Jazykové požiadavky Maďarov, Srbov, Rusínov, Slovákov sa vždy chápali ako politická otázka – teda ako narušenie integrity.“ Podľa neho mala jazyková otázka v tomto období značné dimenzie, bola zároveň otázkou jazykovednou, historickou aj politickou.

Jana Svobodová (*Jazyk ve společnosti – iluze a realita*) ilustrovala vzťah odbornej i laickej verejnosti k spisovnej češtine. V delení jazyka podľa jeho vzťahu k aktualizácii českého jazyka charakterizovala ako normovo aktualizovaný, teda ho vsadila medzi liberálny a konzervatívne aktualizovaný stav jazyka (posledný, štvrtý typ je konzervatívne neaktualizovaný). – Jazykové ideológie v širšom i užšom poňatí a najmä ich typologické rozlíšenie na základe rôznych vzťahov (k politickej podpore, vzťahu k jazyku a jeho základným vlastnostiam, k jazykovým zmenám a jazykovému manažmentu) predstavil István Lanstyák v príspevku *Jazykové ideológie v komunitě Maďarov na Slovensku*. Na ilustráciu spomeňme aspoň niektoré, napríklad jazykový korekcionizmus, systemizmus, dekadentizmus, homogenizmus, damnificizmus. Keďže podľa autora sú jazykové ideológie všadeprítomné, k výzve, aby odborníci vždy deklarovali, z akých ideových pohnutí riešia jazykové problémy, sám predložil svoje východiská, a to demokraticizmus, internacionalizmus, liberalizmus, minoritizmus, pluralizmus. – Gizela Szabomihályová prezentovala podoby jazykového manažmentu v slovensko-maďarských podmienkach predovšetkým na verejných nápisoch, kde sa prejavuje reprezentatívna či symbolická úloha jazyka.

Po príspevku Marie Čechovej (*Úvaha pojmoslovná: Generace a souvztažné pojmy užívané v literární vědě*) do celkom iného, sociologického súdka načrela Zuzana Kusá s *Premenami sociálnej spravodlivosti v programových vyhláseniach vlád* a následne s vplyvom politického a mediálneho diskurzu na verejnú mienku. Zistila, že tzv. osvietenská hypotéza, podľa ktorej s vyšším dosiahnutým vzdelaním vzrastá u občanov schvaľovanie spoločenskej spravodlivosti, v slovenských podmienkach vôbec neplatí – ba práve naopak.

V ďalšom konferenčnom programe v hojnom zastúpení dominovala téma súčasnej spisovnej češtiny, jazykového poradenstva z hľadiska požiadaviek používateľov, a to v príspevkoch: *Vývojová dynamika současné češtiny a její odraz v připravované Moderní mluvnici češtiny* (Oldřich Uličný), *Jazykové poradenství na internetu – současnost a vize* (Markéta Pravdová), *Aspekty distribuce velkých písmen v názvech písemnosti* (Anna Černá), *Psaní velkých písmen v současné češtině* (Ivana Svobodová), *Kategorie jedinečnosti a obecnosti ve vztahu k psaní velkých písmen v češtině – postupující změna ve vnímání těchto kategorií u běžných uživatelů* (Martin Beneš), *Reprezentace mluvenosti v nepřipravených psaných textech na internetu* (Bohumila Junková), *Moderní mluvnice češtiny* (Martin Prošek), *Vliv mimojazykové reality na propriální morfologický systém a realizaci gramatických kategorií* (Kamila Smejkalová).

Mládežnícky diskurz a kultúru slovenskej mládeže predstavili Oľga Orgoňová a Alena Bohunická (*Tváre mládežníckeho diskurzu ich porozumenie*), rovnako pri jazyku mladých ľudí ostali aj referáty ich kolegyň – Zuzany Sedláčkovej (*Status, coolness a cool kultúra slovenskej mládeže*) a Dany Širokej (*Jazykovo-kultúrny obraz Slovenska na pozadí súčasnej slovenskej populárnej piesne*). Jazykové správanie slovenskej mládeže na Slovensku a v Maďarsku na empirickej báze skúmala aj sociologička Marika Homišinová (*Jazykové správanie slovenskej mládeže*).

Plodnosť témy politický diskurz (na základe publicistickej demonštrácie) sa ukázala vo viacerých príspevkoch. Rozšírenie obsahu pojmu diskurz (oproti latinskému – konverzácia, diskusia), dôvod, pre ktorý pojem politický diskurz nemôže byť synonymom politickej debaty, a vlastnosti televízneho politického diskurzu v kontexte poľskej mediálnej sféry objasnil Kazimierz Michalewski (*Telewizyjny dyskurs polityczny*). Ako povedal, nelimitujú ho výrazné časové či priestorové ohraničenia, počet účastníkov, ani sa jeho účastníci nikdy nemuseli mimo mediálnej sféry poznať. Pre neverbálny politický diskurz sú typické extrémistické gestá, pre verbálny provokatívne formulácie, metafory, nedopovedané výpovede. – Irina Dulebová priniesla v príspevku *K otázke definície pojmu politický diskurz* pohľad na politický diskurz najmä v ruskom kontexte, kde sa často spochybňuje opodstatnenosť tohto pojmu, na druhej strane sú názory, podľa ktorých politický diskurz „nerovná sa“ reči aktérov v politickej diskusii. Na margo názorovej polarity autorka dodáva, že „väčšina odborníkov zdôrazňuje prepojenie – súvzťažnosť politického a mediálneho diskurzu“. – V týchto intenciách, teda v reflexii (českého) politického diskurzu v médiách uvažoval tiež Jiří Hasil (*Jazyk české publicistiky jako odraz českého politického diskurzu?*), no on, naopak, pod politickým diskurzom rozumie „celkovou úroveň komunikácie na české politické scéně“.

Od politického k publicistickému diskurzu prešli spoluautorky Silwia Sojda a Mariola Szymczak-Rozlach, ktoré svoj výskum zacieleni na jazyk emócií v slovenskom publicistickom diskurze. – Jiří Zeman si za predmet príspevku zvolil mediálny rozhovor a jeho špecifiká. – Veronika Knapcová predviedla zobrazenie augustového puču v mediálnom diskurze za hranicami ZSSR a sústredila sa na referenčné a kondenzačné symboly a stereotypy. – Gabriela Olchowa zas konfrontovala špecifiká kultúrneho diskurzu na podklade komerčných názvov pohrebných služieb. Zvolená výskumná báza sa ukázala veľmi bohatá – o konceptualizovaných predstavách smrti hovoria propriá ako napríklad *Apokalypsa, Heven, Karavan, Memento, Memoria* či *Mysterium*. – Inak sa mediálneho diskurzu chopil Imrich Jenča, keď analyzoval verejnoprávnymi médiami vysielané jazykové prejavy, v ktorých upozorňoval na chyby a nedostatky z hľadiska spisovnej normy slovenského jazyka. Jeho príspevok vyvolal živú a búrlivú diskusiu o adekvátnosti odmietania niektorých jednotiek v jazykových prejavoch z hľadiska dynamiky spisovnej normy.

O Zmene motivačných modelov v histórii rusko-českej medzijazykovej komunikácii hovorila Irina Abisogomjan. – Tému *lingvokultúrno kontextových faktorov a ich exemplifikácie* rozviedol Miloš Horváth. – V iných intenciách uvažovali Jana Pekarovičová a Lucia Trubačová, ktoré predstavili *Zdvorilosť a jej konotácie v jazykovo-kultúrnom kontexte*. – Ťažiskom odborného príspevku Kláry Buzássyovej sa stali *Hromadnosť (kolektívnosť) a individuálnosť ako jazykové a sociálne kategórie*. – Projekt Jazykovedného ústavu Maďarskej akadémie vied vo sfére viacjazykovosti cez jazykovú technológiu, ktorý ašpiruje na konkurenta populárneho prekladača z produkcie Google, predstavil Tibor Pintér.

Smolenice ako klasické prostredie pre slovenskú jazykovedu spomenula v referáte „*Nehatený*“ *rozvoj jazyka v kultúrnom a politickom kontexte* Gabriela Múcsková. V snahe nájsť objektívne informácie o politicky motivovaných snahách o zblížovanie slovenčiny a češtiny na začiatku 60.-rokov 20. storočia uviedla, že popri recenzovaných diskusiách zachytených v písaných periodikách a záznamoch máme azda ešte stále možnosť dozvedieť sa od priamych účastníkov tohto diania, ako vlastne dialógy o (ne)zblížovaní češtiny a slovenčiny prebiehali.

Ak možno hovoriť o duchu miesta – genius loci – Smolenický zámok nepochybne tak na slovenskú jazykovedu pôsobí už takmer storočie. Toto miesto priaznivo ovplyvnilo aj jesenne pokojný priebeh a zároveň tvorivú atmosféru podujatia. A priebeh konferencie o jazyku a diskurze nás presvedčil o tom, že nebude posledným a že sa pri odborných témach budeme na tomto mieste aj naďalej stretávať. A s poľutovaním sa odvažujeme vysloviť želanie, že azda bolo dôstojným pódium, na ktorom ukončil svoju akademickú púť historik PhDr. Milan Podrimavský, CSc.

Češť jeho pamiatke!

Júlia Vrábľová

MENNÝ REGISTER / INDEX OF NAMES

- Abisogomjan, I. 174
 Adank, P. 110, 115
 Aitchison, J. 77
 Al-Bamerni, A. 96, 97, 100, 115
 Altmann, G. 149 – 150
 Altmann, R. 123, 128
 Andersson, T. 133
 Arciuli, J. 125, 128, 129
 Arkušin, G. 143
 Arnold, J. E. 123, 128
 Austin, P. C. 108, 115
 Avramova, C. 164
 Bailey, K. G. D. 122, 129
 Bajžíková, E. 81, 86, 94
 Baláž, P. 171
 Baltova, J. 163
 Barr, D. 123, 128
 Bartha, C. 6, 9, 11, 14, 17
 Barthes, R. 42, 49
 Bayerová, N. 135
 Beattie, G. 126, 128
 Bednarczyková, A. 143
 Beloglazovová, J. V. 142
 Běloruss-Běloševská, L. N. 52
 Beneš, M. 173
 Benko, V. 171, 172
 Beňuš, Š. 119 – 129, 167
 Bilous, F. 127, 129
 Bladon, A. R. 96, 97, 100, 115
 Blanár, V. 133
 Blatná, R. 52
 Blažek, V. 138
 Bloom, J. 126, 128
 Bogatyryov, A. A. 143
 Bogatyryovová, O. P. 143
 Boháč, P. 138
 Böhmerová, A. 77 – 79
 Bohunická, A. 173
 Bojar, O. 168
 Bortfeld, H. 126, 128
 Bořkovcová, M. 4, 17
 Bradley, H. 77
 Brennan, S. E. 124, 126, 128
 Breza, E. 136
 Breznik, I. S. 163
 Bubeník, V. 13, 18
 Bugajejová, I. V. 143
 Bussman, H. 77
 Buzássyová, K. 174
 Caron, J. 45, 49
 Carroll, L. 78
 Cautin, R. L. 129
 Cerňak, M. 167
 Ciešlikowa, A. 133
 Clark, H. H. 119, 123, 124, 128
 Clark, J. 115
 Cmorej, P. 43, 49
 Collard, P. 124, 128
 Comrie, B. 69, 70
 Ćorić, B. 162
 Corley, M. 124, 128, 129
 Creager, B. 125, 128
 Čapková, D. 94
 Čarkić, M. Ž. 142, 143
 Čechová, M. 160, 173
 Čermák, F. 42, 51 – 64
 Černá, A. 173
 Čerňavská, V. E. 143
 Červená, V. 52
 Danilevská, N. V. 143, 144
 Danilovová, T. V. 52
 Darjaa, S. 167
 David, J. 138
 Debus, F. 134
 DeCoster, J. 113, 115
 Deese, J. 120
 Denes, P. B. 101, 116
 Die, N. 21, 38
 Diehl, R. L. 101, 116
 Dijk, T. A. van 144, 146
 Dimitrova, L. 21, 38, 168, 170
 Dimitrova-Todorova, L. 136
 Dolník, J. 81, 87, 94, 172
 Donaldson, D. 124, 128, 129
 Dragičević, R. 163
 Dragović, B. 142
 Dulebová, I. 174
 Ďurčo, P. 168
 Dvončová, J. 96, 97, 116
 Dzurjuv, O. 168
 Edwards, J. 70 – 74
 Eichler, E. 138
 Elšík, V. 13, 14, 17
 Enos, F. 119, 124 – 129
 Erard, M. 121, 129
 Erjavec, T. 21, 38
 Escudero, P. 110, 116
 Espinosa, A. 97, 100, 117
 Evans, V. 65
 Eysenck, M. W. 44, 45, 47, 49
 Fagnano, M. 123, 128
 Fasold, R. 3, 6, 14, 16, 17
 Fedosov, O. 52
 Ferguson, Ch. A. 3, 6, 12, 14, 15, 17
 Ferreira, F. 122, 129
 Fichte, J. G. 73
 Filipová, K. 52
 Findra, J. 143, 160
 Fishman, J. A. 3 – 6, 12, 14 – 18
 Fleischer, W. 143
 Fletcher, P. 113, 118
 Fontdevila, J. 96, 97, 100, 117
 Fox Tree, J. 119, 123 – 125, 128, 129
 Furdík, J. 86, 94, 135, 165
 Gadomský, A. 143, 144
 Gajdošová, K. 167 – 172
 Galuščáková, P. 168
 Gantar, P. 168
 Garabík, R. 19 – 39, 167, 168
 Garančovská, L. 133 – 141
 Garner, B. A. 74
 Gasnier, M. 52
 Genči, J. 168
 Gentleman, J. F. 108, 117
 Georgijeva, C. 166
 Giger, M. 69, 70
 Ginterová, A. 143
 Gončarovová, J. A. 143

- Gordon, M. 117
 Grác, M. 169
 Graciarena, M. 129
 Grepl, M. 81, 94
 Greule, A. 138
 Gumperz, J. J. 7
 Hagita, N. 126, 129
 Hajič, J. 20, 38
 Hála, B. 96, 116
 Hannah, A. 72
 Harvalík, M. 133, 134
 Hasil, J. 174
 Haugen, E. 73, 74
 Hausner, I. 134, 139
 Havránek, B. 131
 Helleland, B. 139
 Hengst, K. 134
 Henschel, H. 52
 Hirschberg, J. 119, 124 – 126, 128, 129
 Hirschová, M. 86, 92, 94
 Hládek, D. 170
 Hoemeke, K. A. 101, 116
 Hoffman Bion, R. A. 110, 116
 Hoffmannová, J. 143
 Holub, J. 52
 Homišinová, M. 173
 Homoláč, J. 145 – 148
 Horálek, K. 42, 43, 49, 131
 Horecký, J. 43, 49
 Horváth, M. 174
 Hout, R. van 110, 113, 115, 117
 Hrabák, J. 161
 Hronek, J. 52
 Hřebíček, L. 150
 Hubáček, J. 140
 Hübschmannová, M. 4, 7, 12, 13, 17, 18
 Huffman, M. K. 97, 100, 116
 Hughes, P. 113, 118
 Hüttenbach, F. L. von 141
 Hux, J. E. 108, 115
 Chajdiak, J. 113, 116
 Charitončík, Z. A. 164
 Charniak, E. 123
 Chloupek, J. 160
 Chovancová, K. 167
 Christenfeld, N. 120, 125, 127 – 129
 Chromý J. 131
 Churavý, M. 52
 Ide, N. 21, 38
 Imai, M. 126, 129
 Isačenko, A. 96, 97, 113, 116
 Ishiguro, H. 126, 129
 Ivanenková, S. 143
 Ivanová, M. 65 – 70
 Ivoševičová, S. 143
 Jacobson, R. 129
 Jaklová, A. 143
 Jakus-Borkowa, E. 139
 Janky, B. 5, 18
 Janočková, N. 162 – 165, 167
 Janowska, A. 166
 Janský, L. 52
 Januška, J. 131
 Jarošová, A. 51 – 64
 Jelínek, M. 142
 Jenča, G. 96, 97, 116
 Jenča, I. 174
 Jermakova, O. P. 164
 Johnson, K. 101, 116
 Johnson, M. 123
 Johnson-Laird, P. N. 86, 94
 Jouannaux, M. 52
 Juhár, J. 170
 Junková, B. 143
 Junková, B. 173
 Kaalep, H. J. 21, 38
 Kačala, J. 116
 Kanda, T. 126, 129
 Kancheva, S. 169
 Kapalková, S. 82
 Karlík, P. 81, 86, 94
 Karpilovičová, T. P. 143, 144
 Karpilovska, J. A. 163
 Kastovsky, D. 77
 Keane, M. T. 44, 45, 47, 49
 Kemény, I. 5, 18
 Kesselová, J. 81 – 94
 Kettnerová, V. 169
 Kleszczowa, K. 164
 Klincková, J. 167
 Kloferová, S. 139
 Kloss, H. 3, 4, 18
 Klymenko, N. F. 164
 Klyshinsky, E. 170
 Klyueva, N. 169
 Kmeťová, B. 167 – 172
 Knapcová, V. 174
 Knappová, M. 136
 Kočetkova, N. 170
 Končarevičová, K. 143, 145
 Kopotev, M. 170
 Kopřivová, M. 52
 Koriakowcewa, E. I. 165, 166
 Kořenský, J. 67, 70, 131, 132, 143
 Koseska-Toszewa, V. 170
 Král, Á. 18, 43, 49, 95 – 98, 101, 113, 116
 Kráľová, Z. 74 – 76
 Krčmová, M. 158 – 162
 Krek, S. 168
 Krleža, M. 165
 Kroupová, L. 52
 Křivan, J. 131
 Kusá, Z. 173
 Ladefoged, P. 96, 101, 116
 Lakoff, R. T. 65
 Langacker, R. W. 65, 67, 70
 Langendonck, W. van 135
 Lanstyák, I. 173
 Laskova, L. 169
 Lau, E. F. 122, 129
 Laurier, D. 42, 49
 Leeuw, E. de 124, 129
 Leon, S. 126, 128
 Liptáková, E. 79
 Liška, J. 96, 113, 116
 Litman, D. 127, 129
 Lopatková, M. 169
 Lucas, S. 120, 129
 Lukašanec, J. 162, 166
 Luttererová, J. 52
 MacGregor, L. 124, 128, 129
 Maddieson, I. 96, 116

- Machač, J. 52
 Machač, P. 116
 Majchráková, D. 167
 Maksimovič, G. 143
 Mallard, D. 125, 128, 129
 Markovičová, N. 142
 Marx, K. 131
 Mathesius, V. 77
 Meillet, A. 141
 Mejstřík, V. 52
 Menyhárt, J. 13, 18
 Mihál, J. 117
 Michalewski, K. 174
 Michel, G. 143
 Mikulajová, M. 83, 94
 Müller, W. 113, 117
 Milroy, L. 117
 Minářová, E. 133, 160
 Mistrík, J. 143, 144, 160
 Morávek, M. 44, 49
 Morgan, J. 124, 129
 Morris, Ch. W. 42
 Motulsky, H. 113, 117
 Mounin, G. 42, 49
 Múcsková, G. 174
 Murachver, T. 72
 Muránsky, J. 117
 Mühlhäuser, P. 74
 Müller, P. O. 163
 Müllerová, O. 92, 94
 Nábělková, M. 158 – 162
 Nagórko, A. 163
 Nekipelova, I. 171
 Neveu, F. 42, 46, 49
 Nikolajev, G. A. 165
 Novák, L. 131
 Novák, P. 131 – 132
 Novotná, J. 96, 117
 Nowik, K. 139
 O'Brien, C. C. 72
 Odaloš, P. 134
 Oertel, H. 78
 Ohnheiser, I. 141, 163
 Olchowa, G. 174
 Olivová-Nezbedová, L. 139
 Ološtiak, M. 135, 162 – 166
 Olsen, S. 163
 Ondrejovič, S. 117, 131 – 132, 149 – 150, 172
 Ondruš, Š. 81, 94
 Oomen, C. E. 125, 129
 Oravec, J. 81, 86, 94
 Orgoňová, O. 173
 Orwell, G. 21
 Osenova, P. 169
 Ostmeyer, J. 52
 Paikkala, S. 136
 Palko, B. 46
 Pallarès, M. D. 96, 97, 100, 117
 Pálmainé Orsós, A. 6, 11, 14, 18
 Pasternak, B. L. 141
 Pastyřík, S. 136
 Patrás, V. 74 – 76, 142 – 145
 Paul, H. 77
 Pauliny, E. 172
 Paveau, M. A. 41, 49
 Pavlík, R. 95 – 118
 Peciar, Š. 158
 Pechal, Z. 142
 Peirce, Ch. S. 42
 Pekarovičová, J. 174
 Petkevič, V. 21, 38
 Petruchina, J. V. 164
 Pinson, E. N. 101, 116
 Pintér, T. 174
 Pintér, T. 3 – 18
 Pleskalová, J. 137
 Podrimavský, M. 172, 175
 Pognan, P. 52
 Pohl, H. D. 140
 Pokorný, M. 142
 Pospíšil, I. 143
 Postma, A. 125, 129
 Potter, J. 146, 148
 Pound, L. 77
 Pravdová, M. 173
 Profous, A. 140
 Prochvatilová, O. A. 143
 Prošek, M. 173
 Rácová, A. 145 – 148
 Radeva, V. 165
 Radičová-Dugoničová, M. 142
 Radzijejská, T. V. 143
 Raecke, J. 165
 Rainer, F. 163
 Rastier, F. 42, 49
 Rauscher, F. 129
 Ravina, B. 127, 129
 Recasens, D. 96, 97, 100, 117
 Réger, Z. 7, 12, 14, 18
 Rešetár, J. 117
 Rey-Debove, R. 43, 49
 Rietveld, T. 113, 117
 Roszko, D. 170
 Roszko, R. 170
 Rudnik-Karwatowa, Z. E. 165
 Runštuková, N. 169
 Rusko, M. 167
 Sabo, R. 167
 Sabol, J. 81, 94 – 97, 101, 113, 116, 117
 Safran, W. 72
 Saicová Římalová, L. 65 – 70
 Sarfati, G. E. 41, 49
 Saussure, F. de 41, 42, 44, 46, 49, 150
 Savin, A. 106, 117, 118
 Savkov, A. 169
 Searle, J. R. 92
 Sedláček, R. 38
 Sedláčková, Z. 173
 Sedláková, J. 52
 Sekvent, K. 41 – 50
 Selimski, L. 164
 Sgall, P. 131
 Shiffman, H. F. 3, 4, 18
 Shiwa, T. 126, 129
 Short, D. 52
 Shriberg, E. 119 124 – 126, 128, 129
 Shypnivska, O. 170
 Schachter, S. 127, 129
 Schenker, N. 108, 117
 Schober, M. 124, 126, 128
 Sieradzki, A. 165
 Sierociuk, J. 162, 166

- Sieroslawská, E. 143
 Silliman, S. 127, 129
 Simov, K. 169
 Skalička, V. 131, 132
 Skarnitzl, R. 116
 Skarżyński, M. 166
 Slančová, D. 82
 Slobin, D. I. 66, 70
 Smejkalová, K. 173
 Smith, A. 73
 Smits, R. 110, 115
 Smrž, P. 38
 Soderstrom, M. 124, 129
 Sojda, S. 174
 Sokolová, M. 69
 Solovjevová, N. V. 143, 144
 Sorokin, J. A. 143
 Stanislav, J. 96, 118
 Starke, G. 143
 Starý, Z. 131
 Staš, J. 170
 Stenström, A. 123, 129
 Stěpanova, L. 52
 Sternberg, R. J. 44, 50, 85, 87, 91, 94
 Stevens, K. N. 118
 Stewart, O. 124, 129
 Stojanovič, A. 142
 Stoykova, V. 170
 Studenovský, 110, 118
 Superanskaya, A. V. 137
 Svobodová, I. 173
 Svobodová, J. 173
 Swerts, M. 122, 129
 Szabomihályová, G. 173
 Szalai, A. 4, 5, 13
 Szczeniaková, D. 143
 Szczerbowski, T. 142
 Szymczak-Rozlach, M. 174
 Šára, M. 52
 Ščirovová, I. A. 143
 Šebková, H. 17
 Šimková, M. 37, 38, 171, 172
 Šipková, M. 140
 Šírká, D. 173
 Šrámek, R. 133 – 141
 Štebih Golub, B. 165
 Štulajterová, A. 77 – 79
 Šustalová, V. 52
 Švamberk, Z. 52
 Tajfel, H. 71
 Talmy, L. 65
 Tanenhaus, M. K. 123, 128
 Tanturovská, L. 143
 Trnka, M. 167, 170
 Trnková, A. 52
 Trost, P. 131, 132
 Trubačová, L. 174
 Tufiş D. 21, 38
 Tušková, J. M. 133
 Tyson Crone, K. 129
 Uličný, O. 173
 Vaňková, I. 65
 Vejvoda, E. 52
 Vemičová, M. 143
 Véronis, J. 21, 38
 Vidová-Hladká, B. 20, 38
 Viřčinská, T. 143
 Villar, G. 125, 128, 129
 Volin, J. 110, 118
 Vorobjovová, S. 143
 Vrábřová, J. 70 – 74, 172 – 175
 Vybíral, Z. 44, 50
 Waldenfels, R. von 171
 Waszakowa, K. 163
 Wenzel, W. 140
 Wetherellová, M. 146, 148
 Wheeler, B. I. 78
 Williams, M. 124, 128
 Wimmer, G. 106, 113, 115, 117, 118
 Witkovský, V. 106, 115, 117, 118
 Wodaková R. 146
 Wolnicz-Pawłowska, E. 141
 Woods, A. 113, 118
 Yallop, C. 115
 Záborský, V. 95, 96, 98, 101, 110, 114, 115, 118
 Zadorná, J. G. 143
 Zamaruieva, I. 170
 Zarifullina, E. 171
 Zeman, J. 174
 Zima, J. 52
 Zimmermann, J. 100, 113, 116, 117, 118
 Žáková, A. 167 – 172
 Žigo, P. 135, 172

OBSAH

Radovan Garabík: Slovak Multext East Morphology Tagset.....	19
Jana Kesselová: Zlučovaci vzťah v komunikačných a kognitívnych súvislostiach.....	81
Radoslav Pavlík: Akustické a auditívne vlastnosti slovenských laterálnych konsonantov I: Spektrálne parametre / a /.....	95
Tibor Pintér: Diglosia alebo funkčný bilingvizmus v jazykovom úze Rómov na Slovensku a v Maďarsku.....	3

Diskusie

Karel Sekvent: Triadický znak	41
-------------------------------------	----

Rozhľady

Štefan Beňuš: Prozodické a pragmatické vlastnosti konverzačných hezitácií v angličtine	119
Alexandra Jarošová: Majstrovské dielo českej aj svetovej frazeológie	51

Recenzie

Teoretické a komunikační aspekty proprií. Prof. Rudolfa Šrámkovi k životnému jubileu. Lenka Garančová.....	133
Saicová Římalová, L.: Vybraná slovesa pohybu v češtině. Studie z kognitivní lingvistiky. Martina Ivanová	65
Pavel Novák: Lingvistika a jazyková realita. Výber z diela. Slavomír Ondrejovič	131
K procesom osvojovania si cudzieho jazyka. Kráľová, Z: Kvalitatívna aproximácia v systéme slovenských a anglických krátkych vokálov. Vladimír Patráš	74
STIL 7. Međunarodni časopis. Vladimír Patráš	142
Jiří Homoláč: Internetové diskuse o cikánech a Romech. Anna Rácová	145
Edwards, J.: Language and Identity. Key topics in Sociolinguistics. Júlia Vrábľová	70

Správy

Böhmerová, A.: Blending as Lexical Amalgamation and Its Onomatological and Lexicographical Status in English and in Slovak. Alena Štulajterová	77
--	----

Kronika

SLOVKO 2011. Počítačové spracovanie prirodzeného jazyka, multilingválnosť. Katarína Gajdošová – Beáta Kmeťová – Adriána Žáková	167
XIII. zasadnutie Medzinárodnej komisie pre slovanskú slovotvorbu pri Medzinárodnom komitete slavistov. Nicol Janočková – Martin Ološtiak	162
„Uchopení ptáka v letu...“ Jazyk a jazykoveda podľa Marie Krčmovej. Mira Nábělková.....	158
Jubileum profesora Gabriela Altmanna. Slavomír Ondrejovič	149
Jazyk a diskurz v kultúrnom a politickom kontexte. Júlia Vrábľová	172

CONTENTS

Radovan Garabík: Slovak Multitext East Morphology Tagset.....	19
Jana Kesselová: Copulative Relation in Communication and Cognitive Context.....	81
Radoslav Pavlík: Acoustic and Auditive Properties of Slovak Lateral Consonants I: Spectral Parameters of /l and /l'.....	95
Tibor Pintér: Diglossia or Functional Bilingualism in the Language Situation of Gypsies in Slovakia and Hungary.....	3

Discussion

Karel Sekvent: Triadic sing.....	41
----------------------------------	----

Horizons

Štefan Beňuš: Prosodic and Pragmatic Characteristics of Conversational Fillers in English...	119
Alexandra Jarošová: A Masterpiece of the Czech and the World Phraseology.....	51

Book Reviews

Theoretical and Communicational Aspects of Proper Names. For Prof. Rudolf Šrámek to his Jubilee. Lenka Garančová.....	133
Saicová Římalová, L.: Selected Verbs of Movement in the Czech. Study from Cognitive Philology. Martina Ivanová.....	65
Pavel Novák: Linguistics and Linguistic Reality. Selection of Works. Slavomír Ondrejovič ...	131
To Processes of a Foreign Language Acquisition. Kráľová, Z: A Qualitative Approximation in the System of Slovak and English Short Vowels. Vladimír Patráš.....	74
STIL 7. International Journal. Vladimír Patráš.....	142
Jiří Homoláč: Internet Discussions about Gypsies and Romas. Anna Rácová.....	145
Edwards, J.: Language and Identity. Key Topics in Sociolinguistics. Júlia Vrábľová.....	70

Book Notices

Böhmerová, A.: Blending as Lexical Amalgamation and Its Onomatological and Lexicographical Status in English and in Slovak. Alena Štulajterová.....	77
---	----

Chronicle

SLOVKO 2011. Natural Language Processing and Multilingualism. Katarína Gajdošová – Beáta Kmeťová – Adriána Žáková.....	167
XIIIth Meeting of the Commission on Slavic Word-Formation of the International Slavistic Committee. Nicol Janočková – Martin Ološtiak.....	162
„Grasping a Bird in Flight...“ Language and Linguistics according to Marie Krčmová. Míra Nábělková.....	158
Jubilee of Professor Gabriel Altmann. Slavomír Ondrejovič.....	149
Language and Discourse in a Cultural and Political Context. Júlia Vrábľová.....	172

СОДЕРЖАНИЕ

Радован Гарабик: Slovak Multext East Morphology Tagset	19
Яна Кеселова: Соединительные отношения в коммуникации и в когнитивном контексте	81
Радослав Павлик: Акустические и аудитивные свойства словацких латеральных согласных. I: спектральные параметры звуков л (l), ль (ľ).....	95
Тибор Пинтер: Диглоссия или функциональный билингвизм в языковом узусе цыган в Словакии.....	3

Д и с к у с с и я

Карел Секвент: Триадический знак	41
--	----

О б з о р

Штефан Бенюш: Просодические и прагматические характеристики хезитации в английской спонтанной речи.....	119
Александра Ярошова: Шедевр чешской и мировой фразеологии	51

Р е ц е н з и и

Теоретические и коммуникативные аспекты проприальной лексики. Сборник в честь юбиляра проф. Рудольфа Шрамка. Ленка Гаранчовска.....	133
Саицова Ржималова, Л.: Избранные глаголы движения в чешском языке. Статьи по когнитивной лингвистике. Мартина Иванова	65
Новак, Павел: Лингвистика и языковая действительность. Избранное. Славомир Ондрейович.....	131
К процессам осваивания иностранного языка, Кральова, З.: Качественная аппроксимация в системе словацких и английских кратких гласных. Владимир Патраш	74
STIL 7. Международный журнал. Владимир Патраш	142
Гомолач, Йржи: Интернетовские дискуссии о цыганах и романах. Анна Рацова	145
Edwards, J.: Language and Identity. Key topics in Sociolinguistics. Юлия Вральова	70

С о о б щ е н и я

Böhmerová, A.: Blending as Lexical Amalgamation and Its Onomatological and Lexicographical Status in English and in Slovak. Алена Штулайгерова	77
--	----

Х р о н и к а

SLOVKO 2011. Компьютерная обработка естественного языка, мультилингвальность. Катарина Гайдошова – Беата Кметьова – Адриана Жакова.....	167
XIII заседание Международной комиссии по словянскому словообразованию при Международном комитете славистов. Никол Яночкова – Мартин Олоштиак	162
Поймать птицу на лету... Язык и языкознание в понимании Марии Крчмовой. Мира Набелкова	158
Юбилей профессора Габриела Алтмана. Славомир Ондрейович.....	149
Язык и дискурс в культурном и политическом контекстах. Юлия Вральова	172

POKYNY PRE AUTOROV

Redakcia Jazykovedného časopisu prijíma príspevky spracované na počítači (v textovom editorii **Microsoft Word**, font **Times New Roman**, veľkosť písma **12** a riadkovanie **1,5**). Príspevky možno zaslať e-mailom alebo na CD. V prípade, že sa v texte vyskytujú zvláštne znaky, tabuľky, grafy a pod. je potrebné odovzdať príspevok aj vytlačенý.

Súčasťou štúdie, diskusného alebo rozhl'adového príspevku je abstrakt v angličtine alebo v nemčine v rozsahu 100 – 200 slov a zoznam kľúčových slov v jazyku abstraktu (3 – 8 slov).

Pri spracovaní príspevkov prosíme rešpektovať tieto zásady:

- pri mene a priezvisku autora je potrebné uviesť pracovisko,
- text príspevku má byť zarovnaný len z ľavej strany, slová na konci riadku sa nerozdeľujú, tvrdý koniec riadku sa používa len na konci odseku,
- odseky sa začínajú zarážkou,
- kurzíva sa spravidla používa pri názvoch prác a pri uvádzaní príkladov,
- polotučné písmo sa spravidla používa pri podnadpisoch a kľúčových pojmoch,
- číslo poznámky sa v texte označuje horným indexom, text poznámky je potrebné uviesť na konci príspevku,
- na literatúru sa v texte odkazuje priezviskom autora, rokom vydania a číslom strany v zátvorke (Horecký, 1956, s. 95),
- zoznam použitej literatúry sa uvádza na konci príspevku (nie v poznámkovom aparáte) v abecednom poradí. Pokiaľ obsahuje viac položiek jedného autora, radia sa chronologicky. V príspevkoch v rubrikách Recenzie, Referáty a Kronika sa bibliografické údaje uvádzajú priamo v príspevku.

Bibliografické jednotky prosíme uvádzať v tejto úprave (vrátane typov písma):

- **knižná publikácia:**
ONDREJOVIČ, Slavomír: Jazyk, veda o jazyku, societa. Bratislava: Veda 2008. 204 s.
- **slovník:**
Slovník súčasného slovenského jazyka. 1. vyd. Red. K. Buzássyová – A. Jarošová. Bratislava: Veda 2006.
- **štúdia v zborníku:**
ĎUROVIČ, Lubomír: Jazyk mesta a spisovné jazyka Slovákov. In: Sociolinguistica Slovaca 5. Mesto a jeho jazyk. Ed. S. Ondrejovič. Bratislava: Veda 2000, s. 111 – 117.
- **štúdia v časopise:**
DOLNÍK, Juraj: Reálne vz. ideálne a spisovný jazyk. In: Jazykovedný časopis, 2009, roč. 60, s. 3 – 12.

Adresa redakcie: 813 64 Bratislava, Panská 26
e-mailový kontakt: gabam@juls.savba.sk